
TOMASINVS
DE
TESSERIS
HOSPITALITATIS,
Bloteling F.

Nobiliſſimo ac Generoſiſſimo
Domino

D^no. HENRICO
AB
ALCKEMADE,

Toparchæ in
BERCKENRODE, &c.

VEniunt ad te, Nobiliſſime Domine, Teſſeræ hæ Hoſpitales, & è manibus meis evolare geſtiunt, ut recipiantur à tam digno, tam benevolo Hoſpite, futuræ teſſeræ perpetuæ meæ erga te gratitudinis, ſymbola tuæ erga me benevolentiæ. Domo

mo me recepiſti, menſæ adhibuiſti, ad ipſa amicitiæ ſacra, deducente me Nobili D. Theodoro Kerckringio, pene admiſiſti : quidni faciam iſti Deæ parvâ hacce victimâ ? litabo, ſpero. Quod ſi nutu, tanquam certiſſima teſſera, aſſerueris, næ ego felici me natum ſydere, ſydera ipſa putabo tangere vertice ; ubi inter cætera lumina ſplendet virtutum tuarum aſtrum, non uno fulgore micans, quod ego potius hac oblatione colere & venerari malo, quam [illegible]dios

e[illegible]s

ejus commemorando quodammodo retundere, & inferiore laude obſcurare. Suſcipe ergo, ita precor, tam benevolo animo munuſculum hoc meum, quam tibi ſyncero defertur: & accenſe clientibus, id eſt, ut ego interpretor humilibus amicis Tuis,

Nobiliſs. ac Generoſiſſime Domine,

obſequioſo animo addictiſſimum

ANDREAM FRISIUM.

ANDREAS FRISIUS LECTORI BENEVOLO.

TAm tua privatim interest, nosse quid emas, quam mea & publice omnium sciri quid vendam. Quare ut omnibus ex æquo satisfiat, sic habeto. Tomasinum de Tesseris hospitalitatis vides. Hunc authorem ea assiduitate & cura prosecuti sumus, ut pagina nulla compareat, quæ medicam manum ter quaterve experta non sit. Ac lacunas quidem numero plures, & momenti gravioris, adhibitâ diligenti codicum collatione, qua fieri fide debuit, explevimus: restitutis quæ vel perperam allegata, vel contra authoris mentem, omissa turpiter erant. Quin illa etiam ipsa, quæ Tomasinus

b-

ſubjicienda operi cenſuerat, ut uno tibi eodemque filo labor & lectio curreret, ſuis ſingula locis ſubjecimus; adjectis ſuperpondii loco ex Ant. Auguſtini operibus gladiatorum, aliiſque teſſeris, exhibitaque panis gradilis vel congiarii artificioſa deſcriptione. Ac ne quid eſſet, quod tua ſtudia moraretur, ipſam etiam ex Chifletio contractæ hoſpitalitatis indicem teſſeram apponere viſum eſt. Quæ omnia ſi grata tibi acceptaque eſſe videbuntur, teſſeras has brevi ejuſdem authoris Livius, Livium alii ſequentur. Vale.

IN-

INDEX CAPITUM.

SIL-

SYLLABVS INSCRIPTIONVM ANTIQVARVM,

è quibus nondum vulgatæ asterisco signantur.

JA

JAC. PHILIPPI TOMASINI DE TESSERIS HOSPITALITATIS

Liber singularis.

OPERIS OCCASIO,

CAPUT I.

PVblicato de Tabellis Votivis libro, quem Eminentissimo Cardinali Francisco Barberino, Magni Patrui VRBANI VIII. Nepoti nuncupaveram, nihil æque in votis erat, quam ut urbem Romam, literatorum Emporium, perlustrarem, ac Eminentissimo Principi me coram dicarem, aliosque [illegible]onos & amicos, diu litera[illegible]ommercio notos, conspicerem.

Annus ſupra milleſimum ſexcenteſimum trigeſimus octavus vertebatur, cum deſideriis noſtris fortuna ampliſſime reſponderet. Romam enim Societatis meæ nomine ablegatus, cum ſummam ibidem hoſpitalitatem, tum Eminentiſſimi Cardinalis Franciſci Barberini, tum amicorum experirer, ſerio mecum cogitare cœpi, hanc urbem veræ virtutis domicilium & communem patriam, nec ullo priſcos loco evidentiora ſuæ majeſtatis veſtigia reliquiſſe: quæ licet ruderibus non raro occultata, clara tamen ſæpius eorum monumenta ad ſatietatem ferme in oculos veniunt. Inter hæc antiquiſſima in ædibus *Gothofredorum* tabella ænea, eruditis non indigna, cujus gratia hic labor præcipue mihi ſuſceptus liberalis hoſpitii monumentum erit. Nullo ſane loco magis culta olim Hoſpitalitas quam Romæ; nec hodie uſquam frequentiores advenæ benignius excipiuntur, Dynaſtarum palatia admittuntur, [illegible]
[illegible] ſæ

giosæ profectionis majorem unquam frúctum aut jucunditatem percipiunt: imo exteri, in civium numerum adscripti, communi cæli benignitate summum nón raro honoris apicem attingunt.

Cap. II.

Tabulæ quædam Hospitales è veterum monumentis depromptæ.

ROmæ in cœnaculo Nobilis Viri Francisci Gothofredi Romani tabella ænea, unum pedem alta, & uncias VI. lata Ped. I, & unc. II. cum dimidia, literis majusculis eleganter incisis adhuc integra conspicitur; quam diligenter delineatam transmisit mihi nobilissimus & egregius omnis hospitalitatis cultor Joannes Baptista Casalius.

L. ARRVNTIO. STELLA
L. IVLIO. MARINO. COS.
XIIII. K. NOV
M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS FRONTO. IIII. VIR. I. D. S. C. FERENTINI. IN CVRIA. AEDIS. MERCVRI. SCRIBVNDO ADFVERVNT. Q. SEGIARNVS. MAECIANVS T. MVNNIVS. NOMANLINVS
QVOD. VNIVERSI. V. F. T. POMPONIVM. BASSVM CLARISSIMVM. VIRVM. DEMANDATAM SIBI. CVRAM. AB. INDVLGENTISSIMO. IMP CAESARE. NERVA. TRAIANO. AVGVSTO GERMANICO. QVA. AETERNITATI ITALIAE. SVAE. PROSPEXIT. SECVNDVM LIBERALITATEM. EIVS. ITA. ORDINARE VT. OMNIS. AETAS. CVRAE. EIVS. MERITO GRATIAS. AGERE. DEBEAT. FVTVRVMQVE. VT. TANTAE. VIRTVTIS. VIR. AVXILIO SIT. FVTVRVS. MVNICIPIO. NOSTRO
Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C.
PLACERE. CONSCRIPTIS. LEGATOS. EX. HOC ORDINE. MITTI. AD. T. POMPONIVM BASSVM. CLARISSIMVM. VIRVM. QVI. AB EO. IMPETRENT. IN. CLIENTELAM AMPLISSIMAE. DOMVS. SVAE MVNICIPIVM. NOSTRVM. RECIPERE. DIGNETVR. PATRONVMQVE. SE COOPTARI. TABVLA. HOSPITALI. INCISA HOC. DECRETO. IN. DOMO. SVA POSITA. PERMITTAT. CENSVERE
EGERVNT. LEGATI
A. CAECILIVS. A. F. QVIRINALIS. ET
QVIRINALIS. F.

Tabulam hanc Gruterus Fulvii Vrsini fuisse memorat, cui in extremo adjecta sunt.

AD. AVGVST	AD. AVGVST
TEM. C. P	TEM. C. P.

L. Pignorius etiam in suo Antenore narrat, apud Fulvium Vrsinum olim Romæ visam Hospilitatis tabulam æneam, in ædibus T. Pomponii Bassi, in testimonium desideratæ à municipio apud ipsum clientelæ.

Vrsino etiam alteram adscribit Gruterus è veteri marmore, sed mutilam, quam ex ingenio sum conatus restituere.

MVTILA.

Tabella Hospitalitatis ex Grutero CLXXII. 7.

.... PVBLICAE. EX. B. B. IN. HON. ....
.... NIFICENTIAEQ. INSTEI. T. F. PVP. ....
.... IB. PL. PR. COS. LEG. CONSVLARIS. PROV. ....
.... IS. EIVS. AC. FRATRIS. FILIQ. ET. VXOR. ....
.... VM. TABVLIS. HOSPITALIBVS. TRANSFERRI
.... ANTE. CVRIAM. VEL. IN. PORTIBVS. FOR
.... CAVERAT. SCHOLAM. HANC. DICAVIT

Instei. Sic tabula in monte Cœlio inventa.

RESTITVTA.

TABVLAE. PVBLICAE. EX. B. B. IN HONORIS
BENEFICENTIAEQ. INSTEI. T. F. PVP.
LIB. PL. PR. COS. LEG. CONSVLARIS. PROVINCIAE
PATRIS. EIVS. AC. FRATRIS. FILIQ. ET. VXORIS
OMNIVM. TABVLIS. HOSPITALIBVS. TRANSFERRI
HVC. ANTE. CVRIAM. VEL. IN. PORTICIBVS. FOR
TVNAE. CAVERAT. SCHOLAM. HANC. DICAVIT

His

His accedunt Brixiæ apud Hieronymum Barganum tabellæ quatuor æneæ, ut refert in monumentis Brixiensibus Clarissimus Vir Octavius Rubeus, inventæ in vico S. Zenonis, quæ plurimum ad rem nostram faciunt: in quibus etiam non pauca de Vulcano ejusque symbolis, admodum erudite, pro uberiore hujus argumenti explicatione ab ipso proferuntur.

M. CRASSO FRVGI L. CALPVRNIO COSS.

PISON. IIIII

IIII NON. FEBR.

CIVITAS THEMETRA EX AFRICA HOSPI TIVM FECIT CVM C. SILIO. C. F. FAB. AVIOLA IIIIIIM. LIBEROS POSTEROSQVE EIVS SIBI LIBERIS POSTERISQVE SVIS PATRONVM COOPTAVERVNT C. SILIVS. C. F. FAB. AVIOLA CIVITATEM THEMETRENSEM LIBEROS POSTEROSQ. EORVM SIBI LIBERIS POSTERISQVE SVIS IN FIDEM CLIENTELAMQVE SVAM RECEPIT.

EGERVNT

BANNO HIMILIS F. SVFFES.

AZDRVBAL BAISILLEGIS F. LEG.

IDDIBAL BOHARIS F.

M. CRA-

M. CRASSO FRVGI

L. PISONE COSS.

SENATVS POPVLVSQVE TIMILIGENSIS
HOSPITIVM FECERVNT CVM C. SILIO
C. F. FAB. AVIOLA PRAEF. FABR
EVMQVE LIBEROS POSTEROSQVE
EORVM SIBI LIBERIS POSTERISQVE
SVIS PATRONVM COOPTAVERVNT
C. SILIVS AVIOLA PRAEF. FAB
THIMILIGENSES VNIVERSOS SIBI
LIBERIS POSTERISQVE SVIS SVORVM
QVE IN FIDEM CLIENTELAMQVE
SVAM SVORVMQVE RECEPIT
EGERVNT. LEGATI
AZDRVBAL SVFFES ANNOBALIS F.
AGDIBIL. BONCARIH
IDDIBALIS F. RISVIL
IIIIIII NNO AZDRVBALIS F. XVCELAAZO
IIIIIIIIIIIIIIIIIIIIIII AMILCARIS F. AGDIBIL.
BALITONIS F. SIRNI

L. SILLANO, FLAMINI
MARTIALI
C. VELLEO TVTORE COSS.

SENATVS POPVLVSQVE SIAGITANVS
HOSPITIVM FECERVNT CVM C. SILIO
C. F. AVIOLA TRIB. MIL. LEG. III. AVG.
PRAEFECTO FABR. EVMQVE
POSTEROSQVE EIVS SIBI
POSTERISQVE SVIS PATRONVM
COOPTAVERVNT

C. SILIVS. C. F. FAB. AVIOLA
EOS POSTEROSQVE EORVM
IN FIDEM CLIENTELAMQVE SVAM
RECEPIT.
AGENTE CELERE IMILCHONIS
GVILISAE F. SVFFETE

L. SI

L. SILLANO FLAM. MART.

C. VELLEO TVTORE COSS.

PRID. NON. DECEMB.

CIVITAS APISA MAIVS HOSPITIVM
FECIT CVM C. SILIO C. F. FAB.
AVIOLA TRIB. MILIT. LEG. III.
AVG. PRAEFEC. FABR. EVM
LIBEROSQVE POSTEROSQVE
EIVS SIBI LIBERIS POSTERISQVE
SVIS PATRONVM COOPTAVERVNT.
C. SILIVS. C. F. FAB. AVIOLA TRIB.
MILIT. LEG. III. AVG. PRAEF. FABR.
APISAM MAIVS LIBEROS POSTEROSQ.
EORVM SIBI LIBERIS POSTERISQVE
SVIS IN FIDEM CLIENTELAM
RECEPIT.

EGERVNT
HASDRVBAL IVMMO IADERIVMMI
HASDRVBAL HANNONIS
BANNOGABALI
CHINISDO SVFFES IIIIIIIII
SAEPO CHANAEBO
LEGATI.

Ex postremis hisce duabus tabellis constat Africæ populum Legatos misisse Brixiam, ut fœdus iniret cum civibus Brixiensibus Fabrorum præfectis. Estque prima Themetræ in hanc sententiam. Consulibus Romanis Marco Crasso Fruge, & L. Calpurnio Pisone die III Februarii, Themetra Africæ Vrbs, & C. Silius Aviola Fabii filius de tribu Fabia, Fabrorum præfectus, simul fœdus & amicitiam mutuam ac fidem perpetuam iniere inter se, eorum filios, ac posteros adinvicem in clientelam se recipientes. Id agente Asdrubale filio Baisillegis & Iddibale F. Boharis Oratoribus prædictæ Vrbis, in qua erat Suffes Bannus Himilis F. idest Consul, seu Præses.

CAP. III.

Tabellæ Gothofredorum expositio.

VBerioris considerationis erit altera, quam Romæ spectavimus.

I

In qua primum se offert L. Arruntius Stella Consul, cum L. Iulio Marino. Civis ille Patavinus fuit, & Vates, cujus ingenii monumenta periere. Prætor primum, deinde Duumvir, postea à Nerone, ut Cornelius Tacitus Lib. XIII. affirmat, Ludis insignibus, qui maxima pompa fiebant, ex nobilibus præfectus. Inter dignitates munus illud censebatur. Sic enim Lib. IX. idem: *Sulpicius Rufus Ludi procurator.* In prisco etiam Lapide Tibure:

CVRAT. MVNERIS. PVBLICI
GLADIATORI

Et apud Suetonium in Caligula, cap. 27: *curator munerum ac venationum.* Consulatum Stellæ, qui non in Domitiani, ut perperam aliquis, sed in Traiani imperium ex hac tabella incidit, Martialis innuit Lib. XII. Epigr. III. librum suum alloquens:

Ad populos mitti qui nuper ab vrbe solebas,
Ibis, io, Romam nunc peregrine liber.

Postea addit:

Vel, si malueris, prima gradiere Suburra:
Atria sunt illic Consulis alta mei.
Laurigeros habitat facundus Stella Penates,
Clarus Hyanteæ Stella sititor aquæ.

Cui Consulatum supra voverat, & Apollini iuvencum auratis cornibus, si Imperatori id suaderet, Lib. IX, Epig. XLII.

Bis-senos cito te rogante fasces
Det Stellæ bonus annuatque Cæsar.

Stellæ vestitum splendidum describit Lib. V. epigr. XI.

Sardonychas, smaragdos, adamantas, iaspidas uno
Versat in articulo Stella, Severe, meus.

Recte *meus*. Fuit enim illi amicissimus. Patavio etiam oriundum significat Lib. I. Epigr. LXI. ubi Aponum Patavini agri vicum non minoris esse existimationis, ob natales T. Livij, Stellæ, & Flacci, quam Virgilij Mantuam.

tuam, Tibulli Veronam, ostendit:

Verona docti syllabas amat Vatis,
Marone felix Mantua est:
Censetur Apona Livio suo tellus,
Stellaque nec Flacco minus.

Nec est, quod tabulam hanc suspectæ veritatis quisquam opinetur, quoniam apud Panvinium, Sigonium, Gruterum, Goltzium, aliosque Romanorum Fastorum Scriptores L. Arruntius Stella cum L. Iulio Marino nunquam inter Consules enumeretur. Solebat enim Populus Romanus anni principio Consules nominare, donec hunc ordinem Iulius Cæsar primus turbasset. Hique Ordinarii dicebantur. Qui vero iis procedente anno variis de causis subrogabantur, extraordinarii, sive Suffecti appellabantur. Idem fortassis Arruntio contigit, quem sub XIV. Cal. Novembris in hac tabula Consulem videmus. Fuit etiam in alia tabella Fulvii Vrsini:

SVB.

SVB. L. ARRVNTIO. STELLA
NAVIS. HARENARIA. QVAE
SERVIT. IN. AEMILIANIS
REDEMTORE.
L. MARCO. FELICE

Sed plura de hoc viro in Athenis nostris Patavinis, ubi pleniorem eorum censum instituemus, qui literis inclaruere.

Annos vero per Consules enumeratos, uti sat notos, non est quod heic memorem. Vnus pro multis testis mihi Lucanus Pharsal. Lib. IV:

——— ——— non erigit ægros
Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus.

Hoc est vetustatis supra memoriam Vinum, quemadmodum notavit Theodorus Pulmannus ad Poëtæ indicem. Nos porro quæ minus obvia breviter exponemus.

M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS FRONTO IIII VIR I. D. S. C. idest *Iuri dicundo sacri consilii*

filii FERENTIN. Ferentinorum, qui Tusciæ oppidum habitabant.

Est & Inscriptio apud Vulsinios in Grutero p. CCC. LXXXV. I.

L. CANNVLEIVS
IN ITALIA. VOLSINIENSIVM
PATRIAE. SVAE
ITEM. FERENT. ET TIBVRTIVM
ITEM. COLONI. ITALICENSIS. &c.

In Curia ædis Mercurii. Mercurius quippe negotiis, tractatibus & contractibus præerat. Veteri monumento in hanc rem nihil manifestius:

MERCVRIO. NEGOCIATORI
SACRVM
NVMISIVS. ALBINVS
EX. VOTO

Mercurius à mercibus dictus, Festo auctore, quem negociorum omnium Deum existimarunt.

Nec insolens Curiæ mentio in conficiendis contractibus. Ita enim Inscriptio Neapoli in ædibus Hadriani Guljelmi:

C. DO-

C. DOMITIO. DEXTRO. II. L. VALERIO
MESSALA. THRASIA. PRISCO. COS
VI. IDVS. IANVAR
IN. CVRIA. BASILICAE. AVG. ANNIAN
SCRIBVNDO. ADFVERVNT
A. AQVILIVS &c.

Item in tabella ænea apud Anton. Augustinum Archiepiscopum Tarraconensem

C. VETTIO. &c.
IN. CVRIA. AVG. &c.
HONOREM. SIBI. A. NOBIS. OBLATVM
LIBENTI. ET. PRONO. ANIMO
SVSCIPERE
ET. SINGVLOS. VNIVERSOSQ. NOS
REMQ. PVBLICAM. NOSTRAM
IN. CLIENTELAM
DOMVS. SVÆ. SVSCIPERE
DIGNETVR

Scribundo adfuerunt, ut testes, qui in omni publico & privato contractu intererant.

Quod universi. V. F. P. id est. Universi Ferentini populi.

Pomponium Baßum. Præcipuus hic Nervæ

Nervæ Trajani Imperatoris domesticus, cui potissimum Italiæ res demandatæ fuerant, ejusque auctoritas spectatur à titulo *Clarissimi* Viri. Quem Viris Consularibus olim Romæ peculiarem, suis magnatibus per immensam annorum seriem Serenissima Respublica Veneta summo splendore integrum vindicavit.

Ab Indulgentissimo Imperatore. Hoc in primis titulo Principes populi auram videntur captasse, nominisque famam sectati. Sic enim Nerva in edicto ad Plinium Lib. x. sub Epist. *66*. *Necessarium pariter credidi ac lætum, obviam dubitantibus indulgentiam meam mittere.* Neque ab eo degenerem se præbuit nepos, qui hoc monumentum meruit.

IMP. CAE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F
DIVI NERVAE NEP.
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. III. COS. III
IMP. II. PP
RHODANICI
INDVLGENTISSIMO. PRINICIPI

Hanc laudis partem retulerunt & Imperatores posteri.

MAXIMO. PRINCIPI
INDVLGENTISSIMO
DOMINO. VALENTI. TRI
VMPHATORI. SEMPER. AVG.

Municipio nostro. Q.D.E R.F.P.D.E.R.I.C. Hoc est: *Quid de ea re fieri placeret, de ea*

ea re ita censuerunt. Ita in multis tabellis hac verborum formâ utebantur contrahentes.

Municipiorum autem genera fuere duo. Aliis enim civitas Romana cum suffragio, aliis sine suffragio communicata erat: sic & Coloniarum. Agellius lib. XVI. cap. XIII. ait: *Municipes esse cives Romanos ex municipiis, legibus suis & suo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes.*

In clientelam amplissimæ domus suæ. Hinc palam fit non solum hospitalitatis jus exercuisse, qui advenas & peregrinos excipiebant, sed in primis qui populos in clientelam suam & mutuam confœderationem recipiebant. Quod recte ad municipia integra sese extendebat, quorum confœderatio ad memoriam diuturniorem & sociorum splendorem tabellis æneis inscribebatur. Quam consuetudinem antiquissimam indicat Hebræorum cum Romanis fœdus, ejusmodi tabel-

IMP. CAE. DIVI

TRAIANI. PARTHICI. F

DIVI NERVAE NEP.

TRAIANO. HADRIANO

AVG. PONT. MAX.

TRIB. POT. III. COS. III

IMP. II. PP

RHODANICI

INDVLGENTISSIMO. PRINICIPI

Hanc laudis partem retulerunt & Imperatores posteri.

MAXIMO. PRINCIPI

INDVLGENTISSIMO

DOMINO. VALENTI. TRI

VMPHATORI. SEMPER. AVG.

Municipio nostro. Q.D.E R.F.P.D.E.R.I.C. Hoc est: *Quid de ea re fieri placeret, de ea*

eare ita censuerunt. Ita in multis tabellis hac verborum formâ utebantur contrahentes.

Municipiorum autem genera fuere duo. Aliis enim civitas Romana cum suffragio, aliis sine suffragio communicata erat: sic & Coloniarum. Agellius lib. XVI. cap. XIII. ait: *Municipes esse cives Romanos ex municipiis, legibus suis & suo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes.*

In clientelam amplissimæ domus suæ. Hinc palam fit non solum hospitalitatis jus exercuisse, qui advenas & peregrinos excipiebant, sed in primis qui populos in clientelam suam & mutuam confœderationem recipiebant. Quod recte ad municipia integra sese extendebat, quorum confœderatio ad memoriam diuturniorem & sociorum splendorem tabellis æneis inscribebatur. Quam consuetudinem antiquissimam indicat Hebræorum cum Romanis fœdus, ejusmodi tabel-

tabellis inſcriptum Machabæorum lib. I.C.VIII. *Et hoc reſcriptum eſt, quod reſcripſerunt in tabulis æreis, & miſerunt in Ieruſalem, ut eßet apud eos ibi memoriale pacis & ſocietatis.* Ejus generis Romæ in monte Cœlio ſub ruderibus ædis S. Eraſmi anno M. D. LXI. tres erutæ tabellæ, quas mihi viſum eſt oculis ſubjicere.

VA-

VALERIO. P ROCVLO V. C.

POPVLONI

PRAESIDI. PROVINCIAE. VAL. BYZAC

D. D. NN. CRISPO. ET. CONSTANTINO. IVNIORE
NOBILISSIMIS. CAESS. COSS. IIII. KAL. SEP
MVNICIPES. MVNICIPI. T. AELI. HADRIANI. AVG. C. V.
LITANI. Q. ARADIVM. RVFINVM. VALERIVM. PROCVLVM
C.V. LIBEROS. POSTEROSQVE. EIVS. SIBI. LIBERIS. POSTE
RISQVE. SVIS. PATRONOS. COOPTAVERVNT. TESSERAM
QVE. HOSPITALEM. CVM. EO. FECERVNT
Q. ARADIVS. RVFINVS. VALERIVS. PROCVLVS. LIBERI
POSTERIQVE. EIVS. MVNICIPES. MVNICIPI. T. AELI. HA
DRIANI. AVG. CIVILITANI. LIBEROS. POSTEROSQVE
EORVM. IN. FIDEM. CLIENTELAMQ. SVAM. RECEPERVNT
IN. QVAM. REM. GRATVITAM. LEGATIONEM
SVSCEPERVNT. INSTEIVS. RENATVS. ET. APOLLONIVS
GALLENTIVS. DVOVIRI. T. ÆLIVS. NIGOCINVS. ET. ÆLIVS
FAVSTINVS. ÆDILES. L. AELIVS. OPTATIANVS. CAMMARIA
NVS. FLAVIVS. SECVNDINVS. DOMITIVS. OPTATIANVS
AEMILIVS. NENIGONIVS. AEMILIVS. T. TRACIVS. STA
TILIVS. SECVNDIANVS. EX. P. P. ET. VNIBERSVS. ORDO

FELICITER

DD. NN. CRISPO. ET. CONSTAN
TINO. NOBB. CAESS. IT. COSS
X. KAL. MAI
QVOD. Q. ARADIVM. VAL. PROCVLVM
V. C. PRAESIDEM. PROV. VAL. BYSAC
FAVSTIANENSES. PATRONVM. COOP
TARENT. CVM LIBERIS. POSTERISQVE
EIVS. SIBI. LIBERIS. POSTERISQVE
SVIS. TESSERAM. HOSPITALEM
CVM. EO. FECERVNT. VTI. SE. IN. FIDEM
ATQVE. CLIENTELAM. VEL. SVAM
VEL. POSTERORVM. SVORVM
RECIPERET. ATQVE. ITA. IN. HAC
RE. SPLENDIDISSIMVS. ORDO
EIVS. CIVITATIS. FAVSTI
ANENSIS. LEGATIONEM. PRO
SECVTVS. EST.

Hæc tabella ænea eſt apud Achillem Maffeum, lata uncias XII. alta vero XXI. ita ut tympanum ſeptem, reliquum vero quatuordecim digitorum ſpatium occupet.

Al-

Altera apud eundem in ænea tabula:

D D. NN. C R I S P O. E T. C O N S T A N T I N O
N O B I L L. C A E S S. I T. C O S S
V. I D V S. A P R I L
DECVRIONES. ET. COLONI. COLONIAE. AELIAE. AV
G V S T AE. MERCVRIALIS. THAENIT. CVM. QVIN
TO. ARADIO. VALERIO. PROCVLO. V. C. PRAESIDI
PROVINC. V A L. B Y Z A C. HOSPITIVM. CLIENTE
LAMQVE. FECISSENT. ET. SIBI. LIBERISQVE. SVIS
POSTERISQVE. EORVM. COOPTASSENT. QVINTVS
ARADIVS. VAL.PROCVLVS. V.C.PRAES. PROVIN.VAL
BYZAC.A.DECVRIONIBVS ET.COLONIS.COL.AELIAE
AVG. MERC. THAENIT. HOSPITIO. CLIENTELAQVE
S V S C E P I S S E T. LIBERISQVE. S V I S. POSTERIS
Q V E. E O R V M. I N. Q V A M. REM. LEGATOS. IRE
D I X E R V N T. V N I V E R S O S. ORDINIS. VIROS
C E N S E N T I B V S. C V N C T I S. A G E N T I B V S
C V R I A M. Q. VALERIO. MARVLLO. E T. C. HOR
T E N S I O. C O N C I L I O. D V O V I R I S

SVB. L. ARRVNTIO. STELLA
NAVIS. HARENARIA. QVAE
SERVIT. IN. AEMILIANIS
REDEMTORE.
L. MARCO. FELICE

Sed plura de hoc viro in Athenis nostris Patavinis, ubi pleniorem eorum censum instituemus, qui literis inclaruere.

Annos vero per Consules enumeratos, uti sat notos, non est quod heic memorem. Vnus pro multis testis mihi Lucanus Pharsal. Lib. IV:

——————— *non erigit ægros*
Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus.

Hoc est vetustatis supra memoriam Vinum, quemadmodum notavit Theodorus Pulmannus ad Poëtæ indicem. Nos porro quæ minus obvia breviter exponemus.

M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS FRONTO IIII VIR I. D. S. C. idest *Iuri dicundo sacri con-*

silii

filii FERENTIN. Ferentinorum, qui Tusciæ oppidum habitabant.

Est & Inscriptio apud Vulsinios in Grutero p. CCC. LXXXV. I.

L. CANNVLEIVS
IN ITALIA.. VOLSINIENSIVM
PATRIAE. SVAE
ITEM. FERENT. ET TIBVRTIVM
ITEM. COLONI. ITALICENSIS. &c.

In Curia ædis Mercurii. Mercurius quippe negotiis, tractatibus & contractibus præerat. Veteri monumento in hanc rem nihil manifestius:

MERCVRIO. NEGOCIATORI
SACRVM
NVMISIVS. ALBINVS
EX. VOTO

Mercurius à mercibus dictus, Festo auctore, quem negociorum omnium Deum existimarunt.

Nec insolens Curiæ mentio in conficiendis contractibus. Ita enim Inscriptio Neapoli in ædibus Hadriani Guljelmi:

C. DO-

C. DOMITIO. DEXTRO. II. L. VALERIO
MESSALA. THRASIA. PRISCO. COS
VI. IDVS. IANVAR
IN. CVRIA. BASILICAE. AVG. ANNIAN
SCRIBVNDO. ADFVERVNT
A. AQVILIVS &c.

Item in tabella ænea apud Anton. Augustinum Archiepiscopum Tarraconensem

C. VETTIO. &c.
IN. CVRIA. AVG. &c.
HONOREM. SIBI. A. NOBIS. OBLATVM
LIBENTI. ET. PRONO. ANIMO
SVSCIPERE
ET. SINGVLOS. VNIVERSOSQ. NOS
REMQ. PVBLICAM. NOSTRAM
IN. CLIENTELAM
DOMVS. SVÆ. SVSCIPERE
DIGNETVR

Scribundo adfuerunt, ut testes, qui in omni publico & privato contractu intererant.

Quod universi. V. F. P. id est. Universi Ferentini populi.

Pomponium Bassum. Præcipuus hic Nervæ

Nervæ Trajani Imperatoris domesticus, cui potissimum Italiæ res demandatæ fuerant, ejusque auctoritas spectatur à titulo *Clarissimi* Viri. Quem Viris Consularibus olim Romæ peculiarem, suis magnatibus per immensam annorum seriem Serenissima Respublica Veneta summo splendore integrum vindicavit.

Ab Indulgentissimo Imperatore. Hoc in primis titulo Principes populi auram videntur captasse, nominisque famam sectati. Sic enim Nerva in edicto ad Plinium Lib. x. sub Epist. *66*. *Necessarium pariter credidi ac lætum, obviam dubitantibus indulgentiam meam mittere.* Neque ab eo degenerem se præbuit nepos, qui hoc monumentum meruit.

IMP. CAE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F
DIVI NERVAE NEP.
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. III. COS. III
IMP. II. PP
RHODANICI
INDVLGENTISSIMO. PRINICIPI

Hanc laudis partem retulerunt & Imperatores posteri.

MAXIMO. PRINCIPI
INDVLGENTISSIMO
DOMINO. VALENTI. TRI
VMPHATORI. SEMPER. AVG.

Municipio nostro. Q.D.E R.F.P.D.E.R.I.C. Hoc est: *Quid de ea re fieri placeret, de ea*

ea re ita censuerunt. Ita in multis tabellis hac verborum formâ utebantur contrahentes.

Municipiorum autem genera fuere duo. Aliis enim civitas Romana cum suffragio, aliis sine suffragio communicata erat: sic & Coloniarum. Agellius lib. XVI. cap. XIII. ait: *Municipes esse cives Romanos ex municipiis, legibus suis & suo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes.*

In clientelam amplissimæ domus suæ. Hinc palam fit non solum hospitalitatis jus exercuisse, qui advenas & peregrinos excipiebant, sed in primis qui populos in clientelam suam & mutuam confœderationem recipiebant. Quod recte ad municipia integra sese extendebat, quorum confœderatio ad memoriam diuturniorem & sociorum splendorem tabellis æneis inscribebatur. Quam consuetudinem antiquissimam indicat Hebræorum cum Romanis fœdus, ejusmodi tabel-

tabellis inſcriptum Machabæorum lib. I.c.VIII. *Et hoc reſcriptum eſt, quod reſcripſerunt in tabulis æreis, & miſerunt in Ieruſalem, ut eſſet apud eos ibi memoriale pacis & ſocietatis.* Ejus generis Romæ in monte Cœlio ſub ruderibus ædis S. Eraſmi anno M. D. LXI. tres erutæ tabellæ, quas mihi viſum eſt oculis ſubjicere.

VA-

VALERIO. P ROCVLO V. C.

POPVLONI

PRAESIDI. PROVINCIAE. VAL. BYZAC

D. D. NN. CRISPO. ET. CONSTANTINO. IVNIORE.
NOBILISSIMIS. CAESS. COSS. IIII. KAL. SEP
MVNICIPES. MVNICIPI. T. AELI. HADRIANI. AVG. C. VI
LITANI. Q. ARADIVM. RVFINVM. VALERIVM. PROCVLVM
C. V. LIBEROS. POSTEROSQVE. EIVS. SIBI. LIBERIS. POSTE
RISQVE. SVIS. PATRONOS. COOPTAVERVNT. TESSERAM
QVE. HOSPITALEM. CVM. EO. FECERVNT
Q. ARADIVS. RVFINVS. VALERIVS. PROCVLVS. LIBERI
POSTERIQVE. EIVS. MVNICIPES. MVNICIPI. T. AELI. HA
DRIANI. AVG. CIVILITANI. LIBEROS. POSTEROSQVE
EORVM. IN. FIDEM. CLIENTELAMQ. SVAM. RECEPERVNT
IN. QVAM. REM. GRATVITAM. LEGATIONEM
SVSCEPERVNT. INSTEIVS. RENATVS. ET. APOLLONIVS
GALLENTIVS. DVOVIRI. T. ÆLIVS. NIGOCINVS. ET. ÆLIVS
FAVSTINVS. ÆDILES. L. AELIVS. OPTATIANVS. CAMMARIA
NVS. FLAVIVS. SECVNDINVS. DOMITIVS. OPTATIANVS
AEMILIVS. NENIGONIVS. AEMILIVS. T. TRACIVS. STA
TILIVS. SECVNDIANVS. EX. P. P. ET. VNIBERSVS. ORDO

FELICITER

DD. NN. CRISPO. ET. CONSTAN
TINO. NOBB. CAESS. IT. COSS
X. KAL. MAI
QVOD. Q. ARADIVM. VAL. PROCVLVM
V. C. PRAESIDEM. PROV. VAL. BYSAC
FAVSTIANENSES. PATRONVM. COOP
TARENT. CVM LIBERIS. POSTERISQVE
EIVS. SIBI. LIBERIS. POSTERISQVE
SVIS. TESSERAM. HOSPITALEM
CVM. EO. FECERVNT. VTI. SE. IN. FIDEM
ATQVE. CLIENTELAM. VEL. SVAM
VEL. POSTERORVM. SVORVM
RECIPERET. ATQVE. ITA. IN. HAC
RE. SPLENDIDISSIMVS. ORDO
EIVS. CIVITATIS. FAVSTI
ANENSIS. LEGATIONEM. PRO
SECVTVS. EST.

Hæc tabella ænea eſt apud Achillem Maffeum, lata uncias XII. alta vero XXI. ita ut tympanum ſeptem, reliquum vero quatuordecim digitorum ſpatium occupet.

Al-

Altera apud eundem in ænea tabula:

DD. NN. CRISPO. ET. CONSTANTINO
NOBILL. CAESS. IT. COSS
V. IDVS. APRIL
DECVRIONES. ET. COLONI. COLONIAE. AELIAE. AV
GVSTAE. MERCVRIALIS. THAENIT. CVM. QVIN
TO. ARADIO. VALERIO. PROCVLO. V. C. PRAESIDI
PROVINC. VAL. BYZAC. HOSPITIVM. CLIENTE
LAMQVE. FECISSENT. ET. SIBI. LIBERISQVE. SVIS
POSTERISQVE. EORVM. COOPTASSENT. QVINTVS
ARADIVS. VAL. PROCVLVS. V. C. PRAES. PROVIN. VAL
BYZAC. A. DECVRIONIBVS. ET. COLONIS. COL. AELIAE
AVG. MERC. THAENIT. HOSPITIO. CLIENTELAQVE
SVSCEPISSET. LIBERISQVE. SVIS. POSTERIS
QVE. EORVM. IN. QVAM. REM. LEGATOS. IRE
DIXERVNT. VNIVERSOS. ORDINIS. VIROS
CENSENTIBVS. CVNCTIS. AGENTIBVS
CVRIAM. Q. VALERIO. MARVLLO. ET. C. HOR
TENSIO. CONCILIO. DVOVIRIS

Tabula hoſpitali inciſa hoc decreto. Hypallage, pro decreto hoc tabulæ hoſpitali inciſo.

Sed & hoſpitium facere priſcis erat pactum inire de certis negotiis, veluti optime oſtendunt tabellæ Brixienſes. Locus autem in quo hoſpites negociabantur, ξενικὸν appellabatur, Suida teſte. Id etiam de privatis hominibus inſinuat Symmachus Lib. IX. Ep. 118. *Hoſpitem tuum Fauſtinum Senatus ampliſſimus in ſocietatem recepit, tanta apud nos teſtimonii tui antiquitas eſt, ut differri quæ velis, inſtar injuriæ ſit.* Et luculentius Cicero in Verrem Act. ult. de Senatu Syracuſano: *Decernunt ſtatim ut fratri meo hoſpitium publice fieret, quod is eandem voluntatem erga Syracuſanos habuiſſet, quam ego ſemper habuiſſem. Id non modo tum ſcripſerunt, verum etiam in ære inciſum nobis tradiderunt.*

Recte qui conventibus ejuſmodi intererant, *Egerunt.* unde in tabella prima Brixienſi *Agente.* Actio namque con-

contractum significat. *Egerunt autem Legati.* Sic etiam Brixiensis.

Cap. IV.

Hospitalitatis origo, nominisque ratio, ubi quid Hospitium, & Hospes explicatur.

Vix homines ex rudi illa vita veluti è somno experrecti, cælum, stellasque aspiciunt, quin alias terras etiam, aliorùm hominum genus, alia loca tenere putent, quorum mores, vitamque investigare exoptant, patriæque pertæsi hinc vagari, atque cupiditate discendi & diversa videndi, alibi diversari tentant. Hinc spontaneo exilio ad longinqua loca proficiscuntur, ubi exteri & peregrini primum hospitio, tum affinitate indigenis se jungentes, invicem clientelam se poscentes, hospites esse incipiunt. Cumque naturæ & rationis ductu homo sit animal sociabile, societas hinc, sodalitas, contubernium,

amicitia, fœdus, hoſpitalitas ex hujuſmodi commercio exortæ. De hoſpitalitate in præſens ſermo noſter erit. Hæc enim amicitia quædam hoſpitio contracta, vel liberalitas & quædam animi propenſio in hoſpitibus recipiendis. Ita Cic. Officior. II. *Recte etiam à Theophraſto eſt laudata hoſpitalitas, eſt enim, ut mihi quidem videtur, valde decorum, patere domos hominum illuſtrium illuſtribus hoſpitibus: idque etiam Reipublicæ eſt ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe noſtra non egere.*

Igitur qui à patrio cælo errant, hoſpitio indigent, vel diverſorio. Vnde hoſpitium eſt conſuetudo, qua alios in noſtram domum accipimus. De cujus neceſſitudine Budæus: *Hoſpitium eſt familiaris quædam amicitia, vel mihi hoſpitandi apud illum, vel illi apud me.*

Si vero locus indicatur, hoſpitium domus eſt, quæ gratis liberaliterque venienti hoſpiti patet. Cicero Famil. IX: *Hoc idcirco noſſe te volui, ut ſcires, hoſpi-*

hospitium tibi ubi parares. Et ad Atticum II. *Te in Arpinati videbimus, & hospitio agresti accipiemus.*

Hinc illæ locutionum formulæ: *Hospitium cum aliquo facere, hospitio conjungi: hospitium esse alicui cum aliquo.* Cicero Famil. XIII: *Avitum mihi hospitium cum Lisone, Lisonis filio.* Ibidem: *Cum Demetrio Mega mihi vetustum hospitium est: familiaritas tanta cum Siculo nostro.* Idem pro domo sua: *Quo cum mihi amicitiam Respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit.* Horatius etiam Sermon. Lib. I. Satyra V. *Excipere hospitio.*

Hospitii significationi etiam hospitis convenit. Hospes porro ampliori significatu etiam alienum notat apud Apostolum ad Eph. cap. II. v. XIX. Quemadmodum Peregrinum apud Persium Sat. II. & Terentium in Andria Act. IV. Sc. VI: *Nunc me hospitem lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile, aliorum exempla commonent.* Et Cic. Acad. I. *Nam nos in nostra urbe*

peregrinantes, errantesque tamquam hospites, tui libri quasi domum deduxerunt; ut possemus aliquando qui & ubi essemus, agnoscere. Idem Cicero ad Att. *Est enim aliquid advenientem non esse peregrinum atque hospitem.*

At hospes proprie dicitur, qui vel alterum hospitio excipit, vel ipse excipitur. Priorem modum indicat Cic. pro Dejotaro: *Quamobrem hoc nos primum metu C. Cæsar, per fidem & constantiam, & clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. per dexteram te istam oro, quam Regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti.* Alterum ad Familiares Lib. IX. *Non multi cibi hospitem accipies, sed multi joci.*

Sed & hospita genere fœminino profertur, ut *hospita mulier*; quod etiam ad inanimata transiit: unde *hospita æquora* Virgilio, item *flumina* & *inhospita tecta* apud Ovidium.

Ab hospite præterea *hospitalis* & *hospitalitas* Græcis ξενία derivatur. Estque

que hospitalis, liberalis, & facilis ad recipiendum hospites hospitio. Itemque ad hospitium pertinens. Qua ratione tam in persona, quam extra personam est. Ostendemus infra etiam Iovem hospitalem appellari, ut qui hospitii præses sit. Cic. Verr. Act. I. *Homo qui semper hospitalissimus, amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium invitus in domum suam recepisse.* Idem in Offic. 2. *Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitalem fuisse.* Et T. Livius lib. I: *Exceptus benigne ab ignaris consilii, cum post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset &c.*

Ejusdemque originis Hospitalia, ædes publicæ egenis excipiendis, *hospitia* non inepte possunt appellari; quæ vulgo *hospitalia*, Græcis *xenodochia* dicuntur. De diversorio tamen intellexit Vitruvius lib. VI. cap X. *Præterea dextra ac sinistra domuncula constituuntur, habentes proprias januas,*

triclinia, & cubicula commoda, ut hoſpites advenientes, non in periſtylia, ſed in ea hoſpitalia excipiantur. Qua ratione Suidas *Xenodochium publicus locus hoſpitibus recipiendis deſtinatus.*

Quæ vero viatoribus, peregrinisque mercede patent, *Cauponæ* ac *diverſoria* vocantur. De quibus nos inferius.

CAP. V.

Hoſpitalitatis uſus & finis præcipuus, humanæ vitæ conſervatio.

HOſpitalitas neceſſaria eſt, quandoquidem homo homine eget in hac vita, & hoſpitalitas eſt ea liberalitas, qua quis peregrinos & extraneos ſolet hoſpitio recipere. Quid vero optabilius amicis ſe mutuo colentibus, & quid ſplendidius ac ſuavius, quam extraneos intra ſuas ædes ad communem menſam trahere? Hinc regius character exiſtimata eſt humanitas & hoſpitalitas, gemmisque pretioſis præferenda. S. Chryſoſtomus

Homil.

Homil. de Elem. & Hosp. *Hospitalitatem exerce, continenter orationi incumbe, videbis hæc fore auratis vestibus potiora, gemmisque pretiosis & monilibus longo intervallo præstare.* Messis hæc copiosa eidem Tom. VI. Orat. in D. Petrum & Eliam: *Hospitalitatis semen vidua sparsit, & statim florentem atque copiosam hospitalitatis messem collegit.* Itaq; sumptus in hospitem jure laudatus à Plauto:

> *In mala uxore si quid sumas, sumptus est:*
> *In bono hospite atque amico quæstus est quod sumitur.*

Plato etiam Lib. de Legum Latione I. hospitii necessitudinem esse necessariam significat hisce verbis: *Fortassis etiam omnibus pueris, postquam sibi jus cum civitate aliqua hospitii necessitudinem esse audierint, hoc modo benevolentia quadam à teneris statim animum subit, ut qui hospitii jus jactant, veluti alteram patriam illam, post suam civitatem habeant.*

Hospitalitatis porro usus & necessitudo non solum inter præsentes, sed ad posteros etiam, veluti hereditarium quoddam bonum transiit; & quænam illius vel contrahendi, vel etiam renovandi & instaurandi ratio fuerit, Homerus docet sub Diomedis atque Glauci persona, qui in ipso prælio paternam hospitii necessitudinem renovarunt. Nam Diomedes cum interrogasset Glaucum, quonam esset oriundus, & Glaucus exposuisset: statim paternum illum esse hospitem affirmavit.

Certe mihi hospes paternus es antiquus:
Oeneus enim olim nobilis eximium Bellerophontem
Hospitatus est in aula, viginti dies detinens.
Hi vero etiam sibi mutuo dabant xenia pulchra;
Oeneus quidem balteum dedit phœniceo colore lucidum,
Bellerophontes autem aureum poculum utrinque cavum,

Et

Et illud ego reliqui proficiscens, in ædibus meis.

Postea antiquam hospitii necessitudinem inter se pacti sunt. Pergit enim Vates:

Manusque mutuas apprehenderunt, fidemque dederunt
Et acceperunt.

Id optime Virgilius Æn. XI expressit:

Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas
Iunximus hospitio dextras.

Inde symbolum hospitalitatis dextra fuit, veluti suo loco monuimus.

Hospitii vero usus & necessitudo antiqui instituti erat, non modo inter privatos, sed etiam inter populos: neque id quidem modo, sed etiam inter singulos, privatosque homines & civitates, quæ sancte religioseque eam coluere.

Sic Populum Romanum cum aliis vel populis, vel regibus, vel etiam privatis hominibus Senatusconsulto sci-

 mus

mus hoſpitium contraxiſſe. Quo alludens Virgilius Æn. VII.

> *Ipſe modo Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,*
> *Si jungi hoſpitio properat, ſociusque vocari)*
> *Adveniat.*

Propterea hoſpitium perſæpe pro amicitia uſurpatur, & apud Hyginum *in hoſpitium venire* inviolabilem fere ſignificat amicitiam, quandoquidem hoſpitii jus ſanctum erat. Ejus autem amicitiæ erat nota pignusque teſſera, de qua ſuo loco plenius. Etiam *in hoſpitium* & *honorem recipere*, idem ſignificat.

Plato denique ſapientiſſimus ſummum hoſpitalitatis finem, ad quem omnia referenda, ipſum Deum ſtatuit; & in Lib. v. de Legibus, cum ipſis peregrinis ſanctiſſimum nobis pactum commerciumque intercedere. Omnia namque vel ipſorum peregrinorum, vel civium peccata, atque delicta adverſus

versus peregrinos commissa, in ipsum potissimum Deum, ceu ultorem ac vindicem redundant. Nam peregrinus sociis atque cognatis destitutus, hominum pariterque atque Deorum misericordia magis videtur dignus.

Cap. VI.

Dii hospitales enumerantur.

Arctum itaque fuit olim hospitii vinculum, atque adeo etiam divini numinis reverentia sanctum, ut hospitii disceptationi Jovem inter alios superstitiose religiosa primarium præficeret antiquitas, Jovem hospitalem eum appellans & invocans, quasi hospitii præsidem & vindicem, cujus in tutela hospites esse credebantur. Plautus in Pœnulo Act. v. Sc. 1.

Deum hospitalem ac tesseram mecum fero.

Ita Romani Jovem *Xenium*, id est hospitalem appellabant. Idque sine du-

bio Græcorum auctoritate. Ait enim Homerus Od. ξ.

——— πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες.
Ξεῖνοι.

Ab enim Iove ſunt omnes hoſpites.

Hinc fides Iovis hoſpitalis Cic. ad Qu. Frat. *Non faciam ut illum offendam, ne imploret fidem Iovis hoſpitalis.* Et pro Dejotaro: *Si te palam interemiſſet, Iovis quidem illius hoſpitalis numen non unquam celare potuiſſet.* Apulejus lib. III. *Sed proh Iupiter hoſpitalis & fidei ſecreta numina.* Eadem mente Virgilius Æneid. I.

Iupiter (hoſpitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem, Troiaque profectis
Eſſe velis, noſtrosque hujus meminiſſe minores.

Ita Jupiter ultor & vindex ſupplicum atque hoſpitum apud Plutar. in Amatorio. Jovis autem hoſpitalis fœdus tangit Apulejus Metam. lib. VII.

de

de equis verba faciens : *Nec Hospitalis Iovis servato fœdere, rivalem summo furentes persequuntur odio.* Huc pertinet Lycaonis fabula, qui cum hospitio susceptos hospites necaret, à suscepto Jove, postquam ei epulas humanas apposuisset, versus in Lupum, exemplo suo ostendit hospitii jura non esse violanda. Ideoque Jupiter ab Ovidio hospes appellatur, ejusque ara venerationi fuit :

Ante fores horum stabat Iovis hospitis ara.

Homerus certe variis in locis Jovem tutorem hospitum deprædicat. Od. ξ.

Et tu senex multa passus, postquam te ad me duxit fortuna
Ne mihi mendaciis gratificare, neque mulceas.
Non enim ob id ego te honorabo, neque diligam,
Sed Iovem hospitalem veritus, teque ipsum miseratus.

Et

Et in IX. Odyssea:

Jupiter autem ultor est supplicumque hospitumque
Hospitalis, qui hospitibus simul verecundis opitulatur.

Idem in Odyssea ξ:

Jupiter tibi det hospes & immortales Dii alii
Quodcumque maxime vis, quoniam me benignus hospitatus es.

Et alibi:

Hospes, non mihi fas est, neque si vilior te veniat,
Hospitem contemnere, ab enim Jove sunt omnes
Hospitesque pauperesque: munus autem exiguumque charumque

Templa etiam Jovi hospitali dicata insinuat Historia Machabæorum Lib. II. cap. VI. *Antiochus in Hierosolymis templum Jovi Olympio dedicavit, & in Garizim, prout erant ii, qui locum inhabitabant Jovis hospitalis:* adeo miseros Hebræos tyrannis premebat!

A Jove

A Jove etiam *fulmina hospitalia* exorta prodit Barnabas Brissonius Lib. I. de Formulis p. 127. ubi varia enumerat fulminum genera. Quænam fuerint, explicat Seneca Lib. II. Natural. Quæst. *Hospitalia fulmina quæ sacrificiis ad nos Jovem arcessunt, & (ut verbo eorum molliori utar) invitant.*

Venus præterea, veluti amoris mater, hospitali titulo honestatur. Cicero pro Cœlio: *Huic facinori tanto tua mens liberalis, conscia, tua domus popularis, ministra, tua denique hospitalis illa Venus adjutrix esse non debuit.*

Minerva quoque hospitalis dicta, auctore Pausania Lib. III. *Quo in loco Parcæ sunt, ibidem est hospitalis Jupiter, & hospitalis Minerva.*

Castori & Polluci pariter hymnus dicebatur ξενισμὸς, quod hospitales essent, & placida numina, ut Scholiastes Pindari docet in Olympiis.

Hinc *Theoxenia* festum erat, ut Pindari Scholiastes tradit, in quo multi hospites confluebant, & hilariter excipie-

piebantur Ode. III. *Olympia* alii dictum hoc festum volunt, quod Herculi, Castori, Polluci, & hospitalibus Diis fuerit sacrum, ut refert ibidem interpres, quia cum essent tutelares Dei ludorum præfecti ab Hercule, videbantur excipere hospites advenientes ad ludos.

Lares item. His accedunt Dii Viales, qui præsunt viis, quos invocare solent qui peregre proficiscuntur, & ad viam se accingunt, quos in libro de Donariis attigimus.

Apollo quoque Theoxenius, id est hospitalis Deus à Pellenensibus vocatus cultusque fuit, apud quos ejus Dei Templum, ad quod certamen Theoxenia nomine celebratum fuit; ubi victoriæ ejus præmium fuit argentum, teste Pausania, sive ut Pindari interpretes volunt, chlæna vestis.

CAP.

CAP. VII.

Hospitalitatis religio.

QVanta esset vis hospitii, quanta religio & necessitudo apud Romanos, indicat nobis T. Livius noster lib. v. ab urbe condita cap. XXVIII. de Timasitheo Liparensi loquens, qui Legatos Romanos hospitio exceptos, ac Delphos usque deductos, retro in Vrbem sospites reduxerat. *Hospitium* (inquit) *cum eo Senatusconsulto factum est, donaque publice data.* Et lib. XXXVII. de bello Syriaco Princeps legationis expositis initiis amicitiæ cum populo Romano, meritisque Rhodiorum: *nihil*, inquit, *nobis tota nostra actione, Patres Conscripti, neque difficilius, neque molestius est, quam quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum, & privatim singulis, & quod magis nos movet, publicum civitati nostræ hospitium est.* Ultima in Verrem sic eloquentiæ Parens invehitur, tanquam

quam hospitii violatorem : *Pater aderat Dexio Tindaritanus, homo nobilissimus, hospes tuus : cujus tu domi fueras, quem hospitem appellaras : eum cum illa auctoritate & miseria videres praditum, num te ejus lacryma, num senectus, num hospitii jus, atque nomen à scelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit? Sed quid ego hospitii jura in hac tam immani bellua commemoro : qui Sthenium Termitanum, absentem hospitem suum, cujus domum per hospitium exhausit, & exinanivit, absentem in reos retulerit, causa indicta, capite damnarit : ab eo nunc hospitiorum jura atque officia quaramus?* Cæsar de Hæduis Lib. I: *Quibus praliis, calamitatibusque fractos, qui & sua virtute, & Populi Romani hospitio, atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos civitatis.* Et de Germanis Lib. VI. *Hospites violare fas non putant : qui quaque de causa ad eos venerunt, ab injuria prohibent, sanctosque habent; iis omnium domus patent, victusque communicatur.* Immo sacro-

crosanctum hospitium fuisse, ejusque violati nefas, indicat Libro de bello Hispanico A. Hirtius Pansa: *Eodemque tempore transfuga nunciavit ex oppido, Junium, qui in cuniculo fuisset, jugulatione oppidanorum facta, clamasse, facinus se nefandum, & scelus fecisse, nam eos nihil meruisse, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad aras & focos suos recepissent, eosque hospitium scelere contaminasse.*

CAP. VIII.

Hospites adorandi ritus unde fluxerit.

IMmo ea paulatim crevit hospitum veneratio, ut apud Scythas, alioquin barbaros, pro Diis haberentur. Lucianus in Toxari, sive de Amicitia refert. Toxarim Scytham hominem Mnesippo Atheniensi, exprobranti sibi, quod Pyladem & Orestem peregrinos atque etiam hospites pro Diis colerent, respondisse. *Quod hospites erant, non Scythæ, id vero nihil obstat, quo minus boni viri judicentur.* Ho-

Hospites autem esse venerandos merito putabant veteres, tum ne inhumani viderentur, tum quia si Dii aliquando sub peregrinorum habitu ad mortales accederent, tectis ne prohiberentur. Magna itaque religione hospites adventantes recipiebantur. Sic Jovem apud Licaona Ovidius introducit.

Et Deus humana lustres sub imagine terras.

Et VIII. Metam. de Jove & Mercurio:

Iuppiter huc, specie mortali, cumque parente
Venit Atlantiades, positis caducifer alis:
Mille domos adiere, locum requiemque petentes;
Mille domos clausere sera.

Homerus pariter sæpius Deus oberrantes finxit. Quod quidem convenit cum illo D. Pauli à S. Chrysostomo in sermone de Lazaro receptum. *Sectamini hospitalitatem; per hanc etiam quidam inscientes hospitio exceperunt Angelos.*

gelos. Ingressi igitur hospites excipientes supplices adorabant. Id manu fiebat ad os illata; qualiter apud Juvenalem *à facie jactare manus.* Sic Minucius Felix in Octavio : *Cæcilius, simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens, osculum labiis impressit.* Nam is erat adorationis ritus apud veteres. Apuleius in Apologia : *nefas habet adorandi gratia manum labris admovere*; hinc labratum osculum, & labrata oscula. Sic numina sua, sic Imperatores suos adorabant, & Imperatorum imagines haud minus quam Deorum simulacra. Aliquando etiam manu ad os relata solebant sacram Principis purpuram contingere, capite demisso. Adorationis etiam mos erat, adorantes primum manum porrigere, deinde statim ad os referre; quanquam & primum alii contra faciebant, & manum osculari, deinde eam versus illum, quem adorabant protendere consueverant; unde *oscula jacere,* & *basia jactare.* Cornelius Tac. Lib. 1. Hist.

Hiſt. cap. XXXVI. *Nec deerat Otho protendens manus, adorare vulgum, jacere oſcula, & omnia ſerviliter pro dominatione.* Ita etiam *manu venerari*, & *manu ſalutare*, ut de Nerone Tacitus: *poſtea genuflexus & cœtum illum manu veneratus eſt.* Sic aurigæ flagello populum venerabantur, cum flagellum ipſum oſculabantur. Sic amici tangunt dextram, Virgil. lib. VIII.

Compellare virum, & dextra conjungere dextram.

Vbi videndus eſt Servius: dextræ enim conjunctio amoris & hoſpitii ſignum, & propterea hoſpitibus dextra porrigebatur. Cic. pro Dejotaro: *Per dexteram te iſtam oro, quam Regi Dejotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti.*
Virgil. XI.

Nec vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas
Iunximus hoſpitio dextras.

Quod factum fortaſſis, vel quia dextra validior eſt ſiniſtra, vel quia ſupplicantes

tes & miseros, quibus favemus, dextera erigere solemus. Semper enim dexteram porrigere, est auxilium præstare. Dextera etiam antiqui se mutuo venerabantur: per dexteram jurabant, tanquam fidei & virtutis auxilium; & alicui dexteram injicere, est in familiaritatem admittere.

Nec solum hospites adorabant, sed excipientes quoque, ut mos est Anachoretarum, iis pedes lavare consuêrunt. Ita in Vitis Patrum Lib. 11. *Cum aliquem sibi adesse senserunt servi Dei, continuo procurrunt obviam, & velut Angelum Dei excipientes adorant, pedes lavant, ad orationem invitant, mensam ponunt, atque omnia secundum divinum mandatum complent charitatis officia.*

Inter alia B. Apollonii documenta de hospitalitatis studio hoc erat: ut adventantes fratres *quasi Dominum suscipiamus advenientem.* Addit enim: *hospes fui, & suscepistis me.* Sic enim Abraham suscepit eos, qui homines quidem

C vide-

videbantur, Dominus in eis intelligebatur.

Immo Hoſpites adorat Apollonius, oſculo excipit, eorumque pedes lavat, velut in ejus vita memoratur: *Vbi autem appropinquare jam cœpimus, audita voce pſalmi, etiam ipſe Sanctus Apollonius procedit in occurſum. Et ut vidit nos, ſtatim prior adoravit uſque ad terram, & ſurgens oſculo nos ſuſcepit. Vbi autem ingreſſi ſumus Monaſterium, oratione prius (ut moris eſt) data, pedes noſtros propriis manibus lavit, & cætera quæ ad requiem corporis pertinent adimplevit. Hæc autem facere ei moris erat omnibus adventantibus.* Adorando genua tangebant, quia genua miſericordiæ dedicata erant, ut ait Plinius; unde vota ad genua Deorum ponebantur, ac ſignabant, quemadmodum de Veterum Votis ac Donariis Cap. v. uberrime diſſeruimus.

CAP.

CAP. IX.

Hospitalitas à quibus & in quos potissimum exercebatur.

HOspitalitas, nectar, ac pabulum humanæ conditionis, & Clarissimorum Virorum delicium, pleno jure ab omnibus, & in omnes exercenda. Hi vero hospites, aut erant domestici, aut incogniti. Qui domestici, erant amici externi, in quos Martialis allusit Lib. III. Epig. IV.

Vnus erit (mihi crede) satis, cui non eris hospes.

Hi vero magnis honoribus excipiebantur. Nam ut eorum erat fortuna & nobilitas, armis, fistulis, buccinis, atque tympanis procul admodum ab urbe, partim peditatu, partim equis, & curribus honorifice iis obviam ibant incolæ, eos expectantes in amplissimo loco, ubi summa comitate & verbis eos salutare, & in urbem ea pompa introducere, eosque ad proprios lares,

congregatis amicis deducere consueverunt. Cui officio, si Legati erant, seligebantur etiam à Senatu viri graviores, qui iis omnia hospitalitatis officia prolixe deferrent, conviviisque magnificis, ac muneribus exciperent.

Amici præterea hospites habebant tesseras hospitales vel symbola.

Sin autem hospites erant incogniti & peregrini, horum quatuor erant genera. Primum nempe peregrinorum, puta mercatorum & negociatorum, qui lucri gratia undique convolant, nihil maris pericula vel asperas vias timentes. Alterum eorum, qui orbis delicias ut lustrent, vel discendi causa; longe à patria & parentibus veluti exules spontanei regiones diversas peragrant, ut sunt hodie Germani, Galli, Flandri ac Belgæ, qui propter virtutes sponte exulant. Vel qui sacrorum causa, & ad ludorum spectacula publica convolant. Tertium eorum, qui publice à populo, vel à Principe missi, legationis causa aliunde

de accedunt. Quartum eorum, qui fortuna, aut casu aliquo adveniunt. Hi maxime hospitio sunt excipiendi, atque humaniter tractandi. Qui enim ejecti à fortuna, domestici casus nempe tesseras, supplices vittas & ramos habebant. Inde Homerus Libro I. Iliad.

Stemmata habens manibus Phœbi vibrantis ab alto.

Sic Æneas Lib. VIII. Æneid.

Paciferaque manu ramum prætendit Olivæ.

Prætendere autem ramum, quod faciebant hospites peregrini, est apud Græcos προτείνειν στέφανον; nam coronam sive ramum prætendentes tangebant genua. Petron. Arb. *Infelicissimus puer tangebat genua cum fletu, petebatque suppliciter.* Solebant enim veteres, cum supplicabant, præ manibus coronam habere, sive Lauri, sive Olivæ. Hospites vero supplices sedebant ἐν ἐσχάρᾳ,

 hoc

hoc eſt, in foco, ante cineres, ut videre eſt apud Homerum, ubi Ulyſſes ante cineres in foco ſedet, quod non placet tandem Minoi ſocio Heroi Echeneo:

Ἀλκίνο᾽, οὐ μὲν τοι τόδε κάλλιον, οὐδὲ ἔοικε,
Ξεῖνον μὲν χαμαὶ ἧσθαι ἐπ᾽ ἐσχάρῃ ἐν κονίῃσιν,

Alcinoë, non ſane tibi hoc honeſtum, neque convenit
Hoſpitem quidem humi ſedere ad focum in cineribus.

Scripſerat enim Homerus ſupra.

Ὣς εἰπὼν, κατ᾽ ἄρ᾽ ἕζετ᾽ ἐπ᾽ ἐσχάρῃ ἐν κονίῃσι
Πὰρ πυρί.

Sic fatus reſedit ad focum in cineribus
Juxta ignem.

Atque hinc etiam dicta ἐσχάρα ab ἀρᾶν, hoc eſt à precibus. Ibi enim preces ejecti hoſpitesque, ſive miſeri fundebant, ad miſericordiam commovendam, unde *aram tenere, ſe ara tueri* apud Latinos, & Iuvenalis Sat. x.

Et ruit ante aram ſummi Jovis, ut vitulus bos.

Lo-

Loquitur vero Poëta de Priamo, qui ad Aram Jovis à Neoptolemo est obtruncatus. Qui vero sic ante focos in cineribus sedebant supplices, (hospites ignoti videlicet & ejecti, quibus loqui vetitum observat Apollonii Rhodii Scholiastes Lib. IV.) si postea cognoscebantur, adlevabantur & in sella sedebant. Hom. Lib. VII. Odyss.

Manu prehensum Ulyßem, prudentem vario consilio
Levavit à foco, & in sedem locavit splendidam,
Filio cedere jußo virili Laodamante
Qui ei proximus sedebat, maxime vero ipsum amabat.

Ad hæc solemnitatem ludorum innuit Dionysius Halicarnasseus in excipiendis hospitibus per dies festos Libro VII.

Hospitum beneficentia patriæ desiderio postponitur, Halic. Lib. V. *Etrusci à Cumanis cæsi, atque in agros Romanos profugientes, cum in Urbem plaustris*

 com-

comportati omnibus humanitatis officiis foverentur, abjecto patriæ desiderio apud benefactores remanent. His Senatus locum in Vrbe ad ædificandum dedit, vallem inter Palatinum & Capitolinum colles, quatuor ferme stadiis protensam; qui usque ad nostram ætatem vicus Tuscus Romana lingua vocatur.

CAP. X.

Ius Hospitalitatis.

HOspitalitatis apud veteres jus eo in pretio fuit, ut sanguinis id nexui præferrent. Hoc autem sale & mensa contrahi solitum. Mutuis quoque muneribus inter se homines copulabantur, vel coram, vel per internuncios. Hinc Virgilius Lib. IX. Æneid.

Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tyburti Remulo ditissimus olim

Quæ

Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret absens
Cædicus.

Cædicus nempe Remulo, cum absens eum sibi hospitio vellet jungere, misit phaleras & cingula bullis aureis, hoc est clavis, insignita. Et hoc quidem jus velut hereditarium à parentibus ad posteros traducebatur, cujus vel contrahendi, vel renovandi & instaurandi quænam ratio fuerit, apud Græcos Homerus docet, sub Diomedis & Glauci persona, quos in ipso prælio paternam hospitii necessitudinem renovasse antea monuimus.

Sic hi media in acie à mutuo conflictu sibi temperant. Teucer vero Trojanus, licet cum Priamo esset sanguine junctus, non dubitavit cum Trojanis pugnare, seque popularium sanguine coinquinare. Cætera hospitalitatis jura Homerus sub fabularum involucris descripsit. Quam sacrum ac inviolabile voluerit hospitii jus indica-

vit Aurelius Imperator in Epiſtola militari ad Vicarium ſuum, ubi leges militum decernit: *in hoſpitiis caſte ſe agant.* Ideoque violatum hoſpitii jus punivit ſeveriſſime, ut notat Vopiſcus. *Solus omnium militem, qui adulterium cum hoſpitis uxore commiſerat, ita punivit, ut duarum arborum capita inflecteret & ad pedes militis deligaret, eademque ſubito dimitteret, ut ſciſſus ille utrinque penderet.* Philippus etiam Rex Macedonum, improbiſſimo militi, ingratiſſimo hoſpiti, ſtigmata inſcribi juſſit, ingratum hoſpitem teſtantia, quemadmodum prolixe narrat Seneca de Beneficiis Lib. IV. cap. XXXVII.

Iuris autem hoſpitalis caput erat Hoſpites ab aliena vi atque injuria defendere, præeuntibus etiam animantibus iis, quibus vis nulla rationis. Nimirum homines hoſpitalia ſervare jura ex avibus cognoſcunt: quid religionis hoſpitibus ſit deferendum, quod obſequium deputandum. Nec quidquam in libris veteris novique fœderis magis in-

inculcatur piis animis, quam jus hospitii. Atque in primis gentium Doctor I. ad Timotheum III. hospitales jubet esse Episcopos, quorum est Christi exemplo anniti, ut non solum verbo, sed exemplo aliis præluceant. Quod ejus officium luculentius exaggerat Barbosa de Officio & Potestate Episcopi, Parte prima, T. II. Concl. IX.

Immo Servatorem Christum extremi Iudicii sententiam iis benignam pronunciaturum memorant sacræ litteræ, qui hospitalitatis munus in egenos exercuere.

CAP. XI.

Hoſpitia quamobrem primitus inſtituta.

VT peregrinantes & advenæ ſuſciperentur, ſplendidum ac heroicum arbitrabantur, patere domos hoſpitibus; quin etiam ad urbium commendationem atque ornamentum pertinere, exteros hoc liberalitatis genere, ut ait Cicero de Officiis lib. II. in urbe noſtra non egere. Cui ſimile eſt illud Pontani. *Eſt autem non modo privatorum civium, verum etiam urbium ipſarum ſumma laus, privatas domos patere peregre venientibus.* Eſt enim ſpecies publicæ humanitatis, ut hoſpitio peregrinus non egeat. Cujus in ſacris literis atque prophanis exempla paſſim obvia. Nec ſine ſpe præmii: *Tanta namque*, eleganter inquit S. Ambroſius Officior. lib. II. c. XXI. *eſt apud Deum hoſpitalitatis gratia, ut ne potus quidem aquæ frigidæ à præmiis remunerationis immu-*

immunis sit. Vides quia Abraham Deum recepit hospitio, dum hospites quærit? Vides quia Loth Angelos suscepit? Quid scis, an & tu cum suscipis hospitem, suscipias Christum? cum in hospite sit Christus, quia Christus in paupere est, sicut ipse ait: In carcere eram, & venistis ad me, nudus eram & operuistis me.

Gillas Agrigentinus, omnium qui unquam fuere liberalissimus, spectacula edendo, epulas apparando, annonam in caritate rerum subministrando, virgines dotando, domum suam adeo liberalitatis officinæ & hospitalitati dicaverat, ut quingentos equites Gelenses, vi tempestatis in prædia sua compulsos, propria impensa aluerit.

Nec hospitia publica solum hospitibus & peregrinis recipiendis erecta, sed plerumque ad exercenda maxime circa advenas & egenos pietatis opera; ne dicam ad urbium splendorem. sublevando nempe cives, qui aliter exteros recepturi essent, ubi loca merce-

naria desunt. Optimo proinde consilio ea non raro ædificata Principum beneficentia, ad sui nominis perennitatem, & pietatis studio, quo nec Turcarum Imperatores destituti. Immo sæpius in conscientiæ sublevationem, dum præter Principes, cives quoque opulentiores, hæredibus orbati, extremo vitæ articulo facultates suas hospitali extruendo legant. Quo nullum mortalibus factum dignius: omnes quippe in hoc Mundo peregrinamur. *Nec enim* juxta Apostolum ad Hebræos cap. XIII. *habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.* Vnde D. Bernardus in Sermone de S. Benedicto Abbate: *Peregrinus ad patriam suspirat, ad patriam tendit, vestitum & victum habens, non vult aliis onerari. Beatus plane, qui suum sic agnoscit, sic deplorat incolatum, dicens Domino: Quoniam advena ego sum apud te, & peregrinus sicut omnes patres mei.*

Hæc autem locorum privilegia & immunitates Episcoporum est strenue tueri,

tueri, mandato sacrorum Canonum. Nec ejusmodi loca tantum advenis & peregrinis Christiana pietate fuerunt extructa, sed Ordines præterea militares, Hospitaliariorum nomine, ad ejusmodi locorum tutelam instituti. Plures insuper Religiosorum Societates, advenis, ac peregrinis suscipiendis occupatæ, plurimis in locis hodie supersunt.

CAP. XII.

Hospitia antiquorum, quæ publica, vel privata, declarantur.

EX honestissima & humanæ vitæ consona hospitum receptione derivatum est loci nomen, in quo recipiebantur, *hospitalis* & *hospitale*, quod est hospitis, sive quod ad hospitem pertinet. Hinc apud Græcos certæ quædam erant ædes peregrinis hospitibus recipiendis destinatæ, de quibus Plato in Libro de Legibus etiam præ-

præcipit, quæ ab illis ξενοδοχεῖα, ξενῶνες, καταγωγαὶ, καταγώγια, καταλύματα.

Tales quoque Romani domus habuerunt, in peregrinorum uſum extructas, quas hoſpitalia vocarunt. Vitruvius ſupra à nobis advocatus Lib. VI. cap. X.

Hinc hoſpitale cubiculum apud Livium Lib. I. *Exceptus benigne ab ignaris conſilii, quum poſt cœnam in hoſpitale cubiculum deductus eſset.* Et Lib. II. *Alii profecti domos, nuntii hoſpitalium beneficiorum, multos Romæ hoſpitium, urbisque charitas tenuit.* Symmachus Lib. III. Epiſt. XIV. *Deos enim facio teſtes, has domus, quarum alteram poſtulaſti, jamdudum à me hoſpitibus eſſe decretas.*

Cretenſes etiam, ut teſtis eſt Athenæus Lib. IV. cap. IX. paſſim per totam ſuam Inſulam binas habuerunt ſemper in illis Syſſitiis extructas domos, unam quam ἀνδρεῖον appellaverunt, alteram κοιμητήριον in qua hoſpites diverſari, atque dormire ſolebant. Ad Conſtantini ætatem celebre fuit hoſpitale S. Sam-

S. Samsonis, ab eodem Imperatore instauratum, postquam ab incendio exustum fuit, ut Procopius de Ædificiis Iustiniani Imperatoris Lib. I. *Erat hospitale, in quod recipiebantur languidi & infirmi, superioribus annis à religioso quodam viro, cui Samson nomen erat, extructum: restabant quædam vestigia, neque gregariis militibus satis commoda; cætera perierant, una cum templo exusta & collapsa. Instauravit illud nobile hospitale Iustinianus, structuræ splendore magnificentius, & mansionum multitudine multo amplius.* De hoc incomparabilis Baronius, in notis ad Romanum Martyrologium Die XXVII. Iunii. Hoc autem fuisse primarium, sub quo alia constituta essent, quæ in eadem Novella leguntur. LIX. cap. III. Porro hujus hospitalis presbyter fuit Mennas, qui tunc temporis erat Episcopus Constantinopolitanus. Baronius etiam ad Annum 530. *Iustinianus hospitia duo ædificavit unum pro hospitibus peregrinis, alterum ut in eo re-*

quie-

quiescerent & refocillarentur pauperes & ægroti, & hæc in via, qua ad Templum itur Hierosolymis. Cui nihil cedit quod ponit Jo: Leo Africanus Lib. III. pag. CXIII. in descriptione civitatis Fessæ. *In hoc oppido ducenta fere hospitia, atque inter hæc maxima, quæ in eminentiori urbis parte summo Templi sunt viciniora. Horum quodlibet triplicem habet contignationem: cubicula autem centum & viginti, aut etiam plura. Est & cuique suus fons cum secessu, & aquæductus elegantissimus, qui sordes omnes efferunt. Neque unquam majora ædificia me vidiße memini.* Simile quid innuit Lucianus de Syria Dea. *In sacra civitate (sacrorum causa peregrinantem) publicus hospes excipit. Certi enim uniuscujusque civitatis hospites ibi sunt, & quod ex patria cujusque venit, id denuo apud se recipit.*

In Regno Chinarum hospitia disposita per vias, quæ singula exercitum quotidie possunt excipere, narrat Marcus Polus lib. II. c. XX. quod adducit Majolus

Majolus in Colloquio XXIII. Cujus generis in Oriente multa, ubi homines & jumenta simul in eodem stabulo accipiuntur. Quod etiam sæpe ex colloquiis Illustrissimi Equitis Simonis Contareni, D. Marci Procuratoris, accepi, qui bis ad Othomanicum Imperatorem Oratoris munere functus erat pro Serenissima Republica Veneta. Quod non minus ad Imperatorum gloriam pertinet, quam ad peregrinorum commodum, etiamsi cultu minori extructa sint.

Qualia in Westphalia etiam observans Lipsius, ubi jumenta & homines simul hospitantur, istum gentis morem solenni Epistola salse vellicavit: cui Domannus I. C. magnæ auctoritatis diserte admodum respondit. Nec aliter in Saxonia inferiori passim in pagis advenæ excipiuntur.

Verum ad privatos etiam hæc consuetudo transiit. Immo apud Reges & Principes partes palatii præstantiores hospitibus adsignantur, quæ Etrusco idio-

idiomate *Foresterie* vocantur. Quam comitatem imitati fuerunt alii, suis in ædibus, maximeque viri passim religiosi, qui in unoquoque cœnobio cubicula hospitibus splendidiori supellectili destinarunt. Ea quoque extraneorum Virorum Clarissimorum imaginibus exornata tradit Pausanias Lib. VI. qui ait: *Hospitii gratia Suphidii, Lampi, & Aristarchi effigies dedicarunt.*

Immo in quibusdam etiam transeuntium hospitum memoriæ exsculptæ leguntur. Sic in ædibus Comitum S. Bonifacii, Patavii Vir splendidissimus Co. Hercules, quum tres Cardinales hospitio excepisset, pari fortuna ad summum Ecclesiæ fastigium evectos, in majori triclinio iis monumentum decreverat, quod fati injuria intervertit. In superliminari Palatii familiæ Contarenæ ad Brentam, qua Patavio Venetias itur, superest hodie tabella aurata hoc Elogio:

HEN-

HENRICVS VALESIVS REX
CVM E POLONIÆ REGNO QVOD EIVS
SVMMÆ VIRTVTI MERITO FVERAT
DELATVM IN GALLIAM
CAROLO FRATRE IX REGE
VITA FVNCTO
AD PATRIVM ET AVITVM IRET
HAC ITER FACIENS
VLTRO AD HAS ÆDES DIVERTIT
TOTA FERE ITALIA COMITANTE.
ANNO SALVTIS M. D. LXXIIII.
VI. CAL. SEXTIL.
TANTÆ HVMANITATIS MEMOR
FEDERICVS CONTARENVS D. M. PROC.
FVNDI DOMINVS M. P.

Nec

Nec factum destituitur vetustatis exemplo. Nam & in Tusculano Brixiensi hoc extat monumentum:

IMP. CAESAR. PRO. SALVTE
DIVAE. CORNELIAE
VIVENTE. M. TVLLIO.
ET. L. CRASSO. ET. PETRONIO.
SCEVOLA... VIR.
HOSPES. ERAT. CAESAR.
CORNELIAE. Q. PATER.

Cap. XIII.

De prima Hospitum exceptione.

INter officia hospitalitatis primum erat ἀσπασμὸς, hoc est salutatio atque exceptio, sive invitatio peregrinorum blanda & humana, partim verbis, partim gestibus quibusdam constans: ut interiores animi affectus demonstrarentur, nec ferrent peregrinum procul à foribus esse; sed ei obviam irent, & exciperent advenientem hac formula: *Salve hospes.* Deinde apprehensa dextera in domum ducebatur: onera, si quæ gestabat, ei mox levabantur. Jumentis pariter prospectum fuit. Prima potissimum cura fuit, hospites de via plerumque fessos molliter collocare: atque in Orientalibus regionibus, sicut ex sacris literis monui, hospites lavare & ungere. Quod hodieque apud Turcas fieri, auctor mihi eruditissimus Joannes Veslingius, celebris Anatomicus Patavii, diu in Ægypto moratus.

tus. Lavabantur autem pedes, ut pulvis in via contractus detergeretur. Ita Ulyssi apud Homerum. Et quidem priscos hospitibus præbuisse aquam calidam, ad abluendum corpus ac pedes; gelidam manibus, indicat illud Martialis:

——— *Calidæ gelidæque minister.*

Et Horatius Serm. Lib. I. Sat. IV.

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos;
E quibus unus avet, quavis aspergere cunctos,
Præter eum, qui præbet aquam.

Item Serm. Lib. II. Sat. II.

——— *nec sic, ut simplex Nævius, unctam*
Convivis præbebit aquam.

Ubi præbere aquam, est convivio excipere. Convivator enim ad hoc balneum calefaciebat. Quod Lyricus Carm. Lib. III. Ode. XIX. *Aquam temperare ignibus*. Et qui domi non habebat

bebat balnea, conducebat hospitem ad balnea iisdem magnificentiâ publicę parata: Sic legimus Romæ L. Octavium lavationem gratuitam hospitibus & adventoribus instituisse.

L. OCTAVIO. L. F. CAM
RVFO. TRIB. MIL. LEG. IIII.
SCYTHICAE. PRAEF. FABR.
BIS. DVOMVIRO. QVINQ. EX
S. C. ET. D. D. AVGVRI. EX. D. D.
CREATO
QVI. LAVATIONEM. GRATVITAM
MVNICIPIBVS. INCOLIS
HOSPITIBVS. ET. ADVENTORIBVS &c.

Sed elegantius ex Lapide apud Zagarollum:

C. AVRVNCEIVS......
COTTA
COLONIS. INCOLIS. HOSPIT.....
ADVENTORIBVS. SERVISQ.....
EORVM
LAVATIONEM. EX. SVA. PECVNIA
GRATVITAM. IN. PERPETVOM
DEDIT

Parabantur etiam veſtes aliquando, ſi iis indigerent, deinde epulæ, ut refocillarentur; inter quas moris erat, illos blandis verbis ad cibum & potum capiendum adhortari. In menſa vero ſal & vinum primas tenebant. Salis enim conſortio res contrahi ſolitæ. Hinc Æſchines in oratione de perperam obita legatione: civitatis ſalem publicamque menſam ait ſe plurimi facere. Sal enim ante cibos apponebatur, veluti amicitiæ ſymbolum, ut teſtis eſt Euſtathius in Iliad. & Cælius Rhodiginus Antiq. lect. lib. XII. c. I. Sic apud Germanos acceptus à propinante cyathus adimit omne jus agendi injuria. Quod autem ſal hoſpitale agnoverit divinum Euſtathius, apparet ex ſupplicationibus, in quibus quædam ſcribit ex ſale compoſita. Poſt cœnam, vel prandium ſine tædio rogabantur, cujus rei cauſa venirent, aut quanam re indigerent. Ita Dido Æneam excepit apud Virgilium Lib. I. Æneid.

Mul-

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc quibus Auroræ venisset filius armis;
Nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles.
Immo age, & à prima dic hospes origine nobis.

Cap. XIV.

Hospitum, ac Legatorum peregre venientium, itemque exulum tractatio.

AD majorem urbanitatem erga hospites solebant veteres dare sublimiora domus loca. Didymus ad Homeri Odyss. id factum notat hospitibus, ut melius exciperentur ac quiescerent.

Alii habebant cubicula hospitibus dicata. Et qui hospites exspectabat, amicos & agnatos invitabat ad eos honorandos. Ædes suas pretiosa su-

pellectili ornabat, vasisque argenteis & imaginibus, ut omnia fulgerent. De tergenda domo in adventu hospitis Juvenalis:

Verre pavimentum: nitidas ostende columnas.

Hæc omnia infra, ubi de moribus Græcorum & Romanorum. Excipiebantur etiam ruri, sed non invitis agri dominis. Quem morem fuisse veteribus ostendit Columella rei Rusticæ Lib. XII. cap. III. ubi meminit eorum, quibus ad hospitum adventum utitur. Id tamen villico non fuisse usque liberum sine domini licentia, constat ex eodem Lib. XI. c. I. *Hospitem nisi ex amicitia domini quam rarissime recipiat.* Monitum salutare, ad rei familiaris incrementum. Hospites igitur non excluserunt prisci, sed parasitos: In quam rem Cato de Re Rust. cap. V. de Villico: *Parasitum ne quem habeat.* Libertum sane advenientes hospitio excepisse, refert Merula apud Varronem

nem Lib. III. cap. II. *Scriba librarius libertus ejus, qui apparuit Varroni, & me absente patrono hospitio excipiebat.* Hospitabantur in hortis, & in eos invitabantur. Quod Seneca lepide significat in Epistola XXI. *Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est, paratus erit istius domicilii custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large ministrabit.*

Hospitalitatem etiam suam in hortis sic memorat Martialis Lib. IV. Epigr. LXIV.

Hoc rus, seu potius domus vocanda est,
Commendat Dominus; tuam putabis:
Tam non invida, tamque liberalis,
Tam comi patet hospitalitate
Credas Alcinoi pios Penates
Aut facti modo divitis Molorchi.

Alcinoi pietatem, qua Ulyssem hospitem excepit, multis deprædicat Homerus Odyss. ζ. Herculem vero à Molorcho hospite exceptum Tibullus monumentis reliquit.

Inter peregrinantes autem præcipui ſunt Legati, aliique illuſtrioris fortunæ, dignitatis, & auctoritatis viri, tum Politici, tum Eccleſiaſtici, quibus merito inter alios omnis generis honores ſunt deferendi. Viris autem Illuſtribus undique occurrunt vel clientes, vel amici, vel ipſi oppidorum Domini, hodieque urbes ipſæ ſplendidæ, ac profuſæ iis tractandis: Legatis cum primis feſtive, & majori civium comitatu, quibus in lætitiæ ſignificationem obviam itur, eoque magis, quo fuerint Legati Principum amicorum. In eorum gratiam deliguntur à Senatu viri nonnulli celebriores, & illi potiſſimum, qui cum advenis illis vel moribus, vel vitæ genere atque profeſſione ſunt quodammodo conjuncti; adſunt etiam Conſules & Præſides. Hi publico nomine illos honorifice ſalutant, omnia illis humanitatis atque hoſpitalitatis officia deferunt ac pollicentur. In urbem introductos in ædes ſplendidas conducunt, ubi

ubi una cum illis epulantur, illosque honestis humanisque colloquiis exhilarare student. Quod si forsitan apud aliquem civem divertunt, illuc munera publica mittunt, inter quæ vinum honorarium. Eundem morem apud Romanos fuisse, Isidorus indicat: *Honorarium vinum, quod Regibus & potentibus honoris gratia offertur.* Hinc publico convivio excipiuntur, & si diutius morantur, ludi quoque & choreæ illustrium matronarum, ac omnis generis spectacula in illorum gratiam eduntur. Per urbem, ædificia, aliaque visu digna, spectatum magno comitatu deducuntur. Coronabantur etiam prisco more capita Legatorum verbenis. Nimirum talis Legatio inter ipsos hostes erat veluti quædam pacis sequestra. Quamquam & Legatos olea velatos, sicut & pacem petentes legimus. Virgil. VII. Æneid.

Centum oratores augusta ad mœnia regis

Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes.

Neque enim Legati ſtatim negotia tractabant, ſed per aliquot dies antea munuſcula dividebant, accipiebantque, ut fecit Jaſon in patriam reverſus. Nam teſte Pindaro per quinque dies verſatur circa negotia, tandem die ſexta conſanguineos de re, ob quam venerat, admonet. Sic etiam Bellerophon apud Homerum à tempore, quo exceptus erat, poſt aliquot dies literas tradit Regi Solymorum. Apud eumdem pariter Glaucus & Diomedes colloquuntur; quod à viris doctis non eſt obſervatum, ſuntque alia hujus rei exempla apud Homerum.

Romanorum erga Legatos Hoſpitalitas profecto inſignis fuit, tantaque liberalitas in excipiendis, ut per urbanum Quæſtorem publicum hoſpitium & munera, quæ Lautia dicebantur, ſæpe etiam commeatus large & hoſpitaliter, & veſtimenta publico nomi-

nomine præstarent. Quod pluribus comprobare possumus, & præsertim ex Valerio Maximo Libro v. Cap. I. *Ante omnia humanissima & clementissima Senatus acta referam. Qui cum Carthaginiensium Legati ad captivos redimendos in Urbem venißent, protinus his nulla pecunia accepta, reddidit juvenes, numerum duûm millium & septingentorum quadraginta trium explentes.*

Sic etiam Senatus, cum ad gratulandum sibi Prusiam Bithyniæ Regem, Perseo defuncto, venire audiisset, obviam illi Publium Cornelium Scipionem Quæstorem Capuam misit: censuitque ei domus Romæ quam optime conduceretur, & copiæ non solum ipsi, sed etiam comitibus ejus publice præberentur.

Refert Livius Lib. xxx. cap. XVII. de Legatis Massinissæ, *Legatis in singulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum millibus æris, & vestimenta bina Legatis, singula comitibus data.*

tionibus vetitum. Saturnum errantem atque inopem Janus excepit. Cujus rei argumenta sunt nummi veteres, in quibus est cum duplici fronte Janus, & in altera parte navis. Lactantius auctor de falsa relig. Lib. I. cap. XIII.

In Æthopoia Theodori Cynopolitæ, cujus notitiam Latinamque consuetudinem Eximio Viro Leoni Allatio grata debet posteritas, ad Demosthenem verba sunt Æschinis. *Quid mihi hospitia exhibes, qui rerum domesticarum hospitem reddidisti?* Extorris quippe fuerat ille. Proinde se rerum domesticarum peregrinum ait, fortique animo illudit ejus operam, quem sibi adversum fuerat expertus, tanti mali causam.

Quinimmo non solum hospites, verum & hostes non temnenda comitate acceptos auctor Cornelius Tacitus Annal. XIV. cap. XXIV. *Nec multo post Legati Tigranocerta missi, patere mœnia afferunt, intentos popularis ad jussa;*

ſimul hoſpitale donum, coronam auream tradebant.

Sed creſcente Imperio Romano, cum undique ſociorum Legati ab exteris Romam confluerent, ſublato immoderato ſumptu in iis excipiendis, decretum eſt, quod Legati Regum, Municipiorum & Coloniarum ad ædem Saturni diverterent, ibique apud Præfectos ærarii nomina darent & literis adſcribi deberent, & quum commodum foret noſcendis ſingulorum poſtulatis Senatus daretur, & poſt expoſita mandata ſinguli ad ſuas Provincias mitterentur. Cur vero ad Saturni templum? Aliqui factum putant, quia Saturnus, cum eſſet peregrinus, hoſpitibus gauderet. Alii ut eorum nomina in publicas tabulas referrentur. Apud ædem Saturni erat ærarium publicum.

Legatis vero externorum Principum, ſeu alterius gentis, antequam admitterentur, exploratores, ſeu aliquis ex minoribus Magiſtratibus obviam mit-

mittebatur, qui & quæ peterent inquireret; postea in æde Apollinis extra Vrbem, aliquando in æde Bellonæ Senatu habito, eorum postulata noscebantur, quos, si videbatur, admittebant.

Bellonæ enim templum ideo extra Vrbem constructum erat, quia quos Deos vi sua veteres obesse putabant, in Vrbem diutius non admisere. Sic ædes Vulcani & Martis: Sic Veneris Erycinæ extra Collinam magna mole extructæ fuerunt, ne libido invalesceret. Vitruvius Lib. I. cap. VII. *Extra murum Veneris, Vulcani, Martis fana ideo collocari, uti non insuescat in Vrbe adolescentibus, seu matribus familiarum venerea libido.*

CAP.

CAP. XV.

De Omine in Hospitum adventu.

ITa religiose prisci hospitalitatem coluere, ut etiam bona auspicia malis depellendis ex adventu hospitum arriperent. Cujusmodi ad quartanam profligandam apud Plinium Valerianum, vel quod verisimilius, posterioris ævi compilatorem empiricum, variæ superstitionis heic plenum. Lib. III. cap. VI. legitur: *Panem & salem in linteo de Lyco liget, & circa arborem licio alliget, & juret per panem & salem: crastino mihi hospites venturi sunt, suscipite illos. Hoc ter dicat.* Quem locum hactenus corruptum sic restituit Ioannes Rhodius: *Panem & salem in linteo licio deliget*, &c. Panem & salem mensis sacrum fuisse constat ex Plinio, qui Lib. XXXI. cap. VII. ait, *veteres salem cum pane & caseo esitasse.*

Istius

Istius autem religionis adhuc vestigium est apud Germanos, qui jurant per salem & panem. Nec prætereundum quod Maximus Planudes in Vita Æsopi narrat, ob hospitalitatem linguam ipsi solutam.

Cap. XVI.

Apparatus Hospitalitatis circa Viatores: ubi de Tesseris, & Symbolo.

VNiuscujusque fortunæ ac conditioni respondebat apparatus in excipiendis hospitibus. Omnia vero humanitatis plena sumptibus honorificis fiebant. Hospitii majestatem præ cæteris insigniter augebant preciosa ædium supellex, virorum clarissimorum comitatus, & munera accedentibus oblata. Quæ omnia breviter tangit Vitruvius Lib. VI. cap. X. ubi de Xeniis: *Nam cum fuerunt Græci delicatiores, & ab fortuna*

tuna opulentiores, hoſpitibus advenientibus inſtruebant triclinia, cubicula, cum penu cellas. Primoque die ad cœnam invitabant, poſtremo mittebant pullos, ova, olera, poma, reliquasque res agreſtes. Ideo pictores ea, quæ mittebantur hoſpitibus, picturis imitantes, Xenia appellaverunt. Ceterum mos erat teſſeram dare hoſpitibus ſemel receptis dimidiatam, quam quicumque attuliſſet ad hoſpitem, continue agnoſcebatur, hoſpitio receptus, tanquam amicus & vetus hoſpes. Quod jus neceſſitudinis, quoniam ad poſteros tranſibat, teſſeram hoſpitalem diligenter obſervabant. Plautus in Pœnulo: Act. v. Sc. II.

Ego ſum ipſus, quem tu quæris.
POE. *Hem quid ego audio?*
AG. *Antidamæ gnatum me eſſe.*
POE. *Si ita eſt, teſſeram*
Conferre ſi vis hoſpitalem, eccam attuli.
AG. *Agedum huc oſtende, eſt par probe, nam habeo domi.*

POE.

POE. *O mi hospes, salve multum, nam mihi tuus pater,*
Pater tuus ergo hospes Antidamas fuit,
Hæc mihi hospitalis tessera cum illo fuit.
AG. *Ergo hic apud me hospitium tibi præbebitur.*

Tabulas vero hospitales, tesseræ divisæ loco, etiam geminas fuisse fabrefactas, aperte monstrant in ædibus Farnesianis, quæ servantur Græci idiomatis æneæ. Quas Benedictus Hegius apud Georgium Gualterum in Siciliæ monumentis sic Latine reddidit.

SVB SACERDOTE
NYMPHODORO PHILONIS F.
CVM SENATVS ADESSET
PRAESIDE TRIBV
HYLLEORVM PRAETORE
DIOCLE DIOCLIS F.
SCRIBA HADRANIONE ALEXANDRI F.
DECRETVM DIE BIMESTRIS CARNEI EXEVNTIS
OMNINO DE PVBLICO HOSPITIO
DEMETRIO DIODORI F. SYRACVSANO
PLACVIT POPVLO SENATVIQVE
POSTQVAM NVNCIAVERE LEGATI
ROMAM PROFECTI
PASION PASIONIS F. COFETIS N.
ET THEODORVS THEODORI F. XENIAE N.
DEMETRIVM DIODORI F. SYRACVSANVM
MVLTO AC MAGNO EMOLVMENTO FVISSE
NOSTRO POPVLO
ET MAGNORVM COMMODORVM AVCTOREM,
ACRAGANTINIS VERO CVM PATRIVM EST
ET ACCEPTVM A MAIORIBVS BONIS VIRIS
ET DEFENSORIBVS NOSTRI POPVLI
DIGNOS HABERE HONORES
QVOD FELIX FAVSTVMQVE AC SALVTARE
POPVLO ACRAGANTINORVM
DECERNI PVBLICVM HOSPITEM ET AMICVM
DEMETRIVM DIODORI F. SYRACVSANVM
VT CVNCTIS CLARVM SIT POPVLVM ACRAGANTINVM
SCIRE GRATIAS REFERENDI DIGNAS
BENEFACERE STVDENTIBVS
HOC AVTEM DECRETVM IN TABVLAS
AENEAS DVAS INCISVM
VNVM SVSPENDERE IN HOC BVLEVTERIVM
AT ALIVD DARE
DEMETRIO DIODORI F. SYRACVSANO
MONVMENTVM
ERGA POPVLVM BENEVOLENTIAE
QVAESTORES SVMPTVS QVI PRAESCRIPTI
ET QVICVNQVE TANDEM NECESSE SVNT
ET SVMPTVS FACERE
INQVE RATIONES REFERRE
EIVS SENTENTIA
IN CONCILIO OMNES

Al-

Altera de publico hoſpitio, & benevolentia Diodoti F. Syracuſano, & Nepotibus ſuis.

SVB SACERDOTE
ICETA ICETÆ F.
ARCHONTIBVS DEEREO, ET COTETÆ
PLACVIT SENATVI
ET POPVLO MELITÆORVM,
QVONIAM DEMETRIVS DIODOTI F. SYRACVSIVS
SEMPER BENEVOLVS EXTITIT
ET PVBLICIS NOSTRIS NEGOTIIS
ET SINGVLIS CIVIBVS
AVTHOR BONI
SAEPENVMERO FVERIT
BONAE FORTVNAE CENSERI
DEMETRIVM DIODOTI F. SYRACVSANVM
HOSPITEM ESSE
ET BENEFICVM.
POPVLI MELITAEORVM
ET NEPOTES EIVS
VIRTVTIS EIVS ET BENEVOLENTIAE
QVAM CONTINVO
EXHIBET IN NOSTRVM POPVLVM
HAEC VERO PVBLICA HOSPITALITAS INSCRIBATVR
ÆNEIS TABVLIS DVABVS
ET VNA DETVR
DEMETRIO DIODOTI F.
SYRACVSANO.

Teſ-

Tessera porro, quam nos Itali *Taglia* vocamus, κάλαμος dicitur à Græcis, & καλάμη, quæ palea proprie. Ad ξ Odyss. Didymus:

ἔστι δὲ καλάμη ἡ ὑποστάθμη τοῦ ὑπολειπομένου σίτου.

est calame, quod residuum frumenti remanet, unde *romper la paglia* dicunt pueri apud Italos, quod est amicitiam scindere.

Erant enim tesseræ frustilla lignea, auctore Turnebo Advers. lib. XXIX. c. XXVI. certâ insignita & notata formâ, quæ dabantur iis, quibus facultas petendi erat frumentum publice: & à verbo Græco τίσσαρα dictum putatur.

Tessera quoque lignum erat complanatum, in quo numeri describebantur: quod & *Talus* dicitur, unde tesseræ pro Talis sæpius usurpatæ, qui tesseræ Lusoriæ vocabantur.

Apud veteres *tesserarum novem reperiuntur genera.* Tessera nempe *Frumentaria*, *Nummaria*, *Militaris*, *Hospitalis*, *Comitialis*, *Theatralis*, *Convivalis*, *Lusoria*, & *Negotiaria.*

Fru-

Frumentaria, ut nuper monui, est signum, quo exhibito unusquisque frumentum pro portione accipiebat à Principe. De qua Juvenalis Sat. VII.

Summula ne pereat, qua vilis tessera venit
Frumenti.

Et Persius Satyra V.

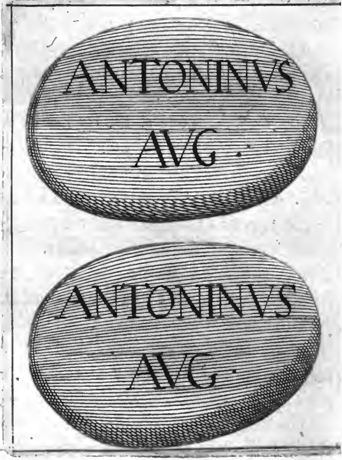
———— *scabrosum tesserula far*
Possidet.

De divisione frumenti & tesseris Suetonius in Aug. c. XL. *Ac ne plebs frumentationum causa frequentius à negotiis avocaretur, ter in annum, quaternûm mensium tesseras dare destinavit.* Et cap. seq. *Frumentum quoque in annonæ difficultatibus ipse levissimo, interdum nullo pretio, viritim admensus est, tesserasque nummarias duplicavit.* Gratis enim ex Clodii rogatione frumentum populo dividebatur. Hinc Isidorus: *Tesseræ sunt, quibus frumenti numerus designabatur.* Quod quidem sæpe Imperatores honoris causa facere solitos ex numisma-

te

ut militum quoque stipendia in literarum magistros transferre possem.

Hujus procul dubio census est calculus ex gypso, sua magnitudine à me cum aliis delineatus, in Pinacotheca Ioannis Rhodii, utrinq; ANTONINI AVG.

 titulo

titulo ſpectabilis, quam ab athleticis non multum abeſſe indicavit L. Pignorius, nondum tamen explicuit.

Hujus autem Teſſeræ, quæ, non tam dignitatum titulis, quam ſingulorum meritis data, erat civica, in hæredes emolumenta jure ſanguinis transferre licuit, vel extraneis vendere, veluti Iacobus Gutherius oſtendit de Offic. Domus Aug. Lib. II. cap. XI. De qua Paulus Iuriſconſultus civis noſter L. Titia Seio. LXXXVII. D. de Leg. II. *Titia Seio Teßeram frumentariam comparari voluit.* Id eſt annonam civilem. Nec aliter intelligendus eſt Lipſius Elect. I. c. VIII. quando affirmat Teſſeras Frumentarias olim venditas.

Teſſeræ Nummariæ, qua ſumma nummorum præſcripta repræſentari ſolet, cauſam Dion indicat: *Permultos Domitianus, dum imperaret, bonis atque fortunis injuſte ſpoliaverat, quibus per vim ablata reſtitui dumtaxat ea voluit, quæ in aula reperta fuiſſent. Ad ſuſtentandum civium vitam decies & quinqua-*

quagies centena millia nummûm erogavit, & quosdam Senatorii ordinis delegit, qui agros emerent, eosque egenis dividerent. Commune fere Imperatoribus tesseras Frumentarias & Nummarias populo dare.

Hunc morem secuti nostri cives Patavini sunt, dum publice pauperibus ad charitatis subsidia, in executionem piorum legatorum, ad festum Sanctissimi Natalis, & Paschatos, nummi æris circulares, suis signata notis, vulgo *Bolle*, distribuuntur: quos quicunque dispensatoribus adfert, modo panem, modo farinam, modo vinum, modo denarios accipit.

Tessera Militaris, quæ aliquando pro signo dabatur euntibus ad bellum. Virgilius Lib. VII. Æneid.

——— *It bello tessera signum.*

Et Livius Lib. VII. *Ceteris omnibus dari tesseram jussit.* Hinc Luctatius Gram. ad Lib. VII. Thebaidos Statii, *tesseram bellorum signum ut hospitalem*

teßeram diximus. Polybius πλαξεῖον appellat, quod taleola esset, vel tabella lata inscripta: sed & ξυλήφιον ab eodem vocari videtur. Itaque ut ut mutata forma & interpolata multis fortasse modis, nomen tamen retinebat. Sed ea voce tandem figura senum laterum censeri cœpit, quæ teste Macrobio in Somn. Scip. Lib. II. cap. II. Græco nomine cubus dicitur. Quin & tesseras, quas spargebant Imperatores, sphæria, idest globulos, vel pilulas Dion in Nerone & Tito appellat.

Itaque Tessera militaris, qua in alveolo ludi consuevit, Isidoro teste, quadra ex omnibus partibus, Græce κύβος, præceptum notat Ducis, quo exercitus vel ad aliquod opus, vel ad bellum movebatur. Vnde Tesserarii, Vegetio auctore, erant, qui Tesseras per contubernia militum nunciabant. Ita Servius ad VII. Æneid. *It bello tessera signum*, symbolum bellicum, quod ad pugnas exeuntibus datur,

rur, confusionis evitandæ causa. Eamque Vegetius duplicem facit; Vocalem & Mutam. Vocalis ea est, quam hodie circitores flagitant vulgo *il Nome.* Tesseram nempe disciplina militaris postulabat, symbolum bellicum, & signum Tribuno datum ab Imperatore, quo socii milites dignoscebantur ab hostibus. Cyri Majoris tessera fuit, Xenophonte lib. III. auctore, *Iuppiter belli socius & Dux*; Minoris, *Iuppiter Servator, & Victoria.* Eam fuisse in castris D. Cæsaris narrat Appianus Lib. II. *Venerem genitricem.* Aliquando *Felicitatem*, auctor est Hirtius, *& Victoriam.* Apud Neronem *Optimam matrem* refert Suetonius in ejus Vita cap. IX. *Primo Imperii die signum excubanti Tribuno dedit Optimam matrem.* Pompejus Magnus elegit signum *Herculem invictum*; & alter juvenis *Pietatem.* In Antonii & Marii exercitu *Lar Deus* signum fuit, Servio teste ad VII. Æneid. In exercitu Syllæ *Apollo*: quod

idem ſibi elegit Brutus in Philippis, ut ex Plutarcho in ejus vita patet. C. Caligula Caſſio tanquam molli ſignum dedit *Priapum & Venerem*, ex Suetonio cap. LVI. Severo Septimio placuit, *Laboremus*, & Pertinaci, *Militemus*. Aurelianus, ut refert Flavius Vopiſcus, ſignum exercitui appoſuit, *Manum ad ferrum*. Antiochus, cognomento Soter, adverſus Galatas exercitum ducens, ſignum dedit, *Bene Valete*. Refert Cedrenus: *Quinto anno ſeditio facta eſt, cui à teſſera nomen eſt Nica, ideſt vince.* Vegetius Lib. III. cap. V. ſcribit; nonnullis fuiſſe teſſeram, DEVS NOBISCVM. Quam noſtro quoque ſeculo poſtremis Germaniæ bellis integro exercitui à Ducibus & Regibus commendatam novimus.

Mutæ apud Turnebum Adverſarior. Lib. XXX. cap. XXXV. duæ memorantur teſſeræ belli & pacis: ſcilicet lignea fruſta, vel tabellæ ligneæ, quibus nomen pacis & belli inſcriptum erat.

erat. Sic Pomponius de Origine Iur. Lib. II. *Q. Fabius ad Carthaginenses missus Legatus, cum essent duæ tesseræ positæ, una pacis, altera belli, arbitrio sibi dato, utram vellet Romam referre, utramque sustulit, & ait: Carthaginenses petere debere utram vellent accipere.* In hunc fere modum Gellius Lib. x. cap. XXVII. *Q. Fabius Imperator Romanus dedit ad Carthaginenses epistolam, ubi scriptum fuit, Populum Romanum misisse ad eos hastam & caduceum, signa duo belli aut pacis.* Et paulo post: *Marcus autem Varro non hastam ipsam, neque ipsum caduceum missa dicit, sed duas tesserulas: in quarum altera caduceum, in altera hastæ simulacra fuerunt incisa.* Indis vero anchora erat pro caduceo, ex Philostrato in vita Apollonii Lib. III. cap. III.

Tessera itidem hospitalis, sive hospitii fuit, quam hospites, eorumque liberi secum ferebant, ut facilius à veteribus & paternis hospitibus agnosci possent. Quæ præsentis potissi-

mum est instituti. Luctatius loco pridem memorato: *Veteres, quoniam non poterant omnes hospites suos noscere, tesseram illis dabant, quam illi ad hospitia reversi ostendebant proprio hospiti. Vnde intelligebantur hospites.*

Hujus formam Euripidis Scholiastes in Medea optime describit. Qui hospites invicem fieri volebant, ἀστράγαλον, hoc est talum quendam discindebant in duas partes æquas; unam ii, qui hospitium præbebant sibi retinentes; alteram dantes ei, qui hospes fieri solebat: & si contigisset de cætero, uti alter alterius hospitium subiret, producentes dimidium tali renovabant jura hospitalia.

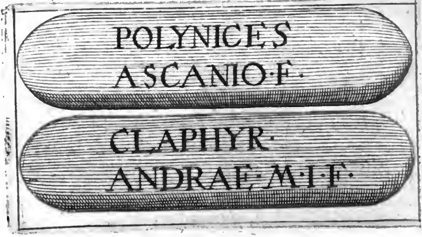
Tales sunt binæ ex osse, annorum situ veluti petrefactæ, sublutei coloris, junctæ, forma rotunda, & parte interiore hospitum nominibus inscriptæ, in museo amicissimi nostri Ioannis Baptistæ Casalii, nobilis Romani; cui plurimum debemus, & obsequium perenne de insigni humanitate, qua nos il-

le-

le prosequutus est, cum Vrbani VIII. Summi Pontificis beneficentia Episcopatu Æmoniæ ornaremur.

POLYNICES
ASCANIO. F.

CLAPHYR
ANDRAE. M. I. F.

Ipsius vero hospitii symbolum, sive tesseram apud Lingones fuisse dexteram narrat Cornelius Tacitus Libro XVII.

Tesseræ Hospitali non immerito accensebitur, quam domestica plerunque suppeditavit necessitudo, Amatoria, in monumentis Danicis Libro XXVII. à Clarissimo Viro D. Olao Wormio virgulæ eroticæ titulo accurate descripta. *Bacillus*, inquit, *est quadratus* * *trium pollicum longitudine, latitudine tertia parte pollicis, latera quatuor characteribus insignita habens; ex pruno sylvestri, ut videtur, fabrefactus.* Literas arbitratur esse amatorias, ita scriptas, ut amantium nomina peculiaribus intricata notis non omnibus sint obvia. Eas peculiari tabella delineatas ita legit ille:

Bynaffa vuet kieresta mina aff
Thenkestol indé Landum.

Latine sonant:

Nomen

* Hanc tesseram pag. 112. daturi sumus.

Nomen meum novit amicissima mea
Ex amoris hac tessera Landum.

Tesserulas insuper Comitiis adhibitas à suffragatoribus, dum honores distribuerentur, Varro testis de re rustica Lib. III. cap. V. *Cum hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos athletæ comitiorum una, cum id fieri non miraremur, propter studia suffragatorum, & tamen scire vellemus quid esset, venit ad nos Pantuleius Parra. Narrat ad tabulam, cum diriberent, quendam deprehensum tesserulas conjicientem in loculum, eum ad Consulem tractum à fautoribus competitorum.*

Sortitionis hanc fuisse speciem non obscurum est ex eodem Lib. cap. XVII. *Latis tabulis sortitio fit Tribuum, ac cœpti sunt à præcone renunciari quem quaque tribus fecerint ædilem.*

Theatralem non inconcinne dictam censeo tesseram munus, cujus frequens in ludis mentio. Sic de Ludis Stellæ Martialis Lib. VIII. Epigr. LXXVII.

Nunc veniunt subitis lasciva numismata nimbis:
Nunc dat spectatas teßera larga feras.

Nimirum ludos tam celebres fieri jussit in gratiam Principis Stella, ut tesseræ ligneæ, aut sphærulæ è loco superiore in theatrum & propalam spargerentur, quibus signa inscripta erant ferarum, vel aliarum rerum, quas editor cupiebat populo largiri. Tesseras autem, seu globulos populus rapiebat, cum jactarentur, & quod quisque in tessera signum habebat, illud accipiebat ab Imperatore: ut si tesseræ esset inscriptus cervus, equus, domus; domum, equum, cervum à Cæsare, vel munerario accipiebat, ut auctor est Dion Lib. XLIX. & LIX. tesseras ejusmodi globosas eruditissimus Joannes Galvanus I. C. & Professor publicus Patavinus aliquando vidit.

Huc faciunt tesseræ spectaculis destinatæ, cujusmodi elegantissimam, vidi-

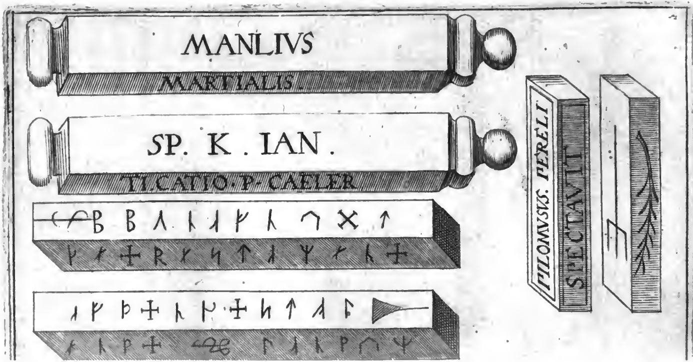
vidimus ex osse tesseram apud Joannem Rhodium, quam ad ludum gladiatorium excogitatam significat fuscina cum palma, cui servile nomen gladiatoris jam rude donati, verius ad spectaculum, quam ad pugnandum conducti esse inscriptum loquitur res ipsa:

PILOMVSVS. PERELI

Adversa parte:

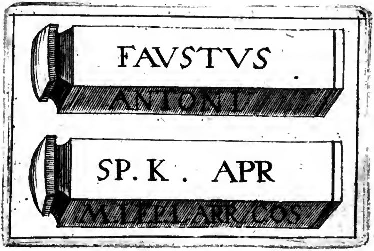
SPECTAVIT.

Binas hujus generis tesseras mihi communicavit humanissimus & nobilissimus Vir Cassianus à Puteo Eques, quarum utraque spectatorum nomina tempusque ludi refert, altera vero etiam Consulis titulo insignita.

MANLIVS
MARTIALIS.
SP. K. IAN.
TI.CATIO.P.CAELER
PILOMVSVS. PERELI
SPECTAVIT

M A N L I V S
MARTIALIS
S P. K. I A N
T. CATIO. P. CAELER.

F A V S T V S
ANTONI
S P. K. A P R
M. LEP. L. ARR. COS.

Hujus

Hujus etiam generis erudito Antonii Augustini de Nummis opere * Dialogo II delineantur.

Quæ autem viri est in augendis literis ornandisque amicis voluntas eximia, libro jam typis descripto, hujus ordinis vitream fulvi coloris addidit aliam, qua spectaculi fortassis argumentum literis tam Romanis exhibetur, quam Græcis; nimirum FERUS SCYTHA, sive Thrax: ad eorum sine dubio temporum rationem, quibus variis gentibus urbs florentissima patebat. Hoc enim videtur indicare ΑΡΓΑϹ ϹΕΙΔΩ: quod charactere Romano rudior artifex ARTAS, Γ &

* *Tesseras has in editione Antverpiensi frustra quæsiveris. quales autem illas in editione Italica quæ Romæ anno* M. DC. L. *prodiit invenimus, tales tibi hic eas damus. Harum quæ medium obtinet locum sic legitur à Fulvio Ursino.* Philodamus Dosseni ante diem decimum Kalendas Novembris spectatus M. Terentio, C. Cassio. *ex quibus reliquas duas facile est intelligere: Nimirum id sibi volunt, hunc talem gladiatorem tali die & Consule ultimum sui spectaculum dedisse. &* rude donatum *esse. Erat autem* rudis *tessera quædam eburnea, cui nomen gladiatoris ætate emeriti inscribebatur, quam qui accipiebat, is ab omni pugnandi necessitate eximebatur.*

FELIX

MVNDICI

SΓ K AΓR

C·SENTIO

PHILODAM·DOSSE

A·D·X·K·NOV

S Γ E C T

M·EREN·C·CAS

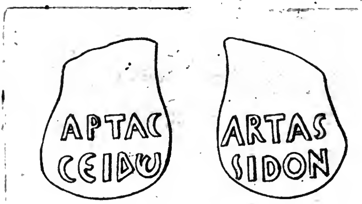
ΓILARGVRVS

LVCILI

SΓ·A·D·VII·ID·AΓ

CN·ΓO·M·CRA

& T, ſimilitudine deceptus, minus recte expreſſit. Nec alia ratione HERCVLES FVRENS. HERCVLES OETAEVS, TROAS, Senecæ aliorumque Comicorum Inſcriptiones plurimæ, vel noſtri ſeculi conſuetudine oculis rem totam chartis paſſim affixis ſubjiciunt. Verum de hoc eruditiores amplius cogitent, nobis id conjeciſſe ſatis eſt. Mihi ſane non diſplicet interim doctiſſimi Viri Lucæ Holſtenii ſententia, teſſeram hanc Syrorum aliorumque Orientalium fuiſſe populorum, qui Romæ clandeſtina ſacra peragebant.

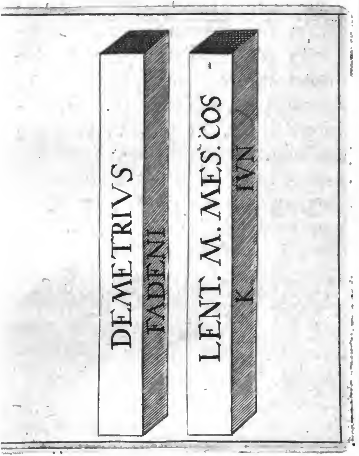

Ejuſ-

Ejuſdem ordinis aliam apud Franciſcum Angelonum Virum Clariſſimum, & antiquitatis optimum æſtimatorem, ex ebore quadrilateram, Romæ in ejus nobiliſſimo muſeo, conſpicere licuit, in qua SP. vetuſtate detritum.

DEMETRIVS
FADENI
D. LENT. M. MES. COS.
.... K. IVN

Con-

Convivales etiam fuiſſe teſſeras liquido conſtat ex Ælio Lampridio, cujus hæc ſunt de Antonino Heliogabalo : *Sortes ſane convivales ſcriptas in cochlearibus habuit tales, ut alius exhiberet decem camelos, alius decem mu-*

ſcas,

scas, alius decem libras auri, alius decem struthiones, alius decem ova pullina, ut veræ sortes essent & fata tentarentur: quod quidem & ludis suis exhibuit, quum & ursos decem, & decem glires, & decem lactucas, & decem auri libras in sorte habuit. Primusque hunc morem sortis instituit quem nunc videmus. Sed vere ad sortem scenicos vocavit, quum & canes mortuos, & libram bubulæ carnis haberet in sorte; & item centum aureos, & mille argenteos, & centum folles æris, & alia talia, quæ populus tam libenter accepit, ut eum postea imperare gratularetur.

Tesseram tandem Lusoriam, cujus antea memini, à talis nihil diversam ostendit Martinus Delrius Com. Herc. Fur. De his Ovid. Lib. II. artis amat.

> *Seu ludet, numerosque manu jactabit eburnos;*
> *Tu male jactato, tu bene jacta dato.*

Et Martialis Lib. XIV. Epig. XV.

Hic

Hic mihi bis-ſeno numeratur teßera puncto:
Calculis hic gemino diſcolor hoſte perit.

Jaciebant porro hoſce talos in fritillum, id eſt firmum pyrgum, turriculam, orcam, vel pyxidem corneam. Qualem vidi in muſeo Equitis Franciſci Gualdi Romæ ex ære. In hunc ſenſum D. Auguſtinus de Civitate Dei, introducens æditum ludentem teſſeris pro ſe & Hercule, ita ut una vice pro ſe luderet, & alia pro Hercule; & ſi Hercules lucraretur, promittebat de pecuniis ſuis copioſam parare cœnam Herculi, & illi nobile ſcortum adducere. Si vero ipſe lucraretur, vincens Herculem, de expenſis templi ipſi cœnam & ſcortum deberet. Plana in hanc ſententiam Julii Capitolini verba in Ælio Vero: *Poſt convivium luſum eſt teßeris uſque ad lucem.*

Sed & contractibus peculiares Mercatorum teſſeræ erant. Quem modum nunc

nunc Mensarii observant, qui vulgo *Banchieri*, ut possint, tesseris ostensis, mercaturam in alienis regionibus exercere. Huc facit Iulius Pollux Onomastici Lib. IX. cap. VI. Rodolpho Gualthero interprete: *Symbolum tenue quoddam numisma, semisecta scilicet nummi pars, parvi admodum precii: quo vendens & emtor comprehenduntur & confirmantur.* Pollucem notat quidem Isaacus Casaubonus, quod symbolum non sit certæ pecuniæ nomen, sed annulus, aut quidvis aliud arrhæ loco. At vero Pollux non ait pecuniæ nomen, verum symboli loco nummum fuisse divisum. Annulus autem tesseræ convivali magis accedit, quoties ea communi sumptu paratur; veluti ex Terentio notum est: quod etiam in Athenæo Lib. III. cap. XXXI. animadvertit Casaubonus ipse.

Tesseræ autem in contractibus usus loco pecuniæ etiam Symbolum dicebatur. Quod inter Iurisconsultos ita definit Constantinus Harmenopulus

Lib. 1. Promtuarii Iuris Civilis, titulo octavo. *Symbolum est commentarium, seu descriptio conventorum & contractuum, sive pactorum, inter se mutuo contrahentium & convenientium.* Mistione enim voluntatum personarumque conveniunt & contrahuntur Symbolæ: & hæc conventio, seu pactum vocatur: quidque de ea re sit scriptum nominatur Symbolum. Symbola itaque jure dicta sunt pacta inter diversos populos, quibus totum jus commercii inter ipsos continebatur. Cujusmodi sunt explicatæ operis initio tabulæ.

Symbolum apud varios authores etiam pro eo sumitur, quod loco pecuniæ tradebatur, nec enim ea semper parata exhibebatur. Veteres etiam, ut ait Isidorus, quando aliquid sibi promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum jungentes suas sponsiones agnoscebant. Vnde sæpius idem quod Tessera.

Symboli autem diversi sunt modi.

Plau-

Plautus imaginem ceræ impressam, & in similem usum relictam symbolum intelligit; idque genere masculino. Sic enim ille in Pseudolo, act. I. scena I.

Ea causa miles hic reliquit symbolum
Expressam in cera ex annulo suam imaginem,
Ut qui huc afferret ejus similem symbolum,
Cum eo simul me mitteret.

Idem in Bacchidibus act. II. scen. III.

Eo præsente homini extemplo ostendit symbolum,
Quem tute dederas ad eum, ut ferret filio.

Alii Symbolum dicunt, ubi suam quisque escam ad commune convivium, aut particulam, aut æs confert. Qua similitudine quidam Symbolum Apostolorum dictum arbitrantur, quod quilibet eorum suum fidei

articulum, ut vocant, contulerit, veluti hodie amici, dum aliquid confertur, Symbolo petuntur. Quod ad locupletiorem hujus vocabuli intelligentiam addo, non ut iſtorum opinioni ſubſcribere videar. Nec aliter intelligendum Terentii illud ex Eunucho, Act. III. Sc. IV.

Heri aliquot adoleſcentuli coïmus in Piræo
In hunc diem, ut de ſymbolis eſſemus.

Symbola enim teſſerulæ ſunt, quæ quiſque Sympoſiarchæ dabat, quo tanquam ſigillo & pignore fidem ſuam obſtringebat, ad condictam cœnam, die, horaque certis venturus, & onus impenſarum laturus. Hinc Plautus in Sticho: act. III. Sc. I.

——— eo condixi, in ſymbolum
Ad cœnam.

Et poſtea ſuo more ludens, facit ſervum

vum dicentem amicam suam symbolam pro se daturam.

Eadem (inquit) *symbolam dabit.*

Dabantur & symbola hospitibus. Euripides in Medea:

Hospitibus mittere symbola, ut tibi benefaciant.

Nimirum xenia & munuscula hospitibus dari solebant. Ita Iason Medeam rogat, ut de thesauris ea sumat, quibus conciliet sibi amicos, cui usui non raro conferebat annulus. Vnde pro symbolo etiam veteres Grammatici exponunt. Amicos autem peregre abeuntibus imaginem suam donasse indicat Seneca Epistola XL. quam sine dubio circumferebant in annulo. Quod de Boccacio & Petrarcha olim in literas retulimus. Scribonius Largus Compos. CLXXII. refert se pro magno munere ab hospite suo Zopyro, Gordiense Medico, hydrophobiæ remedium accepisse. At similitudine

Symbola quoque dicuntur ſigna occultarum & ſacrarum rerum. Quo ſignificatu Dionyſius Areopagita. *Dicimus autem quid aliorum ſymbolorum ſancti primi patres*, &c.

Symbolum item augurium, ſignum, ſeu vaticinium ſignificat genere maſculino.

Teſſeris hiſce merito accenſetur PAGANICA, cujus nulla in hunc diem fuiſſet notitia, niſi eam priſcæ eruditionis condus Lucas Holſtenius, D. Petri Canonicus, pro ſingulari humanitate ſua, quum operæ extremam addidiſſem manum, nuper è monumento, quod Fulginii eſt apud amicum, Roma ſubmiſiſſet. Tabula vero eſt ænea, tres uncias alta, quinque ferme lata: cui ſuperſtat feminæ vultus. Quam hoc loco integram eo libentius exhibeo, ut antiquitatum cultores perſpiciant, quam religioſe teſſeræ fuerint inſtitutæ.

TES-

TESSERAM. PAGANICAM
L. VERATIVS. FELICISSI
MVS. PATRONVS. PAGANI
S. PAGI TOLENTINES
HOSTIAS. LVSTR. ET. TESS
ER. AER. EX. VOTO. L. DD
V. ID. MAS. FELICIT.

Libertum vero fuisse L. Veratium suspicari licet ex alio monumento, quod Romæ vidit Smetius L. VERATI FELICIS memoria conspicuum. cui forsan cum Tolentino municipio commercium fuit, quod hostiis ac voto Tesseræ adhibitis ad majorem fidem stabilivit.

CAP. XVII.

Hospitalitatis securitas & immunitas.

NEc solum Hospites humaniter excipiendi & tractandi, verum etiam ab aliorum vi, atque contumeliis acriter sunt defendendi: quod ipsum quoque Homerus docet. Sic Telemachus cum Minervam hospitio excepisset, separatim illi epulas instruxit, ut ne quid illi à procis molestiæ exhiberetur. Quam de Vlysse patre suo sibi ignoto idem solicitus fuerit, ne convitiis impeteretur à procis, facile indicat, dum illum jubet apud Eumæum pastorem commorari.

Sic Troia capta Antenori & Æneæ à Græcis libera in aliis terris hospitii commoditas permittitur, Livius mihi testis: *Iam primum omnium satis constat, Troia capta in cæteros sævitum esse Trojanos; duobus Ænea, Antenoreque & vetusti jure hospitii, & quia pacis,*

pacis, reddendæque Helenæ semper auctores fuerant, omne jus belli Achivos abstinuisse.

De Germanis Cæsar Com. Lib. VI. *Hospites violare fas non putant; qui quaque de causa ad eos venerunt, ab injuria prohibent, sanctosque habent: iis omnium domus patent, victusque communicatur.* Ista igitur priscis Germanis cæterisque Celtis, unde religio, nisi ex eodem fonte, ex quo Lotus hauserat; satius esse filias virgines improborum illusionibus, atque injuriis objicere, quam peregrinos hospites. Vnde etiam non modo Celtis, sed & aliis gentibus hospitum corpora fuere sacra. Hospitii jus minime violandum suo docuit exemplo Lycaon, qui cum hospitio susceptos advenas necasset, susceptoque Iovi epulas humanas apposuisset, in Lupum mutatus fuit.

convivia, in quibus exhibiti sunt vivi anseres, lepores; damæ cum aureis coronis. Qui ferculorum luxus, quandoquidem dispositus fuit per nomina cœlestium signorum. Quippe singulis impositus fuit cibus unicuique convenientissimus. Petronii locus est. *Repositorium rotundum duodecim habebat signa in orbem disposita; superque proprium, convenientemque materiæ Structor imposuerat cibum; superque Arietem, cicer arietinum; super Taurum, bubale frustum; super Geminos, testiculos ac renes; super Cancrum, coronam; super Leonem, ficum Africanam, &c.*

Accedebant ad convivii apparatum coronæ, * quæ ex rosis, vel floribus contextæ, caput hospitum exornabant, in gaudii & lætitiæ signum. Quæ postea coronæ convivales factæ sunt

aureæ

* Ita est, genio indulgentes Romani, in signum lætitiæ coronas capiti aptabant: sed si Athenæo aliisque fides, nonnulli easdem collo, alii brachiis aptabant, ut interceptis vaporibus ebrietati modum statuerent. Affirmat id ex antiquo marmore Lipsius cujus hic subjectum exemplar est.

aureæ & gemmatæ, talesque pro dignitate discumbentibus, & cuique pro meritis & fortuna datæ, videlicet, minores aut majores, leviores aut ponderosiores. Quod sane discrimen probe intellexit Piso superbus, vix Tiberio cedens, nedum Germanico. *Ejus enim audita est vox in convivio* (inquit Tacitus Lib. II. cap. LVII. Annal.) *cum apud Regem Nabatæorum coronæ aureæ magno pondere Cæsari & Agrippinæ, leves sibi & cæteris offerrentur, principis Romani, non Parthi Regis filio eas epulas dari, abjecitque simul coronam, & multa in luxum addidit.* Luxus coronarum notatus in convivio Ptolomæi Philadelphi, ex Athenæo Lib. v. Nam quæ alibi vix ad unicum coronæ contextum potuissent, ibi ingenti copia congesta sunt in eas coronas, quæ singulis convivis datæ. Ipsarum quoque coronarum tanta copia, ut humi sparsæ præbuerint speciem prati gemmantis.

Indorum, qui apud Regem epularentur, mos fuit, ut essent coronati. sic Apol-

Apollonius ab Rege hospite suo εἰς τὸ σύσσιτον ad locum convivii, ut solent Indi, deductus fuit. Nec tantum hospitibus præsentibus tales coronæ in conviviis dari solitæ, sed si quando magnus hospes tectis excipi non poterat, ei nihilominus mittebantur; ac tunc censebantur inter HOSPITALIA DONA οἷα φίλοι ξεῖνοι ξείνοισι δίδωσι. *qualia amici hospitibus dant.*

Certe tanto luxu necti cœperunt hæ coronæ, ut tandem factæ sint dona Regum. Hujus generis fuerunt illæ, quas Persæ miserunt ad Agesilaum. De hoc genere forte fuit circulus ille, sive torques aureus circa collum, quem Rex Ægypti Josepho dedit, præter regium annulum & sacram vestem.

Ex iis coronis sibi quisque ab hospite donatam aut capiti aut cervici imponebat. Neque enim, inquit Plutarchus, Symposiacon II. convivis distribui debent, sed æquum est hanc sibi unumquemque sumere, quæ sibi sit complacitura. Interdum hæ pecto-

ri applicabantur, quæ est ſedes cordis. Ovidius:

Ecce nurum Regis fuſis per colla coronis
Inveniunt poſito pervigilare mero.

Hæ coronæ cumulabantur unguentis: ideſt aut ipſum hoſpitum caput conſpergebatur & humeſcebat unguento, aut ipſæ coronæ, aut caput tantum, non item coronæ. Sidonius Apollinaris.

Et madeſcentes nardos capillo
Circumfuſa florum ſerta ſiccarent.

Sic Horatius lætatur ſe huic voluptati indulſiſſe cum Pompeio Varo Lib. II. Carm. Od. 7.

Pompei meorum prime ſodalium?
Cum quo morantem ſæpe diem mero
Fregi, coronatus nitenteis
Malobathro Syrio capillos.

Acceſſit Abydenorum mos, ex quo proverbium, ἀβυδηνὸν ἐπιφόρημα. Hi nempe cum quempiam hoſpitem convivio

vio excipiunt, post unguentum & coronas circumferunt infantes ad osculandum. Observavit quoque Plinius Lib. XIII. cap. III. non solum caput, sed etiam pedes quandoque fuisse unguentis illitos: *Vidimus etiam vestigia pedum tingi: quod M. Othonem monstrasse Neroni principi ferebant. Quæso ut qualiter sentiretur, juvaretque ab ea parte corporis?*

Cæterum hæc jucunditas & lætitia ad hospites exhilarandos cumulabatur hilaritate cantuum. Hinc camœna qualibet agresti convivales illas qualescumque delitias diutius extendebant. Quippe Propertius Libro IV. Eleg. VI.

Ingenium potis irritat Musa poëtis.

Et Horatius Lib. II. Epist.

———— pueri patresque severi
Fronde comas vincti cœnant, & carmina dictant.

Unde Socrates apud Platonem describens

bens epulas, quæ celebrantur in urbibus: *Convivia agitabunt ipsi & ipsorum liberi? Vino indulgentes, coronati, & in Deorum honorem hymnos canentes, & alii cum aliis suaviter conversantes?* Hunc cantum prisci Græci σκολιὸν vocabant, nempe propter obliquum circuitum & positum lectorum, de quo legendus est Clemens Alexandrinus pædog. Lib. II. cap. IV. Ex quo more apud Græcos natum proverbium. *Canere ad myrtum.*

Introducebantur etiam Psalmi & Tibicines. Item cantibus inserebantur fabulæ simplices & convivales: etiam laudes hospitum canebantur, vel præclarissimorum virorum.

Sic etiam hospitibus festa & ludos proponebant. Homerus hoc observat in Ulysse & Alcinoo in Odyss.

CAP.

Cap. XIX.

De loco hospitum in mensa.

POlitiorum ingeniorum curiosita-te dignum, quo loco prisci hospites cœnantes collocarent. Gellius Libro I. cap. XIII. id egregie insinuat, ubi officiorum gradus & ordines. *Conveniebat autem facile, constabatque ex moribus populi Romani, primum juxta parentes locum tenere pupillos debere, fidei tutelæque nostræ creditos: Secundum eos proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem, patrociniumque nostrum dediderunt. Tunc in tertio loco esse hospites; postea esse cognatos affinesque.* Massurius autem Sabinus in libro Juris Civilis III apud Gellium, antiquiorem locum hospiti tribuit, quam clienti. *In officiis apud majores ita observatum est, primum tutelæ, deinde hospiti, deinde clienti, tum agnato, postea affini.* Heraclides in Politicis, Cretensium hospitalitatem commendans alium

alium ordinem describit. Eorum quæ in conviviis apponebantur partem peregrinis & hospitibus primam dedisse, post hospites principi quatuor portiones præbuisse, unam quam etiam reliquis, alteram principalem, tertiam familiæ, quartam utensilium.

Lecti autem sternebantur in Tricliniis varia forma, sed plurimum quadrati, paulo longiores statura hominis; ita lati, ut quatuor, aut quinque in eis commode cubare possent. Quamvis autem forma varia essent, in eodem tamen triclinio pares erant omnes. Medii autem lecti ultimus locus apud Romanos dignior fuit, quem medium locum, ut præcipuum, dominus convivii occupabat. Sic Virgilius de Didone Æneid. 1.

——— aulæis jam se Regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque locavit.

Pom-

Pomponius Mela notat Scythis eandem fuisse consuetudinem.

Quem Romanorum modum servasse verisimile est Christum Servatorem nostrum, non minus ac reliquos ejus gentis ritus, cui tunc parebant Syria & Palæstina. Unde concinne pictores ipsum in medio triclinii extrema inter Apostolos cœna locant.

CAP. XX.

De cultu mulierum in hospites.

HOmeri tempore puellas & mulieres hospitum pedes lavare solitas, observavit Athenæus Lib. I. cap. VIII. Gymnosoph. *Introduxit Homerus puellas & mulieres, quæ lavant hospites, quasi neque inflammationem, neque intemperantiam patiantur, quia bene vixerunt. Antiqua autem hæc est consuetudo.* Moris hujus mentio apud Homerum Odyss. III.

Interea Telemachum lavit pulchra Polycarte.

Item

Item Libro VII. de Ancillis Menelai. Addo virgines non solum lavisse, sed ablutos unxisse pretiosis unguentis. Idem Odyss. III. *Porro postquam lavit, & unxit pingui oleo.* Petrus Nannius Miscellan. Lib. IV. cap. II. tam religiosos olim Gentiles in excipiendis hospitibus indicat, ut etiam Regum filiabus honestum fuerit hospites in balneis lavare. *Certe olim insignem fuiße apud Gentiles pietatem in hospitibus excipiendis, vel inde patet, quod honestum sit habitum, si filiæ Regum hospites in balneis lavarent, ut non uno loco apud Homerum invenimus.* Justinus Lib. VII. *Tignus esse & fœdus hospitii* indicat *apud Persas, si filii & uxores in convivium hospitibus adhiberentur.* Et Marcus Polus scribit, in Provincia Chamus, mulieres cum hospitibus cubare, quod id gratissimum conjuges Diis existiment. Et in Halicarnasco legimus, Babiloniis esse legem omnibus modis execrandam. Nempe omnibus mulieribus indigenis commune,

semel

semel in vita ad Veneris Templum desidentibus, cum externis viris consuetudinem habere. Cæterum cum pleræque sint divitiis tumentes, quæ sui copiam facere recusent, hæ vehiculis cameratis subvectæ, pro Templo consistunt, relicta interim à tergo magna famulitii turba. Porro cum semel illic consederint, non prius domum regrediuntur, quam hospitum aliquis pecuniam mulieri in sinum injecerit, & cùm eadem à Fano seorsum abducta consuetudinem habuerit. Hospitem autem illum, qui pecuniam obtulit, dicere oportet: *Tanti ego tibi Deam Militam imploro.* Neque mulieri etiam permittitur aliquem repudiare, sed quicunque is est, qui pecuniam objecerit primum, hunc illa sequitur, citra delectum. Postremo ubi jam congressa fuerit cum externo mulier, dein expiata domum revertitur.

Hunc morem abluendi apud Hebræos viguisse, ut virgines & puellæ servorum pedes lavarent & tergerent,

 patet

patet Regum I. cap. XXV. verſ. XLI. ubi vocata caſta Abigail à ſervis David: *Ecce famula tua ſit in ancillam, ut lavet pedes ſervorum Domini mei.* Ad quem locum pulchre Abulenſis Quæſt. xv.

In primitiva etiam Eccleſia mulieres nobiles hoſpitibus ſuis manibus pedes abluerunt. Vnde Paulus in I. ad Timotheum v. verſ. IX. *Vidua eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis teſtimonium habens, ſi filios educavit, ſi hoſpitio recepit, ſi Sanctorum pedes lavit.* In quem locum præter Theophilactum Ioan. Chryſoſtomus Sermone XIV. eleganter diſſerit.

Chriſtus itaque hoſpitio à Phariſæo receptus jure conqueritur Luc. VII. *Aquas pedibus meis non dediſti, hæc autem lacrymis rigavit pedes meos*, quaſi eum argueret hoſpitalitatis veterem legem non obſervaſſe. Vbi Dionyſius Carthuſianus merito videndus. Abluit igitur Chriſti pedes Magdalena & unxit eos unguento.

CAP.

Cap. XXI.

Osculum Hospitibus accedentibus, & abeuntibus datum.

APud antiquos frequens osculandi usus fuit, qui pro veneratione & obsequio habebatur, immo fidei, observantiæ, amoris & amicitiæ symbolum erat. Idque sæpius in sacris literis tam veteris, quam novi testamenti manifestum. Ita Moyses Socero suo obviam progressus, seque incurvans, eum osculatus est Exod. XVIII. Esau fratrem suum Iacobum redeuntem ex Mesopotamia osculo excepit Gen. XXXIII. Iacob salutat Rachelem osculo, Gen. XXIX. Raguel Tobiam, Tob. VII. Iacob Patriarcha suos ex Iosepho nepotes, quos illi adduxerat, osculatus & amplexatus fuit, Gen. XLVIII. Luc. XV. Pater filio prodigo redeunti osculum præbuit. Sic autem prisci Christiani osculo frequenter utebantur, pignore fraterni amoris &

benevolentiæ in Chriſto. Hinc D. Paulus ad Romanos cap. XVI. *Salutate invicem in oſculo ſancto.* Imitatus S. Paulum Ignatius Ep. VII. quæ eſt ad Tarſenſes, inquit, *Salutate invicem oſculo ſancto.* Ita abeuntem Paulum *procumbentes ſuper collum Pauli oſculabantur eum.* Sic Abbates & Religioſorum Rectores, cum diſcedebant ab his, quibuſcum erat ſumma neceſſitudo, ſuis invicem pectoribus exoſculatis multis cum lacrymis divellebantur. Ita Eunapius Sardianus in vita Proæreſi, omnes ad ejus pectus lambendum, ut fieri ſolebat imaginibus, acceſſiſſe, aut ad pedes & manus corruiſſe, narrat. Et apud Nicephorum Lib. v. cap. III. Leonides pater Origenis, ſæpe pectus pueri nudatum cum veneratione oſculabatur. Patrium morem fuiſſe Perſis, eos oſculari, quos honoribus proſequi vellent, inferiores vero ſalutando potentiorum genua tangebant, Herodotus Lib. I. Cognatos autem, ubi diutius abſuiſ-

ſent,

sent, aut longius essent profecturi, se invicem osculari frequens usus erat. Ita Cyrus discessurus dicitur *cognatos per osculum oris ab se dimisisse*, lege Persarum, auctore Xenophonte Lib. I. Pædiæ. Sic etiam pro more osculatus est Cyaxarem, cum ad se venisset.

Ita Principes Romani peregre profecturi, & mox Vrbem repetentes, more diu recepto, Senatores osculo soliti fuerunt accipere, ac proinde in Nerone notavit Suetonius Tranquillus: *Neque adveniens, nec proficiscens, quemquam osculo impertivit, ac ne resalutatione quidem.*

Sic apud veteres primum manus, modo genua, modo vestes, aliquando magnorum virorum pectora & capita honoris & obsequii gratia osculabantur, Plutarchus in Vita M. Bruti: *Assidentem C. Cæsarem cinxerunt officii specie, omnes una orantes, manusque ejus tangentes, pectus & caput deosculabantur.* Ammianus Marcellinus Lib. XXVIII. memorat, *ex Senatoribus*

quosdam salutari pectoribus oppositis cœpisse, & osculanda capita in modum taurorum minantium obliquantes obtulisse.

Osculabantur autem frontem Veteres, tanquam Genio sacram, quod majestati affinius est, ut blandimentis genas suaviari.

Ne vero nimia familiaritate vilesceret illud humanitatis studium, ut refert Suetonius, Tiberius Cæsar quotidiana oscula prohibuit edicto.

Sed crescente adulatione, ad manus & vestes, ad genua, & tandem ad pedes devenere oscula. De C. Caligula Suetonius * : *porrexit ad osculandum sinistrum pedem auro & margaritis insignem.*

Porro cum apud Persas adorandi mos esset suos Reges, itemque apud Medos & Indos, ut Herodotus, Plutarchus in Alcibiade, & Valerius Max. Lib. VII. cap. III. testatum reliquerunt, tandem quoque adorari expetivere Imperatores, ut de Caligula Sue-

* Frustra hæc quæsiveris in Suetonio.

Suetonius cap, XXII. & Dion in ejusdem vita. Et de Diocletiano Pomponius, & Eutropius de Gestis Romanorum qui post triumphum de Persis actum adorari voluit, pedesque sibi osculari, auro & argento calceamenta exornans.

Quid vero mores Ethnicorum referam? Fuit initio veteris Ecclesiæ frequens etiam consuetudo osculandi, quam admirabantur Gentiles ipsi. Tertullianum de Oratione cap. XIV. audiamus, qui docet Christianos peractis precibus solitos invicem accipere osculum, quod vocat signaculum orationis: *Alia jam consuetudo invaluit, jejunantes habita oratione cum fratribus subtrahunt osculum pacis, quod est signaculum orationis. Quando autem conferenda cum fratribus pax est, nisi cum oratio commendabilior ascendit, ut ipsi de nostra operatione participes jam audeant de sua pace fratri transigere?* Hinc forsan in nostris Ecclesiis remansit singularis formula ad osculum sacræ imagini

imprimendum, PAX TECUM.

In Belgio, Flandria, Anglia, Gallia, non tantum amicos, ſed & hoſpites advenientes & diſcedentes oſculantur mulierculæ, & puellæ etiam, & hi viciſſim illas. Cujus conſuetudinis neſcii, ſi officium illud neglexerint, agreſtes, parumque culti exiſtimantur.

Viget etiam Venetiis hic frequens oſculandi mos inter Patricios, dum ad Comitia accedunt, & dum ab iis diſcedunt, mutui amoris ac pacis ſymbolo. Addo, quod oſculum non niſi ejuſdem conditionis hominibus conveniat, ut in hac ſapientiſſima Republica etiam hoc ſit veluti æqualitatis argumentum.

Cap. XXII.

De cultu veterum Iudæorum in hospites: ubi de insigni Abrahæ hospitalitate differitur.

VT à sacris literis exordium ducamus, vera hospitalitatis jura, ac illustrium virorum exempla, qui peregrinos & advenas, & inter hos sæpe Angelos invitarunt, in medium adferamus. Quis verò ignorat, ex iis Abrahamum hospitalitate cunctos superasse, immo veram hospitii normam nobis & omnibus splendide demonstrasse? Nullus enim tam benigne, tam prompte advenas & hospites ad suas domus traxit, quam Patriarcha Abraham, unde proverbium ortum, *Abrahæ tabernaculum figere*, pro eo qui hospitium summa humanitate parat. Hujusmodi Patriarchæ in hospites studium & ardor, non aliter quam venatoris in exquirendis hospitibus depingitur à S. Chrysostomo, ho-

mil. XLI. in Genesin: *Tantopere curabat Abraham hospitalitatem, ut nollet horum venationem cuique committere*. Et S. Ambrosius Lib. II. Offic. cap. XXI. *Abrahæ laudi est datum, qui ante januam suam speculabatur, ne forte præteriret peregrinus aliquis, & diligenter prætendebat excubias, ut occurreret, ut præveniret, ut rogaret, ne transiret hospes.* Nimirum precibus tenebat hospites prætereuntes, compellabat ad mensam; ipse vero mensæ ministrabat. Quod sic explicat S. Petrus Damianus sermone CXXI. *Quare homines Abraham hospitando, Angelos recepit & Deum.* In quam sententiam S. Ambrosius Lib. II. Offic. cap. XXI. *Tanta autem est apud Deum hospitalitatis gratia, ut ne potus quidem aquæ frigidæ à præmiis remunerationis immunis sit. Vides quia Abraham Deum recepit hospitio, dum hospites quærit? Vides quia Loth Angelos suscepit. Quid scis an & tu cum suscipis hospitem, suscipias Christum? cum in hospite sit Christus, quia Christus*

in

in paupere est, sicut ipse ait, in carcere eram, & venistis ad me, nudus eram & operuistis me. Quodnam enim hospitalitatis majus præmium? Mensæ ministrat tamquam servus Abraham, & vires ab hospitalitatis gaudio hauriebat. Verba namque sunt D. Chrysostomi Hom. XLI. in Genesin. *Mihi videtur præ gaudio alacritateque multâ imbecillitate sua factus superior, & robur quoddam accepisse.* Nec tantum necessariis recreabat hospites Abraham, sed etiam delitiis. Nam Gen. XXI. vers. XXXIII. plantavit nemus in Bersabea. Ad quæ verba Abulensis: *Locus ille erat sine arboribus, ideo Abraham, qui delectabatur in suscipiendis hospitibus, plantavit arbores, de quarum fructibus recrearentur viatores, & earum usu delectarentur.* Hospites item non corporeo cibo tantum fovebat Abraham, sed etiam cibo spirituali, Gen. XXI. XXXIII. ubi Abulensis: *ibi hospites ad laudandum Deum & gratias reddendas ei pro beneficiis invitabat.*

mil. XLI. in Genesin: *Tantopere curabat Abraham hospitalitatem, ut nollet horum venationem cuique committere*. Et S. Ambrosius Lib. II. Offic. cap. XXI. *Abrahæ laudi est datum, qui ante januam suam speculabatur, ne forte præteriret peregrinus aliquis, & diligenter prætendebat excubias, ut occurreret, ut præveniret, ut rogaret, ne transiret hospes.* Nimirum precibus tenebat hospites prætereuntes, compellabat ad mensam; ipse vero mensæ ministrabat. Quod sic explicat S. Petrus Damianus sermone CXXI. *Quare homines Abraham hospitando, Angelos recepit & Deum.* In quam sententiam S. Ambrosius Lib. II. Offic. cap. XXI. *Tanta autem est apud Deum hospitalitatis gratia, ut ne potus quidem aquæ frigidæ à præmiis remunerationis immunis sit. Vides quia Abraham Deum recepit hospitio, dum hospites quærit? Vides quia Loth Angelos suscepit. Quid scis an & tu cum suscipis hospitem, suscipias Christum? cum in hospite sit Christus, quia Christus* in

in paupere est, sicut ipse ait, in carcere eram, & venistis ad me, nudus eram & operuistis me. Quodnam enim hospitalitatis majus præmium? Mensæ ministrat tamquam servus Abraham, & vires ab hospitalitatis gaudio hauriebat. Verba namque sunt D. Chrysostomi Hom. XLI. in Genesin. *Mihi videtur præ gaudio alacritateque multâ imbecillitate sua factus superior, & robur quoddam accepisse.* Nec tantum necessariis recreabat hospites Abraham, sed etiam delitiis. Nam Gen. XXI. vers. XXXIII. plantavit nemus in Bersabea. Ad quæ verba Abulensis: *Locus ille erat sine arboribus, ideo Abraham, qui delectabatur in suscipiendis hospitibus, plantavit arbores, de quarum fructibus recrearentur viatores, & earum usu delectarentur.* Hospites item non corporeo cibo tantum fovebat Abraham, sed etiam cibo spirituali, Gen. XXI. XXXIII. ubi Abulensis: *ibi hospites ad laudandum Deum & gratias reddendas ei pro beneficiis invitabat,*

Berisit Raba Rabinus Cap. LI. affirmavit, Abrahami domum quatuor ostia habuisse, juxta quatuor Mundi cardines, ut ex omnibus orbis partibus hospites exciperet, quibus discedentibus, non sibi, sed Deo gratias agerent, imperabat.

Abraham suo etiam exemplo studuit, filios suos in hopitalitatis operibus exercere, Genes. XVIII. *Tulit inde vitulum.* Nec aliunde hospitalitatem Loth didicit. Quantum vero profuerit Loth Abrahami in exercenda hospitalitate æmulum fuisse, explicat S. Paulinus Epist. ad Alethium, & S. Ambrosius Lib. II. Officiorum cap. XXI. Immo & Petrus Chrysologus Serm. XLII. dum ait: *Gehennalem ignem evadit hospitalitatis sectator, & urbem in refugium accepit Loth, qui domum hospitibus exhibuit.*

Gedeonis hospitalitas extollitur, qui Angelo, quem prius invitarat, quique procul dubio hominis speciem referebat, sacrificium, hoc est magnifi-

cum

cum convivium adornasse scribitur. Nam & hædum caprarum coctum, & ex modio farinæ panes azymos confecit.

Hospitalitatis officia in adversis solicitus repetit Iob cap. XXXI. v. XXXII. *Foris non mansit peregrinus, ostium meum viatori patuit.* Origenes in eundem: *Talis fuit B. Iob, apud quem hospes nunquam foris mansit, cujus janua omni advenienti patuit, quem invalidi nunquam prætermiserunt, de iis quæ opus habuerunt: qui non dimisit pauperem exire de domo sua vacuum, ad cujus tonsuram ovium, omnium pauperum scapulæ calefactæ sunt.*

Sed, quod majus est, Petri Damiani sententia, per hospitalitatem Abdias Prophetiæ gratiam consecutus est Lib. III. Reg. XVIII.

Tobias insignis hospitalarius celebratur, quippe *qui in tertio anno* (ait scriptura) *proselytis & advenis ministraret omnem decimationem*; & Angelo hospiti tertiam partem suarum rerum

offerret. *Proselytis*, hoc est qui ad Judaiſmum convertebantur, & *advenis*, id eſt peregrinis, decimas debitas adminiſtrabat. Tres autem erant decimæ, quas ſolvere jubebantur Judæi. Prima Levitis & Sacerdotibus Numeri XVIII. Secunda in epulum ſacrum conferebatur, cujus tum Levitæ, tum egentes participes fiebant. Tertia, quæ ſolo tertio quolibet anno ſolvebatur peregrinis, pupillis, & viduis.

Salomon, tanquam ſapientiſſimus Rex, mira magnificentia, & ſumptuoſo apparatu peregrinis & adventantibus ſplendidas epulas apparari voluit, & ipſorum equis, camelis atque jumentis pabulum atque paleam ſubminiſtrabat, idque non in uno loco, ſed ubicumque opus erat.

Inter mulieres hoſpitalitatem ſectantes Rebecca enumeratur, vidua Sareptana, & Sunamitis matrona, aliæque in ſacris literis commemoratæ.

Atque ut tandem Hebræorum hoſpitalitatem brevi epilogo complectar; adeo

adeo hi à Patribus antiquæ legis in hospitalitatis cultum mirum in modum fuerunt edocti, ut etiamsi post horrendum urbis Jerusalem, ac Templi excidium è patria sua extorres, & per totum dispersi, per aliquot secula vagam miseramque vitam persequuntur, mutuam inter se hospitalitatem adeo exercent, ut in hodiernam diem raro Judæum mendicantem videas.

Cap. XXIII.

Hospitalitatis ratio, variis nationibus peculiaris, iisque cultioribus Græcis & Romanis.

SIcuti Græci potissimum omnium fere liberalium artium atque virtutum moralium inventores & sectatores prædicantur, ac habentur, ita ab iisdem veluti cultioribus, omnia hospitalitatis officia profecta credimus. Quod nobis quidem insinuant, non solum varia & multiplicia nomina, adhuc

adhuc apud nos ſitata, quæ ad hoſpitalitatis munera pertinent, ſed plurima ejuſdem gentis præcepta & exempla, quæ variis in auctoribus ſparſim leguntur. Unus inter omnes heic palmam tulit Homerus, qui omnia juſta legitimaque hoſpitalitatis officia egregie nobis expreſſit. Odyſſeæ quidem Libro I. Telemachi erga Minervam hoſpitalitatem deſcribit; Libro III. Neſtoris & ejus filiorum humanitatem in hoſpites celebrat; Lib. IV. de Menelai hoſpitalitate in Telemachum & Piſiſtratum agit. Lib. V. docet quomodo Calypſo cùm Ulyſſem naufragum, tum Mercurium à Diis ad ſe miſſum hoſpitio exceperit. Nec minorem in Iliade ſimilium nobis exemplorum copiam ſuppeditat; immò nobis omnia officia oſtendit. Erat apud Græcos munus publicum hoſpites & peregrinos excipiendi. Et ii, quorum munus erat, peregrinis, præſertim Legatis, ligna & ſalem & ſimilia præbere, *Parochi* vocabantur. Ideo Mini-
ſtris

ſtris Eccleſiarum recte hoc nomen convenit, quia ipſi hominibus, qui hoſpites & peregrini ſunt in hoc mundo, menſam verbi Dei apponunt, & Sacramentum Euchariſtiæ adminiſtrant.

Inter Græcos autem hoſpitalitatis cultores præſertim enumerantur Cretenſes, de quibus ſupra diximus. In quorum domo convivali binæ ſtratæ erant menſæ ξενικαὶ, id eſt hoſpitales dictæ, propterea quod hoſpites, qui aderant, iis primo aſſidebant. Ita hoſpitem ὁμοτραπίζοντα, hoc eſt ejuſdem menſæ communione conjunctum appellat. Poſt has menſæ erant repoſitæ; erant & ſedilia hoſpitalia, & menſa tertia, quæ à dextra ingredientibus occurrebat, quam Jovis hoſpitalis menſam & hoſpitalem vocabant. Quin etiam Heraclides eam Cretenſium erga hoſpites humanitatem fuiſſe affirmat, ut ad Magiſtratus quoque gerendos illos ſæpius vocarint. Simili conſuetudine noſtri Cives Pata-

Patavini, cum olim penes ipsos omne jus esset, advenam summæ rerum præfecerunt quovis anno, qui in eos jus vitæ & necis haberet, & ab auctoritate hujusmodi Magistratum *Potestatem* appellarunt.

Megarenses & Corinthii de hospitalitate celebrabantur; immo memoriæ proditum est, illos, cum de imperio certaretur, captivos in bello velut hospites invicem humaniter tractasse, illosque sine pretio dimissos Dorixenos appellasse. Illis in cultu Jovis ξένιος. Quare etiam milites cum hostibus extra aciem familiaria jura servabant.

Celebris est Lacedæmoniorum liberalitas in hospites. Unde Cratinus apud Athenæum Cœnæ, Copis dictæ, mentionem faciens, inquit:

Vere ut ferunt, quivis potest ibi advena
Convivium lautum, bonamque hinc Copidem
Qui accesserit, sumpsisse &c.

Item

Item in Æolo, quæ & ipsa fuit convivii Spartani species, Athenæus. Lib. IV. non incolis solum atque civibus, sed omnibus peregrinis hospitibus ad illam aditum patuisse. Neapoli inter Græcæ Reipublicæ Magistratus præbendis hospitiis fuisse Xenoparchos memorat Julius Cæsar Capacius, Historiæ Neapolitanæ Lib. I. cap. VIII. Mitto cætera Græcanicæ hospitalitatis exempla, quorum ingens passim farrago. Melitenses barbari in mari Adriatico naufragos summa humanitate excipiunt, inter quos D. Paulus fuit, quem, accenso igne, refocillarunt. Item Phasiani populi naufragium passis viaticum præbent, & rursus abnavigantibus tres minas dant. Heraclides in Polit. Et Xenophonte auctore lib. III. & V. de Cyri expeditione Armenius Cyro ejusque exercitui xenia misit, & Trapezuntii Græcos hospitio acceperunt donis hospitibus datis bubus, farina, vino. Sinopenses quoque Milesiorum coloni iisdem farinæ medimnos ter

ter mille, vini amphoras MD. & Heraclienses farinæ medimnûm MMM. Vini amphoras MM. Boves XX. Oves C. Xeniorum loco miserunt.

Nec parcior apud Romanos hospitalitatis cultus, quam Græcorum, & cæterarum gentium; quarum cum imperio non modo artes & disciplinas in urbem, sed una mores & consuetudines invexerunt: immo ipsi ex peregrinis & advenis undique confluentibus in unum coaluerunt, adeo antiqui hospitii jura merito præ cæteris observarunt. Inde Roma omnium patria dicta est, teste Athenæo Libro I. cap. II. Nam primo ut apud Græcos, ita apud Romanos erant publica & privata hospitia, ut hospitii necessitudo non modo inter privatos, sed inter populos & Senatum contraheretur. Immo Romæ externis & peregrinis Magistratus dabatur Regius, Consularis & Prætorius, ut Numæ & Tarquinii temporibus: Consules multi externis sub Imperatoribus, ut de L. Arruntio Stella

Stella Patavino supra disseruimus, aliisque peregrinis & advenis viris. Itemque postquam Imperium Romanum creverat, Prætores duo creabantur, unus qui civibus, alter qui peregrinis jus diceret. Vnde ille Vrbanus, hic Peregrinus vocatus. Quod factum fuit Anno conditæ Vrbis DXII. De Prætore Peregrino inscriptio est vetustate mutila ad vicum Kornesd. Vlpiæ proximum, juxta sacellum.

C. CVRT . . . .
OLLIVS. TROGVS . . . .
IARVM CVRANDARVM . .
QVAESTORI. VRBANO . . .
INTER. TRIBVNICIOS. ADIV. DAD. . . .
PRAETORI. PEREGRINO. IIIIII. VIRO. . .

Et de eo qui inter peregrinos & cives jus diceret, extant prolixissimæ tabellæ in magno Gruteri de Inscriptionibus Opere, quas brevitatis studio hic omisi.

Ad hæc exteræ gentes & Transalpinæ nationes Senatorum jura in Vrbe habuere,

buere, & inter Senatores admittebantur. Primi Hædui fuerunt ex Corn. Tacito Lib. XI. in oratione Claudii Cæsaris, *Primi*, inquit, *Hædui Senatorum in Urbe jus adepti sunt. Datum id fœderi antiquo, & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant.* Immo miro liberalitatis exemplo Tusculanos, Æquos, Volscos, Hernicos, bello victos, post victoriam civium numero Romani adscivere in tutelam, & veluti patroni, clientes in fidem accepere, cognatione que & hospitio junxere. Deinde temporibus latius hoc jus propagatum, ut in jus Latii & fraternitatis Romanorum ex Hispania, & ex toto orbe terrarum Viros claros adjunxerint. Sic Claudius Cæsar omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas, civitate donavit, & togatos videre statuit. Quin etiam non modo in jura Civium, sed in Imperium sæpe externos Romani adsciverunt. Primus enim Trajanus exter-

nus,.

nus, deinceps alii ad Imperium promoti fuerunt.

Quanta porro erga advenas quosvis Romanorum fuerit humanitas, inde quoque intelligitur, quod peregrinum antiquitus, teste Cicerone, Varrone, atque Festo, hostem apellarint, ab hostiendo, ut nonulli volunt, hoc est æquando, propterea quod inter cives & peregrinos debeat esse æqualitas: ut sileam quæ de Legatis memoravi, quæque de hospitii contrahendi ratione Zanchus in Com. Sallustii, quum singula heic persequi arduum, & immensum foret. Vnum tantum addam ex Plutarcho in Vita C. Gracchi, quod Cornelia ejus mater fuit, διὰ φιλοξενίαν εὐτράπεζος quod Xylander reddidit: *ob hospitalitatem patebat mensa ejus.*

CAP. XXIV.

De reliquarum gentium, & præsertim Germanorum & Gallorum hoſpitalitate.

ALii quoque populi in hoſpitalitatis cultu nihil Græcis ac Romanis conceſſere. Calabri olim profuſi adeo fuerunt hoſpitalitatis cultores, animum in hoſpites uberrimis declarantes donis, ut in proverbium abierint *Calabri hoſpitis dona*. Sic Horatius feſtive Epiſtolarum Lib. I. Epiſt. VII. ad Mecœnatem:

Non, quo more pyris veſci Calaber jubet hoſpes,
Tu me feciſti locupletem. Veſcere ſodes.
Iam ſatis eſt. At tu quantumvis tolle. benigne.
Non inviſa feres pueris munuſcula parvis.
Tam teneor dono, quam ſi dimittar onuſtus.

Vt

Vt libet : hæc porcis hodie comedenda relinques.

Irridet Poëta rusticam hospitalitatem, sed laude dignam. Leucanorum * etiam celebratur hospitalitas ab Æliano Lib. IV. Variæ historiæ cap. I.

Galli Diodoro teste tanta humanitate fuerunt præditi, ut advenas statim domi suæ ad epulas vocarent. Quin Celtiberos, Galliæ incolas, fama est æmulatione quadam invicem pro hospitum honore certasse.

Nec Gallis Germanos impares ostendit Diodorus Libro V. *Quod ad mores erga maleficos & hostes sunt crudeles, erga hospites vero mites atque humani. Peregrinis enim omnibus hospitium ultro offerunt, hospitalitatisque inter se officiis certant. Quos peregrini comitantur, eos laudant & Diis caros arbitrantur.* Idem autor de Gallis & Germa-

* Leucanorum lex de hospitalitate ita se habebat. *Si sub Occasum Solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicujus divertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & pœnas luat inhospitalitatis.*

CAP. XXIV.

De reliquarum gentium, & præsertim Germanorum & Gallorum hoſpitalitate.

ALii quoque populi in hoſpitalitatis cultu nihil Græcis ac Romanis conceſſere. Calabri olim profuſi adeo fuerunt hoſpitalitatis cultores, animum in hoſpites uberrimis declarantes donis, ut in proverbium abierint *Calabri hoſpitis dona.* Sic Horatius feſtive Epiſtolarum Lib. I. Epiſt. VII. ad Mecœnatem:

Non, quo more pyris veſci Calaber jubet hoſpes,
Tu me feciſti locupletem. Veſcere ſodes.
Iam ſatis eſt. At tu quantumvis tolle. benigne.
Non inviſa feres pueris munuſcula parvis.
Tam teneor dono, quam ſi dimittar onuſtus.

Vt

Vt libet : hæc porcis hodie comedenda relinques.

Irridet Poëta rusticam hospitalitatem, sed laude dignam. Leucanorum * etiam celebratur hospitalitas ab Æliano Lib. IV. Variæ historiæ cap. I.

Galli Diodoro teste tanta humanitate fuerunt præditi, ut advenas statim domi suæ ad epulas vocarent. Quin Celtiberos, Galliæ incolas, fama est æmulatione quadam invicem pro hospitum honore certasse.

Nec Gallis Germanos impares ostendit Diodorus Libro V. *Quod ad mores erga maleficos & hostes sunt crudeles, erga hospites vero mites atque humani. Peregrinis enim omnibus hospitium ultro offerunt, hospitalitatisque inter se officiis certant. Quos peregrini comitantur, eos laudant & Diis caros arbitrantur.* Idem autor de Gallis & Germa-

* Leucanorum lex de hospitalitate ita se habebat. *Si sub Occasum Solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicuju divertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & pœnas luat inhospitalitatis.*

nis. *Ad convivia peregrinos quoque invitant, cœnaque finita tum demum qui sint, quidque petitum venerint, sciscitantur.* Cornelius Tacitus de moribus Germanorum: *Convictibus & hospitiis non alia gens effusius indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur, pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. Cum defecerit, qui modo hospes fuerat*, id est, qui exceperat, *monstrator hospitii & comes, proximam domum non invitati adeunt: nec interest; pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. Abeunti, si quid poposceris, concedere moris, & poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus; sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis &c.* Dum vero dicit Tacitus hospitia apud Germanos notis ignotis fuisse communia, summus eorum amor in peregrinos ostenditur, juxta piam S. Augustini sententiam. *Disce Christiane sine discrimine exhibere hospitalitatem, ne forte*

cui

cui tu domum clauseris, cui humanitatem negaveris, ipse sit Christus.

Thules insulæ, quæ nunc est Islandia, incolæ, advenas supra fidem humaniter excipiunt, quamvis omnia ibi horrida & inculta. Sufficit eam gentis esse charitatem, ut apud eos hospitii jus tam advenis, quam indigenis commune videatur. Idem reperitur Norvegiæ cultus, præterquam locis maritimis, quæ cum peregrinis moribus paulatim aviditas infecit.

Islandos etiam cum exteris commercium & negociatio paulatim à prima barbarie, ac simplicitate revocavit. Neque enim nostris temporibus adeo sunt ridiculi, quam octoginta ab hinc annis, cum Dithmarus Blefkenius in ista regione viveret. Sic enim ille in descriptione Islandiæ: *Advenientes in portum, filias nubiles secum habent; hæ, postquam à nostris exploraverint, an domi uxores habeant, si non habent, pro pane aut biscocto, aliave levissima re noctem promittunt. Interdum parentes mensem*

 unum,

unum, aut quamdiu manserint, concedunt filias, vel gratis. Ex eo concubitu si facta fuerit gravida, parentes majori quam antea filiam complectuntur amore, natamque prolem annos aliquot educant, donec aut pater revertatur, aut futuro genero in dotem addunt cum filia, qui minime, quod è Germano sanguine natum est, contemnit. Si qua virgo cum viro Germano habuerit consuetudinem, in honore apud illos est, proptereaque à multis petitur procis.

Helvetiorum hospitalitatem extollit Jo: Magnus Lib. XXIII. rerum Gothicarum & præsertim adhuc perdurat Tigurinorum, quæ est patria Guljelmi Stuchii, qui humanitatem in hospites descripsit libro peculiari de conviviis antiquorum.

Quæ vero humanitas Belgarum aliarumque gentium, quas Alpes ab Italia separarunt, hodierna die spectamus in juvenibus, virisque ad Gymnasium Patavinum confluentibus. Qui omnes suavissimis placidisque moribus ornati,

ti, singularia beneficia erga hospites recipiendos exercent. Advenas enim juvant, si egeni; si opulentiores, iis obsequium præstant conviviis ac muneribus. Abeuntes, variis encomiis, non invitis Musis, amicos hospites prosequuntur: interdum & isti, modo carmen, ut nuper politissimus noster Gabriel Naudæus, modo libellum integrum memoriæ causa reponunt. Ac, ne tot præclara nomina cum pagella ævi nostri cursu interirent, coronidis loco subdere libuit.

GABRIELIS NAUDÆI ex Italia discedentis ΑΠΟΒΑΤΗΡΙΟΝ AD AMICOS.

O Mihi dilecta cur vitam ducere Roma,
Cur Latio sedem ponere fata negant?
Quid juvat aërias toties volitasse per Alpeis,
Quid quater insanis vela dedisse Notis;

Innumeris quos fama viris ad sidera tollit
Inclyta, si posthac incola rarus ero?
Hospitium, GALEOTE,*tuum,*PAGANINE,*tuumque,*
Atque tuum, DONI, *linquere si propero.*
HOLSTENIOQVE *brevem si cogor ferre salutem,*
Et pauca ALLATIO *dicere verba meo.*
Si vestros GADDI,NARDI,TOMASINE, COTVNI,
Transeo festino quadrupedante lares.
Si tua BALDE *sagax complecti, vel tua* SERVI,
Pectora non possum candidiora nive.
Si nequeo ARGOLIVM, BERIGARDVM, TAVRELIVMQVE,
BENDANDVM, & PONAM *stringere pro merito:*
Vix quoque facundi dextram si tangere SCIOPPI,
Vixque Palatini GASPARIS *ora datur.*
Si te grande meis, CASSI, *decus addite factis,*
Sed

Sed fugiens, vel te culte QVERENGE *peto.*
Si neque mansurus, NICI, NOVARINE, CASALI,
Cognita tot doctis limina vestra premo.
Denique si RHODIVM, VESLINGVM, *teque* LICETE,
FERRARIVMQVE *mihi, vix licet aspicere.*
Sed mea cum vigilent quærendis otia libris,
Queis nova JVLIADÆ *Bibliotheca nitet.*
Hæc ego cum vestris capiam solatia, magni
Phœbigenæ, absenti quæ dare Musa solet,
Et fruar ingenii pulcro molimine, quando
Aspectu vestro non licet usque frui.

CAP. XXV.

Hospitalitatis ritus Barbaris gentibus, Scythis nempe, Turcis, Indis, aliisque familiaris.

NVlla tam barbara gens, quin hospites agnoscat. Turcæ ipsi, Bartholomæo Georgevitio teste, habent xenodochia *Imareth* appellata, Regum testamentis condita, ubi datur cibus pauperibus atque peregrinis. Sunt qui dant oryzam, *Pirinčls Tsorba* dictam, cum carnibus; alibi *Boglidas as*, quod fit ex tritico pro opsonio: additur panis satis magnus: potus, quem præbent, est aqua. Cæterum pernoctandi ibi, aut dormiendi locus nulli conceditur, sed habent alium locum pernoctandi publicum *Char natsanne*, ubi gratis recipiuntur hospitio: non habent tamen lectos, sed in fœno, vel stramine sub tecto dormiunt.

Gothi & Suedi advenas non solum beni-

benigne admittunt, sed cuncta ad liberalem convictum necessaria gratis subministrant: lis etiam inter populares oritur aliquando, in peregrinis recipiendis. Summæ laudis est, qui plures advenas liberali hospitio exceperit, quemadmodum ille publico odio dignus, qui cibumq potumque negaverit peregrino. Sic fere Joannes Magnus Lib. IV. cap. 11. narrat Carolum Gothorum & Suecorum Regem decrevisse, ut Gothi inter se, & in advenas hospitalitatem observarent, & summo dedecori esset ei, quicumque viatorem tecto arceret, quod si quis facere tentasset & idoneis testibus ter negare hospitium convictus fuisset, immisso igne ædes suas comburi jussit, ut domibus propriis juste privaretur, qui eorum usum aliis inhumaniter denegasset.

Wandali in suscipiendis hospitibus alacres fuere, hospitium ultro offerentes: *quicquid ex agricultura, piscationibus, aut venatione conquirebant,*

totum in largitatis opus conferebant, eo fortiorem quemque, quo profusiorem jactantes, ut autor Crantzius Lib. IV. Wandal. c. XXIII. Wandalorum Legibus erat sancitum, quod noctu furatus fueris, crastino die hospitibus disparties. Si quis peregrinum hospitio expulisse deprehensus esset, ejus domum & facultates vel diripere, vel incendio licebat consumere. Memorabile est, quod narrat Olaus Magnus Lib. XVIII. Hist. Sept. In omnibus partibus Septentrionalibus insignis est in hospites humanitas, & omnia sua in eos copiose diffundunt, existimantes illum diem infeliciter periisse, quo non contingat peregrinis hominibus beneficium aliquod exhibuisse. Extant in hisce regionibus loca multa publica pro egenis hospitibus excipiendis, quibus locis Principes, vel supremus Magistratus variam mulctam applicat, utpote de rebus ad conscientiam pertinentibus. Item pecunias pro dispensationibus & mulcta illorum, qui aliquam

quam personam Ecclesiasticam temerarie offenderint.

Guagninus, in descriptione Moscoviæ, perhibet, eam fuisse in hospites benevolentiam, ut in Russiæ partibus populi mercatores ad se ex variis regionibus quæstus gratia venientes, libenter excipiant, quos in tuguriolis suis cum uxoribus relinquunt: ipsi vero interim venatum abeunt. Reversi, si uxores hospitum concubitu consuetudineque lætiores hilarioresque invenerint, munere aliquo hospitem donant, sin minus, turpiter convitiis lacessitum expellunt. Hic tamen mos hodie desiit.

Cui non dissimile quidquam de habitantibus Provinciam Chamul, Marco Polo teste oculato Lib. I. c. XXXVII. narratur. Uxores & puellas ad hospitum concubitum relinquunt, idque honori & gratiæ adscribunt, immo Diis gratum facere, ut advenæ talibus recreentur.

Inde *Thee* potu hospites venientes

& abeuntes excipiunt, ut Turcæ *Cava*, Jacobus Bontius apud Indos nuper Medicus de conſervanda valetudine Cap. VI. autor eſt.

Apud Tednæſtanos Africæ nullum in oppido diverſorium pro hoſpitibus. Si quis illuc appulerit, ad notum aliquem ſe conferat neceſſe eſt, quem ſi non invenerit, nobiles inter ſe ſortiuntur, quisnam ignotum hunc mercatorem hoſpitio excipiat.

Sic Tegesdelti, oppidi Africæ incolæ, cuſtodibus portarum mandant, ſimul ac peregrinus quispiam appulerit, inquirant ab eo, habeatne aliquem in civitate amicum: quod ſi habere ſe neget, ab iis ad hoſpitium deducitur. Teſtis eſt Cœl. Auguſtinus Curio, in Marochenſis Regni deſcriptione.

Cap. XXVI.

De hospitalitate Christianorum primævi seculi.

CHristiani primævi seculi, à Servatore nostro edocti, adeo ad hospitalitatem propensi erant, ut non solum peregrinos ad hospitium cogerent, & pene traherent, veluti de discipulis euntibus Emaus sacra testatur historia, sed etiam domos suas in hospitium advenientibus peregrinis dicarent. Meminit hujus moris B. Augustinus in Psal. LXXV. *Alii vovent domum suam esse hospitalem omnibus sanctis advenientibus; magnum votum vovent.* Cellulas proinde hospitales habebant. S. Paulinus Epist. X. ad Severum. *Tugurium vero nostrum, quod à terra suspensum cœnaculo una porticu cellulis hospitalibus interposita longius tenditur, quasi dilatatum gratia Domini.* Erant enim evangelizantium præcepta ut D. Ambrosius Lib. VI. in cap. IX.

Lucæ docet, *Quibus primo omnium datur pacis atque constantiæ generale mandatum, ut pacem ferant, constantiam servent, hospitalis necessitudinis jura custodiant: alienum à prædicatore regni cælestis aßerant, cursitare per domos, & inviolabilis hospitii jura mutare. Sed ut hospitii gratia deferenda censetur: ita etiam, si non recipiantur, excutiendum pulverem, & egrediendum de civitate mandatur. Quo mandato non mediocris boni remuneratio docetur hospitii, ut non solum pacem tribuamus hospitibus, verum etiam si qua eos terrenæ obumbrant delicta levitatis, receptis Apostolicæ prædicationis vestigiis auferantur.*

Quin etiam à calumniatoribus fidei Christianæ comprobatur antiqua Christianorum hospitalitas, ex Ioannis Gabrielis Bisciolæ Epitome Baroniana ad Annum LXXV. *Impostor quidam & nequam, ficte Christianus, ne egeret, atque adeo abundaret ex beneficentia Christianorum, describitur à Luciano per hæc tempora peregrinatus, sub nomine pere-*

peregrini; ex quo colligitur effusa largitas Christianorum, & effusissimum studium hospitalitatis.

Immo plures ex liberali Christianorum profusione in peregrinos & advenas, paganismum abnegantes, Christi cingulo honestantur. Baronius ad Annum CCCXVI. *Hic unus mihi inter plurimos occurrit, Magnus Pachomius, adhuc gentilis, hoc anno, militiæ in exercitu Licinii, adscriptus, qui cum esset annorum viginti, ob summam humanitatem ab una Thebarum civitate Christiana, hospitibus exhibita etiam gentilibus* (quæ Oxyrinchus putatur) *excitatus in amorem Christianæ religionis, eam se amplexurum professus est.* Hic Pachomius hospitale construxit in portu Romano.

Et ex Baronio Tomo V. ad Annum CCCC. *Accepimus, quod Fabiola prima Romæ infirmorum hospitale erexerit, in quo ægrotantes de plateis, ac corrupta languoribus atque inedia miserorum membra fovet*, ut S. Hieronymus tradit

Epi-

Epistola xxx: cui etiam Epistola II. T. I. inter corporis virtutes enumerantur, peregrinorum susceptio, & defensio pauperum.

Iotichius primus hospitalarius celebratur à Clarissimo Iurisconsulto Lapo de Castelliono, in Tractatu de hospitalitate, Tom. III.

Celebres hospitalitatis sectatores Martha & Maria Magdalena, quæ sæpius Christum hospitem habuere. Aliæque sacræ mulieres, B. Virginis sociæ. Cultores S. Apostoli, & discipuli Domini, cæterique Christiani primi ævi, qui invicem summa charitate hospitabantur. Non enim veteres Christi fideles fuerunt soliti mendicare.

Constantinus tandem, Imperator Magnus, postquam Christo nomen dedisset, omnia pietatis munera magnifice exercuit. Templa plurima mira majestate & pretiosis donariis onusta extruxit: hospitales domus pro recipiendis peregrinis ædificavit: Et in Concilio Romano, quod ipso præ-

præsente cum Helena matre Silvester Summus Pontifex habuit, sancitum est, ut reditus Ecclesiæ in quatuor partes dividerentur. Quarum una cederet Pontifici, altera Presbyteris, Diaconis & Clero; tertia Templorum & Ecclesiarum reparationi: quarta pauperibus, infirmis, & peregrinis. Hinc præceptum Clericis, ut sint hospitales; Hieronymus Papæ Damaso scribit: *Quidquid habent Clerici, pauperum est, & domus illorum omnibus debent esse communes, & quod ipsi Clerici susceptioni peregrinorum & hospitum invigilare & studere debent.*

Et quid quæso effecit summus ille Imperator, dum Vrbis Romanæ majestatem Byzantium transtulit, illam Summo Pontifici cedens, nisi quod viro hospiti & fere extraneo, ad apicem Ecclesiæ divinitus evecto, Imperium pro liberali hospitio magnifice concesserit? Munificentiam Principis in extruendis xenodochiis celebrant Orientalis Imperii historiæ. Eandemque

viam institisse Pulcheriam Theodosii sororem, Placillam Theodosii uxorem abunde testatur historiæ compendio Georgius Cedrenus, scriptor suarum rerum satis diligens. In immensum cresceret opus, si omnia Xenodochia, aliaque pietatis opera, peregrinorum commodis à Principibus extructa, enumerarentur.

Libet hic è multis hospitalitatis exemplis pauca è Sanctorum Patrum vitis in unum conferre. De Monachis in Nitria commorantibus Ruffinus Aquilejensis presbyter: *Vbi peregrinos fratres advenire senserunt, continuo velut examen apum, singuli quique ex suis cellulis proruunt, atque obviam nobis læto cursu & festina alacritate contendunt, portantes secum quamplurimi ipsorum urceos aquæ, & panes, secundum quod Propheta corripiens quosdam dicit: Quia non existis filiis Israel obviam cum pane & aqua. Tunc deinde susceptos nos adducunt ad Ecclesiam, lavant pedes, & singuli quique linteis, quibus utebantur, abstergunt.* De

De Abraamo Theodoretus Cyri Episcopus narrat : *Advenientibus hospitibus erat & totus paratus, egregius autem & selectus panis eis offerebatur, & vinum odoriferum, piscesque & olera, & quæcumque sunt eis conjuncta. Quin etiam ipse quoque meridie assidebat convivantibus, eorum quæ apponebantur partes unicuique offerens : & dans unicuique calices, & jubens bibere, & eum qui erat ejusdem secum nominis imitans, Patriarcham inquam, qui ministrabat quidem hospitibus, sed non simul convivabatur.*

Sulpitius & Cassianus narrant de Monacho in Syria, qui ante constitutam horam peregrinos se reficere coëgit : Percontantibus illis, cur ante consuetam refectionis horam prandere eos cogeret, respondisse : *Iejunium fratres semper est mecum, vos autem continuo dimissurus mecum jugiter tenere non potero.* Item alterum Monachum, qui nusquam solus escam sumere solitus erat, referunt. Celebratur pariter Theo-

Theodori Patriarchæ Hierosolymitani in hospitem benignitas à Ioanne Moscho.

Primum nempe vitæ Monasticæ præceptum erat obedientia Prælato, peregrino hospitalitas exhibenda: immo hospitalitas erat ipsa charitatis regula. Frater quidam venit ad solitarium (ex Græco incerto interprete Pelagio) & cum egrederetur ab eo dixit: *Ignosce mihi, Abbas, quia impedivi regulam tuam. Ille respondit & dixit ei, mea regula est, ut recipiam te in hospitalitate, & cum pace dimittam.* Immo Anachoretæ in eremis degentes advenientem exceperunt sine jejunii obligatione: *Venerunt aliquando duo fratres ad quemdam senem: consuetudo autem erat seni, non manducare quotidie. Qui cum vidisset fratres, gaudens suscepit eos, & dixit, jejunium suam mercedem habet.*

Sic Moises Abbas, quum in ipsa hebdomada ante Paschatis ferias accederent fratres quidam ex Ægypto, paravit

ravit eis modicum pulmentum, & cum vidissent vicini fumum, dixerunt Clericis Ecclesiæ, *Ecce Moises solvit mandatum, & coxit apud se pulmentum.* Mitto innumera hujus vescendi exempla de Sanctissimis illis Anachoretis. Sed memoria dignum pro coronide sit id, quod Ruffinus de hospitalitate Oxyrinchæ civitatis in Thebaïde narrat. *Ipsi quoque Magistratus & principales Civitatis, & reliqui cives studiose per singulas portas statuunt, qui observent, ut sicubi apparuerit peregrinus, aut pauper, certatim ad eum, qui præoccupaverit, adductus, quæ sunt necessaria consequatur.*

CAP. XXVII.

Posterioris ævi apud quasdam nationes hospitalitas recensetur.

SEd ne prisca tantum miremur, nostris quoque temporibus nemo negaverit, apud fideles Christi cultores, atque in primis Ecclesiasticos Primates, cæterosque Principes omnia antiquæ hospitalitatis jura servari ac vigere. Nec dictu facile, num majori usquam studio exerceatur, quam Romæ in peregrinos, Religionis voto accedentes, cum omni anni tempore, tum præcipue imminentibus Sacrosanctæ Resurrectionis Domini Christi feriis, quarum veneratione frequentiores affluunt ad Vrbem advenæ. Ære publico variis in locis ii excipiuntur, ad ædem nempe S. Ioannis Lateranensis, ac Divi Spiritus; sed majori nunquam & splendidiori apparatu, quam in celebri S. Trinitatis Xenodochio: ubi è Reli-

Religiosis primi, Summoque Pontifici sanguine juncti, peregrinorum commodis quocumque ministerio strenue invigilant, etiam sese ad pedum lotionem demittentes, præeunte nonnumquam Summo Pontifice. Horum exemplo Principes pari studio omnia pietatis officia in hospites exercent. Nec inferiore charitate id præstant matronæ, natalibus clarissimæ, recipiendo cujuscumque sortis feminas, quibus summa pietate, & insigni cultus apparatu ampla destinata sunt hospitia. Ecclesiæ insuper omnes Nationales Germanorum, Gallorum, Hispanorum, & aliorum, suos cives excipiunt, & per aliquot dies alunt. Adeo Romæ in excipiendis hospitibus cum magnificentia certat pietas: immo magna Christianæ Religionis ratio in ejusmodi exercitia sese jam diffudit per universam Italiam, Principumque ingenio, ac magnificentia eo crevit, ut communi sententia veterum Græcorum, ac Romanorum, alia-

aliarumque nationum exempla excedat. Quippe occurrunt passim per Italiæ oras xenodochia in viis, in oppidis, in urbibus, publicis impensis, & privatim piorum hominum testamento extructa, & facultatibus aucta, maximeque superioribus seculis. Vt de aliis sileam. Patavii xenodochia olim quadraginta quinque summa religione aperta legimus, vero conditoris sui Antenoris exemplo, quem hospitalitatis eximiæ cultorem accepimus. Adeo Patavini hospites amplecti consuêrunt, ut Caroli V. Imperatoris tempore Bononiæ in museo Achillini aureis literis scriptum videret Ludovicus Pasinus, Medicus clarissimus. PADVA LÆTA, GENTE REPLETA. VERVM PADVA ALIOS NVTRIT, SVOS DEVORAT. Quod commune aliis urbibus Provinciæ, in quibus adhuc remanet nescio quid Gothicum, vel Longobardicum, nec raro civibus exteri præferuntur. Vicentini tamen palmam ferunt

ferunt præ cæteris, qui suorum non immemores, omni laudabili hospitalitate florent. Illuc enim accedentes summa comitate quoscumque literatos, aut virtute aliqua viros celebres excipiunt, & apud se retinent, eisque symbola certatim mittunt. Insignis etiam hospitalitas viget in tota Histria, cui desunt cauponæ. De qua nos fusius in Historia ejus Provinciæ.

Mitto Italos Principes opes suas in hospitibus recipiendis profundere. Quo splendore in primis Serenissima Venetorum Respublica facile primas tenet, dum à suis majoribus edocta sic omnia hospitalitatis jura præstat, ut in his tuendis servandisque non minima Patrum cura versetur, ne quid pompæ, aut majestati desit, in edendis spectaculis, largitionibus, muneribusque amplissimis, quibus magnatum animi conciliantur, Regumque & Principum favor stabilitur, si quando Principes advenæ excipiendi: sed in hac Vrbe in primis conspicua est singu-

ſingularis omnium in pauperes pietas & munificentia. Senatores nempe primi ordinis xenodochiis præſunt, ea vigilantia, ut urbs Veneta vere peregrinorum hoſpitium, egentium receptaculum, & communis omnium adventantium patria perhibeatur.

Longum nimis foret, quosvis civitatum mores omnes recenſere. Vnam tamen non prætermittam; pulcherrimam quippe omnique laude dignam Ceſenæ urbis in recipiendis hoſpitibus conſuetudinem. Cum enim olim publicorum diverſoriorum nullus pene heic eſſet uſus, ſinguli illius civitatis Patres, quamprimum hoſpitem conſpexiſſent, in domum ſuam excepêre, tanta hoſpitalitatis contentione, ut ſæpe res à rixis ad conflictum veniret. Decretum itaque, quomodo hoſpites exciperentur. Erecta enim fuit in foro columna, in cujus ambitu fixi erant tot annuli ferrei, notis diſtincti, quot eſſent nobiles familiæ, cautumque fuit tol-

lendæ

lendæ controversiæ causa, ut ad cujus annulum alligasset hospes equum, in ejus domum diverteret. Hollandarius auctor in Prodromo Nobilitatis. In quam rem plura Cl. Vir Fortunius Licetus, in Patavino Gymnasio primarius Medicinæ Theoricæ Professor, Libro de Annulis.

Viri eruditi Angelici Aprosii indicio, amœna est, dignaque posterorum memoria, Illustrissimæ Spinularum familiæ originatio, Episcopi Augustini Iustiniani Annalium Genuensium Lib. II. ubi narrat anno MCII. Guidum, filium Belli, Vicecomitis, primum Spinulæ cognomen fuisse nactum, cum hospitibus frequentioribus liberaliter exceptis, varii generis vina promi juberet. *Spina* enim Italis dolii siphunculus est, & *spinolare* Liguribus est vinum è doliis haurire. Hac igitur antiquis gentilitiis insignibus, nempe tesserulis XXVIII. albis & rubris simul junctis instrumentum illud insigni hospitalitatis exemplo accessit. Quem

majorum morem secuti ejusdem Clarissimæ familiæ posteri.

CAP. XXVIII.

Hospitum discedentium ritus.

COmmune erat apud cultiores gentes, læto animo hospites excipere, & ægre dimittere. Sed & discedentibus hospitibus in viam cibi dabantur. Ita dimittitur à Nestore. Lib. III. Odyss. Telemachus. Vertit hoc amicissimus noster Ioannes Argolus.

Conda dedit mulier panem Bacchique liquorem,
Atque cibos, comedunt Reges quos rite beati.

Dulciaria præterea dabantur, præcipue pueris, quibus ipsi demulcentur. Homerus ἐγὼ δ' ἐπιμείλια δώσω πολλὰ μάλα. *Dulciaria ego quidem multa dabo.* De qua re Scholiastes Apollonii Rhodii Lib. III. sic πέλανοι, πέμματα bellaria, mattyæ; unde mazapanis *marsapane*, cupe-

cupediæ unde *Cupeta* dulciarium, quo Natalis Domini diebus vescimur, buccellatus panis, *buccellai*, ξηρὸς ἄρτος à Græcis dictus. Hinc Scholiastes ad primam Eclogam Theocriti, & Didymus ad β Odyss. ibique Eustathius, de more vescendi veterum eleganter, quamvis ad cibos militares sive Lacedæmoniorum ea prolata sint, neque ad omnium veterum & Romanorum usum omnino trahenda patet explicatione ἀκρατισμοῦ apud Scholiastem Theocriti. Dabantur etiam alia munera nobiliora. Menelaus Crateram argenteam discedenti Telemacho hisce verbis obtulit:

Ecce tibi cratera dabo, est argenteus ille
Totus & aurato suffusus labra metallo
Vulcani labor, atque dedit quem maximus Heros.
Sidonius mihi Rex. &c.

Sic etiam Helena illi munus suum ita Latine tradit:

majorum morem secuti ejusdem Clarissimæ familiæ posteri.

CAP. XXVIII.

Hospitum discedentium ritus.

COmmune erat apud cultiores gentes, læto animo hospites excipere, & ægre dimittere. Sed & discedentibus hospitibus in viam cibi dabantur. Ita dimittitur à Nestore. Lib. III. Odyss. Telemachus. Vertit hoc amicissimus noster Ioannes Argolus.

Conda dedit mulier panem Bacchique
liquorem,
Atque cibos, comedunt Reges quos
rite beati.

Dulciaria præterea dabantur, præcipue pueris, quibus ipsi demulcentur. Homerus ἐγὼ δ' ὀπιμείλια δώσω πολλὰ μάλα. *Dulciaria ego quidem multa dabo.* De qua re Scholiastes Apollonii Rhodii Lib. III. sic πέλανοι, πέμματα bellaria, mattyæ; unde mazapanis *marsapane*, cupe-

cupediæ unde *Cupeta* dulciarium, quo Natalis Domini diebus veſcimur, buccellatus panis, *buccellai*, ξηρὸς ἄρτος à Græcis dictus. Hinc Scholiaſtes ad primam Eclogam Theocriti, & Didymus ad β Odyſſ. ibique Euſtathius, de more veſcendi veterum eleganter, quamvis ad cibos militares ſive Lacedæmoniorum ea prolata ſint, neque ad omnium veterum & Romanorum uſum omnino trahenda patet explicatione ἀκεχεπισμοῦ apud Scholiaſtem Theocriti. Dabantur etiam alia munera nobiliora. Menelaus Crateram argenteam diſcedenti Telemacho hiſce verbis obtulit:

Ecce tibi cratera dabo, eſt argenteus ille
Totus & aurato ſuffuſus labra metallo
Vulcani labor, atque dedit quem maximus Heros.
Sidonius mihi Rex. &c.

Sic etiam Helena illi munus ſuum ita Latine tradit:

Sic ea dicebat manibus peplumque tenebat:
Hoc tibi care puer dona dabo pignus amoris
Fidæ Helenæ, quem nupta sibi, cum venerit hora
Ipsa feret quondam, interea sepone parentis
In thalamo, felixque mihi tua tecta revise,
Inque lares lætos patriamque revertère terram.

Aureum cantharum Deûm Mater sorori suæ Deæ Syriæ hospitale munus obtulit, Apuleio teste Metam. Lib. IX.

Nero Claudius Tyridati Armeniæ Regi abeunti contulit sestertium millies; nimirum quinquagies centena millia Carolinorum, ex supputatione Adriani Junii.

Item cum dimittebantur hospites ipsis ξένια tradebantur, quæ proprie Apophoreta Martiali, quod retro ferrentur, nempe domum. Xenia enim com-

communia discumbentibus in hospitio. Sic Martialis Librum XIII. XENIA inscribit, quæ non solum hospitibus, sed etiam amicis dabantur, qui sæpe conjunguntur. Ita Cicero pro S. Roscio Amerino: *Fama & vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur.* Martialis igitur, quia res mittendæ deerant, disticha conscripsit, quæ loco xeniorum & suis ipse amicis miteret, & ipsis mittenda suaderet,

——— *Hospitibus pro munere disticha mittas.*

Erant etiam quædam præcepta, quæ discedentibus dabantur, sive ad utilitatem, sive ad honoris speciem conferentia, xenia Græcis dicta. Puta cum discedenti amico, ut sibi caveret à vitio aliquo injungeretur: & prudentiores saltem dicebant: TU MEMOR ESTO MEI. Exempla habes *de veris narrationibus* apud Lucianum, ubi ipsi à Minoë tria præcepta observanda memoriæ mandantur.

Exemplum habes in Medea Euripidis apud ipsius Scholiastem, ubi discedentem Iasonem Medea, sicut Neopron adnotat, ξενικῶς salutaribus minis admonet. Nec inusitatum fuisse videtur Scriptoribus Lectori sui memoriam insinuare. Ita namque in clausula Alexipharmacorum Nicander interpretis Latini verbis: *Nicandri Poëtæ memor sis: sic fiet, ut Hospitalis Iovis legi non renitare.* Nec alia de causa inventi à Germanis, qui virtuti literisque operantes peregrinantur, libelli in quibus magnorum virorum symbola, ac veluti amicitiæ tesseras reportant.

Discedentibus etiam tabellam hospitalitatis dabant, quam si alteram in ingressu ostenderant, iis pariter novam in veteris amicitiæ renovationem conferebant. Locus est præclarus in Medea Euripidis citatus à Scholiaste.

Hodie frequens & communis usus est discedentibus viris claris, vel Legatis, ac

ac Oratoribus Principes munera dare. Idem liberalitatis honor primum apud Summum Pontificem adolevit, qui non solum cuilibet Prælato sacras reliquias Sanctorum, ac numismata aurea, sed Oratoribus & Principibus, ac Illustrissimis mulieribus Romanis accedentibus, pretiosa munera donat.

Nec minus privati viri discedentibus amicis xenia tribuunt; item annulos, & suas imagines donant, viaticumque pro itinere porrigunt.

Si quem vero contracti hospitii pœnituisset, renunciare hospitium solebat, ne hospitii jus violaret. Sic in Verrem Act. IV. *Itaque vehementer iste Sthenio infensus, hospitium ei renunciat.*

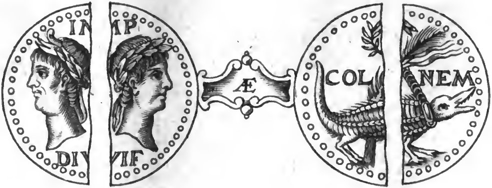
Si quis autem jus hospitii violabat, tesseram hospitalem confregisse dicebatur. Plautus in Cistel.

Abi quære ubi jurijurando tuo satis sit subsidii,
Hic apud nos jam Alcesimarche confregisti tesseram.

* Restabat alia hospitum discedentium tessera cujus notitiam ex suppeditante Gregorio Turonense, Chifletius *in anastasi Childerici Regis*, & nos supplendis quæ hic desiderabantur ex Chifletio exhibemus.

In abacis, inquit, *Antiquariorum frequens est mediæ magnitudinis nummus ex ære flavo vel nigro, qui exhibet Augusti Cæsaris & M. Agrippæ aversa mutuo capita: in postica autem parte Crocodilum, animal Nilo familiare, palmæ arbori alligatum. Signavit illum* COLONIA *Galliæ Narbonensis* NEMAUSUS *utriusque Principis honori, post Ægyptum captam. Nummorum ejusmodi partes dimidiæ dextræ, quæ Augusti caput referunt, repertæ sunt Romæ, cum illic ageret amicus noster Clarissimus Menetrius, qui eas vocabat* Arrhas, *nulla adjecta explicatione; binisque donavit fratrem meum Philippum Chifletium, Abbatem Balernensem, flava una, nigráque altera: qui & tertiam accepit (itidem nigram, sed sinistram, Agrippæ capite signatam, & in hoc Belgio repertam) à Carolo Brooman cive Bruxellense, Rei antiquariæ apprime studioso. Nummum divisum hic exhibeo, usurpatum mea sententia, pro Arrhabone, sive tessera inter amicos absentes, & longe dissitos.*

Amicitiam *enim* quæ est amicorum conjunctio, locus non dirimit, *Qui manebat Romæ, partem dextram servabat Augusti capite signatam: qui peregre proficiscebatur, sinistram cum Agrippæ effigie deferebat: quod existimaret Gentilis vetustas, LARES DEOS defunctorum animas esse, qui quæ opera fecissent in vita, eadem mortui tuerentur.* & paulo post. *Sperabat ergo amicus, qui Romæ manebat, Augustalis vultus, ut domestici Laris cultu, amicum abeuntem in profectione sua felicem fore: ac se vicissim fortunatum peregrinator, quod Agrippæ imaginem ut LAREM VIALEM secum gestaret ac coleret. Sic ut nummus ille bipertitus quædam esset amoris arrha, per quam corda absentium amicorum longe dissita mutui complexus desiderio alerentur.*

IMP
DIV
VIF
Æ
COL
NEM

CAP. XXIX.

De mercenaria hoſpitalitate : ubi de Caupona, Taberna, Stabulo, & Diverſorio.

RAtione excipiendi hoſpites gratuita jam ſatis perſpecta, nonnulla breviter de mercenaria dicenda, quam veteribus fuiſſe in uſu ſatis conſtat. Cic. Lib. 1. de Divinatione: *Cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent, & Megaram veniſſent, alterum ad cauponem divertiſſe, ad hoſpitem alterum: qui ut cœnati quieſcerent, concubia nocte viſum eſſe in ſomnis ei, qui erat in hoſpitio, illum alterum orare, ut ſubveniret, quod ſibi à caupone interitus pararetur.* Certi enim homines lucri cauſa viatores quosvis pro mercede excipiunt; illisque tecti ſolius uſum, vel etiam alimenta præbent. Hi à Latinis caupones, ſive copones dicuntur. Alii ſolum panem ſine vino. Apud Ciceronem

ronem in Pisoniana *copæ* videntur: *Panis & vinum de propola, & de copa.* Quod sic exponendum est: *Panis de propola, vinum de copa.* Sed in veteribus glossis *propolæ* sunt tabernarii, id-est copones, qui *propolæ* apud Lucillum omnes sunt coctores qui aliquid promercale habent. Sicuti Macellarii; qui veluti publici coqui in foro carnes vendebant; à laniis differentes, qui crudas tantum venales habere soliti. De his Phædrus:

Pendere ad Lanium quidam vidit simium.
Inter reliquas merces atque obsonia.

Caupona idem cum taberna, quæ teste Isidoro, erant ædiculæ plebeiorum, parvæ & simplices in vicis, asseribus & tabulis clausæ; unde & tabernarii dicuntur, qui iis assistunt. Videntur autem tabernæ etiam omnibus opificibus & negociatoribus suæ: de Copona nunquam mentio. Est enim cella vinaria, attamen frequens eadem

est taberna pro copona. Virgilius in Copa:

Ebria famosa saltat lasciva taberna.

Ergo taberna eadem cum caupona. Illud tamen magis generale nomen, quam istud.

Pro diversorio etiam caupona usurpatur apud Horatium Epistolarum. Libro I.

Sed neque, qui Capua Romam petit, imbre lutoque
Aspersus, volet in caupona vivere.

Diversorium locus est ubi viatores divertunt. Aliqui putant fuisse dictum, quod ex diversis viis eo conveniatur. Cicero de Senectute: *Ex vita ista discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo. Commorandi enim natura nobis diversorium, non habitandi dedit.* Diversari etiam est manere apud aliquem hospitii jure, vel alio modo; & diversor is, qui diversatur. Quod quidem vel est publicum, ut taberna meritoria, vel privatum.

Ali-

Aliquando inter tabernam & diversoria erat differentia : aliquando confunduntur. Nam & tabernæ plerumque viatores & adventores excipiunt : diversoria vinum vendunt civibus. Quin Latini pariter Cauponas & diversoria pro iisdem habent. Suetonius diversorias tabernas appellat in Nerone, quas copæ exercerent : *Quoties Ostiam Tiberi deflueret, aut Bajanum sinum præternavigaret, disposita per littora & ripas diversoriæ tabernæ parabantur, insignes ganeâ, & matronarum institorio copas imitantium, atque hinc inde hortantium ut appelleret.* Sic legendum illum locum Clarissimus Virorum Claudius Salmasius de Usuris putat. Nam vulgo est, *insignes ganeæ.*

Diversoriis adjectum erat stabulum, quod erat receptaculum equorum & jumentorum, quod etiam pro caupona & hospitio accipitur, à stando. Apulejus Lib. 1. *Ego vero, quod primum ingressui stabulum conspicatus sum, accessi, de quadam anu caupona illico percontor.*

contor. Sed proprie animalium locus, qui ſemper cauponis & tabernis erat proximus. Quo modo aliqui explicanda verba D. Lucæ cenſent de B. Virgine cap. 11. *In ſtabulo eum reclinavit, quia locus in diverſorio non erat ipſis.* Quod *Præſepium* reddit vetus Interpres pro *ſtabulo*, ut Græcum φάτνη pro eodem. Cum igitur non eſſet locus præ nimiá multitudine divertentium in ipſo diverſorio, peperit Chriſtum Maria, faſciis involvit, & reclinavit in ſtabulo diverſorii, quo jumenta accipi ſolebant. Hinc à ſtabulo ſtabularii famuli, qui ſtabulo præſunt.

Antiquitus vero tam apud Græcos, quam apud Romanos cauponariam exercere ignominioſum fuiſſe, paſſim ex auctoribus conſtat. Hujus artis auctores Lydos tradunt, à quibus etiam aleæ, teſſerarum, atque pilæ luſum deducunt, qui quidem in tabernis illis mercenariis maxime viget. Hinc Plato Lib. 11. de Legibus eâ interdicit cives

cives suos. Plutarchus 11. Probl. Symposiac. XIX. Italos caupones pravitatis & avaritiæ arguit. Sed horum mores hic perstringere non est locus.

Nostris temporibus iis nihil frequentius. Hinc undique tabernæ & caupones, sed diversæ: aliæ in Gallia, aliæ in Germania, aliæ in Belgio & Anglia: splendidæ enim & nobiliores sunt eæ, quæ in itinere Romano, & sub dominio Summi Pontificis, tumque Magni Ducis Florentiæ, ubi etiam stata mercede hospites, & equi sine cauponæ querimonia excipiuntur, signis ad discrimen ubique præfixis, quibus viatores, earum memores, illuc redeuntes denuo invitentur.

CAP. XXX.

De supremo erga hospites officio.

NIhil religiosius apud Romanos, quam eorum sepulchra, quæ veluti sacra habebantur, in quibus fere semper vetitum erat alios condi. Singulos singulis tumulis reponi apud eos permansit consuetudo, quam ab Atheniensibus usurpatam ferunt. Postea mos adolevit, ut singulæ familiæ suos tumulos insignes haberent, qui locus conditorium vocabatur. Vidi Romæ in Vinea nobilissimi Viri Joannis Baptistæ Casalii, ad viam Appiam, subterraneum conditorium, sive Hypogæum dealbatum & crustatum, in quo plurimæ concavitates in muro, & in unaquaque earum extabant duæ, vel tres ollæ fictiles, muro affixæ, repletæ cineribus, & ossibus semiustis, cum tabella trium palmorum inscripta, prohibente ne exteræ familiæ hic conderentur.

L. HO-

L. HOSTILIVS. FORTVNATVS. SIBI. ET HOSTILIÆ. IANVARIÆ. FILIÆ. ITEM LIBERTIS. LIBERTABVSQ. SVIS POSTERISQ. EORVM. FECIT EXTERÆ. FAMILIÆ. ADITVS. NON DATVR. NEC. IVRE. QVIS. IN. HOC MONVMENTO. OLLAS. EMET

Nec juxta sepulchrum novum propius sexaginta pedes invito domino ædes admovere licebat, eaque inviolabilia habita, nec præscribi poterant, nec usu capi, sicut nec publica. Si quis tamen ossa cineresque in alienum sepulchrum deferret, illa eruere loci dominus, & sine Pontificum decreto alio transferre non poterat. Ulpiani hoc est in *L. Ossa.* VIII. *in princ. ff. de Relig. & sumptibus funerum.*

Legimus autem cujusdam monumentum in pavimento Basilicæ Lateranensis, in quo auctor jubebat, ut si quis EXTERVM CORPVS INFERRE VOLVERIT, daret Reipublicæ Ostiensi quædam sestertia.

ET.

. . . .

. . . .

ET. PORTENS. Q. Q. IMMQVE
BISELLIARI..... FECIT. SIBI
ET. AVRELIAE. VICTORINAE.....
CONIVGI. ET. FILIIS. SVIS
ET LIBERTIS..
LIBERTAB. POSTERISQ. EORVM
IN. HOC. AUTEM. MONVMENTO
QVISQVE. EXTERVM. CORPVS. INFERRE
VOLVERIT. DABIT. REIPVBLICAE
OSTIENS, S. H. L. M. N. IN FRON. P. L.
IN AGRO. P. LXXIS,

Nec magis Romanos erga hospites defunctos suprema animi pietas destituit, cum etiam publica monumenta pauperibus & servis, ubi condi poterant, ædificarent.

Plura nempe monumenta hospitibus benemerentibus posita legimus. E quibus libet hic duo recensere. Primum Tarraconæ videtur.

D. M.

D. M.
T. COR.... F....
DELEGATVS. VII. G
P. F. STIP. XXIIII
VIX. ANN. LVII..
FECIT.........
ALLIA. PARALI...
HENIS.........
HOSPITI. B....

Alterum ibidem, ex Verdesii schedis.

D. M.
VAL. ATTICO. R. F.
COS. LEG. XII. G
P. FE. STIP. XXIIII
VIXIT. ANNIS. XLI
FECIT. AELIA. PAR
THENIS. HOSPITI
BENEMERENTI

Quod munus utique per omnia tempora uſitatum, etiam apud noſtros viget. Patavii ad D. Laurentii ædem in marmore monumentum extat; quod Dominicus Molinus, Senator ampliſſimus, FRANCISCI, Sereniſſimi, dum hæc ſcribimus, Reipublicæ Venetæ Ducis frater, Laurentio Pignorio Amico & Hoſpiti poſuit.

D. O. M.

D. O. M.
LAVRENTIO PIGNORIO
PRIMVM PAROCHO
DEINDE TARVISII CANONICO
PIETATE AC MORVM SANCTITATE
SPECTATISSIMO
VERO CANDORIS ET PVDORIS EXEMPLO
LITERARVM OMNIVM
CVM GRAVIORVM TVM POLITIORVM
PERITISSIMO
PENITIORIS ANTIQVITATIS NON MINVS
CERTO QVAM CVRIOSO INDAGATORI
PATRIAE AMICORVM ET SVI IPSIVS
MEMORIAE
LVCVLENTISSIMIS SCRIPTIONIBVS
PROPAGATORI
MVSARVM DENIQVE ET GRATIARVM
CORCVLO ET OCELLO
DOMINICVS MOLINVS SEN. VEN.
AMICO AC HOSPITI
CARISSIMO ET IVCVNDISS. P.
OB. ANN. M D C XXXI. IDIB. IVNII.
VIXIT ANN. LIX. MENS. VIII.

Idem

Idem mos veterum in milites bello defunctos. Lacedæmonii, dum contra Messenios pugnant, ne milites qui bello ceciderant, insepulti manerent, tesseras in brachiis, insculptis nominibus, habuere. Apud Athenienses singulæ tribus singulas habuere arcas, in quibus cadavera & dispersas reliquias militum suæ cuique tribui inquisita colligerent, & postquam in publicis sepulchris illa condidissent, ne essent inhonorati, insigni testimonio pietatis in defunctos, solemni oratione eorum laudes recensebantur.

Hoc autem loco non extra rem quæri poterit, cur Judæi triginta argenteis, quos reddidit Judas Iscariotes, emerint agrum figuli, in sepulturam peregrinorum? Quia, cum essent precium sanguinis, eos in Corbona, vel Gazophylacio inter dona Dei recondi nefas erat Principibus & Sacerdotibus, inito propterea ab iis consilio statuerunt, ut emeretur illis ager figuli, quo peregrini, qui in urbe è vita discedebant

debant sepulchroque carebant, in illo sepelirentur. Sub velo nempe typi significatur, precium sanguinis Christi, non Iudæis indigenis, sed peregrinis, id est gentibus in eum credituris, profuturum esse.

Optime Aloysius Novarinus in Matth.cap.XXVII. *Fraudulenter Principes Sacerdotum cogitaverant, & decreverant illius pecuniæ summam in vilissimæ & abjectissimæ rei usum expendere, in sepulturam scilicet militum aliorumque pauperum, & ignobilium gentilium, atque hac ratione Christi memoriam ad necem empti, & suam ipsorum impietatem emptione sepulturæ sepelire. Sed aliter Dei providentia factum, Ager quippe ille emptus, æternum monumentum factus est sceleris ipsorum. Si in corbonam pecuniam immisissent, non ita manifesta res facta fuisset; nunc vero prædio empto ad posteros rem universam vel aliud cogitantes transmiserunt, ut hinc cogitaremus, ægre celari Sacerdotum & Principum scelera posse.*

Idem mos veterum in milites bello defünctos. Lacedæmonii, dum contra Messenios pugnant, ne milites qui bello ceciderant, insepulti manerent, tesseras in brachiis, insculptis nominibus, habuere. Apud Athenienses singulæ tribus singulas habuere arcas, in quibus cadavera & dispersas reliquias militum suæ cuique tribui inquisita colligerent, & postquam in publicis sepulchris illa condidissent, ne essent inhonorati, insigni testimonio pietatis in defunctos, solemni oratione eorum laudes recensebantur.

Hoc autem loco non extra rem quæri poterit, cur Judæi triginta argenteis, quos reddidit Judas Iscariotes, emerint agrum figuli, in sepulturam peregrinorum? Quia, cum essent precium sanguinis, eos in Corbona, vel Gazophylacio inter dona Dei recondi nefas erat Principibus. & Sacerdotibus, inito propterea ab iis consilio statuerunt, ut emeretur illis ager figuli, quo peregrini, qui in urbe è vita discedebant

debant sepulchroque carebant, in illo sepelirentur. Sub velo nempe typi significatur, precium sanguinis Christi, non Iudæis indigenis, sed peregrinis, id est gentibus in eum credituris, profuturum esse.

Optime Aloysius Novarinus in Matth. cap. XXVII. *Fraudulenter Principes Sacerdotum cogitaverant, & decreverant illius pecuniæ summam in vilissimæ & abjectissimæ rei usum expendere, in sepulturam scilicet militum aliorumque pauperum, & ignobilium gentilium, atque hac ratione Christi memoriam ad necem empti, & suam ipsorum impietatem emptione sepulturæ sepelire. Sed aliter Dei providentia factum, Ager quippe ille emptus, æternum monumentum factus est sceleris ipsorum. Si in corbonam pecuniam immisissent, non ita manifesta res facta fuisset; nunc vero prædio empto ad posteros rem universam vel aliud cogitantes transmiserunt, ut hinc cogitaremus, ægre celari Sacerdotum & Principum scelera posse.*

Mirum eſt quod de hoc agro ſcribunt Brocardus, Nicephorus, Bredembachius, Saligniacus, & ex iis Adricomius in deſcriptione Hieruſalem n. 216. pag. 173. *Cum juſſu Imperatricis Helenæ de hoc agro, quantum terræ plures naves capere poterant, Romam avectum, ac juxta montem Vaticanum in eum locum exoneratum ſit, quem incolæ Campum Sanctum vocitant, licet cælum mutarit, eandem tamen retinere vim quotidiana experientia docet. Romanos enim reſpuens, ſola peregrinorum corpora ad ſepulturam admittit: quorum etiam hic omnem carnis ſubſtantiam intra viginti quatuor horas prorſus conſumit, oſſibus tantum reſiduis.*

CAP.

Cap. XXXI.

De Inhospitalite.

SIcut hospitalitate nihil est juri divino, naturali, atque gentium, convenientius; nihil cum universis civibus, vel singulis hominibus gloriosius, ornatius; jucundius; ita inhospitalitate nihil est tetrius & immanius; nihil legi divinæ atque naturali magis contrarium & inimicum; nihil quod & universæ civitati, & singulis hominibus majus apud mortales odium & invidiam, majoremque ignominiam atque dedecus pariat. Non defuere tamen, qui ferarum more, non hominum, ab omni humanitate alieni erant, ut non benigne hospites ad mensam admitterent, sed mensæ apponerent. Dial. 2. Cæsarius. In Hesperiis regionibus ultra Indos quidam habitant, qui hospites devorant, & advenas interficientes, comedunt. Huc facit illud Theocriti

Scholiast. Idyll. 1. ubi, dum explicat quid sit τερχωδία τῦ Λυτίερσυ, nempe Lytierſis cantus, hanc affert hiſtoriam. Litierſes Celænas Phrygiæ habitabat, Midæ filius nothus, hic cum eſſet agricola, hoſpitio, atque cantu tranſeuntes excipiebat, atque metere ſecum cogebat; nocte vero amputatis ipſorum capitibus cantilenas ad truncos canebat. Hercules poſtea monſtrum occidit, cadaverque projecit in Mæandrum, ex quo Phrygii meſſores adhuc Herculem laudantes, ut optimum meſſorem celebrant cantu, quem Apollodorus cantionem eſſe metentium ait. In lamentationibus enim cantus quemadmodum Ialemus, in hymnis Iulus, à quibus genera cantionum appellavêre; ita & cantilena metentium Lytierſis ob id cauſæ eſt nuncupata.

Notantur Lacones ex eo, quia expellebant hoſpites; unde *Laconizare* pro hoſpites rejicere, proverbium exortum eſt. Cicero in ſuis Invectivis in Ver-

Verrem, inter alia crimina illi sæpe hospitii violationem exprobrat. Ut in Actione ultima. *Num te ejus lacrymæ, num senectus, num hospitii jus atque nomen à scelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit? Sed quid ego hospitii jura in hac tam immani bellua commemoro, qui Sthenium Termitanum, hospitem suum, cujus domum per hospitium exhausit & exinanivit, absentem in reos retulerit, causa indicta, capite damnarit, ab eo nunc hospitiorum jura atque officia quæramus?*

Barbarum semper, nocere hospitibus, colligit in Euripidis Hecubam Scholiastes: *Vobis barbaris insitum fortasse hospites cædere; nobis vero Stellinis Græcis, impium est*, ubi nota Trojanos dici Stellinos, atque ita quodammodo Græcos: loquitur enim Hecuba contra Polymnestorem, qui Thrax; & Thraces proprie barbari; unde illud Horatii, Lib. III. Carm. ode. xx.

Ac pede barbaro lustratam Rhodopen. barbaro, hoc est Thracio.

Quantum Thraces fuerint inhospitales, ostendunt Polymnestor, Diomedes, Busiris, Scythæ. Nec Homero exempla desunt.

Massagetæ, populi Scythici in Asia, ultra mare Caspium, infestissimi sunt hospitibus. Neque enim cum vicinis populis ullam servant amicitiam, ex Strabone Lib. 6.

Procustes cogebat hospites super lectum aliquem ascendere, quo si longiores fuissent, pars supereminens amputabatur, qui vero breviores, distendebantur: à qua re etiam nomen illi inditum putant. Plutarchus in Theseo.

Imprecationes vero plures, in eos qui peregrinos injuriis afficiunt, leguntur in Homero, & præsertim sub persona Menelai adversus Alexandrum ingratum hospitem.

Iuppiter rex da ulcisci, qui me prius injuria affecit

No-

Nobilem Alexandrum, & meis sub manibus doma,
Ut aliquis timeat & posterorum hominum
Hospitem injuria afficere, qui amicitiam præbuerit.

Apud Livium Decad. IV. Lib. IX. Annibal cum se à Prusia, Rege Bithyniæ, hospite suo, nefarie proditum animadvertisset, execratus in regnum caputque Prusiæ, & hospitales Deos violatæ ab eo fidei testes invocans, poculum veneni, quo sibi mortem conscivit, exhausit.

Pœna eorum, qui peregrinos tecto arcerent, apud Suecos fuit, si idoneis testibus ter hospitium negasse aliquis eorum fuisset convictus, illius ædes subjectis ignibus comburebantur: ut ædibus propriis juste privaretur, qui earum usum aliis inhumanissime denegasset. Immo fuerunt apud antiquos nonnullæ domus scelestæ, quas non licuit amplius habitare, post-

quam ibi violata essent hospitia. Notati sunt insigniter, qui penuriæ & necessitatis tempore peregrinos ab urbe excludebant. D. Ambrosius Lib. III. offic. cap. VII. Bethlehemeticæ gentes ob inhospitalitatem graves & atroces, teste D. Hieronymo, pœnas dederunt, illorum infantibus ab Herode trucidatis.

Lacedæmonii verberibus expellebant hospites, indicio Aristophanis in Avibus, citante Suida. Ex legibus enim Lycurgi exteros non admittebant ad jus civitatis. Ita Thebani. Quin etiam Spartianis peregrinos adire non licuit, quod eorum commercia vitarent: quare Dirinoxeni, quasi fallentes hospitem, dicti sunt. Sed ipsis etiam peregrinari vetitum erat. Tyrtæum tamen poëtam Lacedæmonii civitate donarunt, contra instituta majorum. Quod ideo factum Pausanias ait, ne quando illis objici posset, quod peregrino Duce usi fuissent. Solon vero Atheniensibus in suis legibus de-

decrevit, quod præter eos, qui sacra & genus, aut stirpem antiquissimam haberent, jus civitatis nulli peregrino, nisi ei qui aut perpetuo exilio patria pulsus esset, aut alicujus artis causa jure penatibus & domo Athenas commigrasset. Nec Atheniensium ullus Megaram pedem inferre potuit.

Moscovitæ quoque nostris temporibus hospites indignis modis habent, immo legatos satis arcte. Omnium quippe mortalium sunt suspiciosissimi. *Britannos hospitibus feros* vocat Horatius Carminum lib. III. Od. IV. At nihil hodie ista gente amabilius. Tanta culturæ vis est, qua literæ animos ceteroquin feros emolliunt.

Hospites apud Tauros immolabantur, ut refert Origenes Lib. II. Periarchon. & præsertim Dianæ, teste eodem in Celsum Lib. V.

Pœnis, si quis vi tempestatis, aut hostium impetu ad eorum littora applicuisset, intra quintum diem abire cogebatur. apud Indos triduo.

Philoſtratus in vita Apollonii Lib. II. cap. XI.

Carthaginenſes exteros adeo exoſos habebant, ut qui in Sardiniam, aut ad Herculis columnas adnavigaſſet, mari demergeretur, ſi credendum Straboni Lib. XVII.

Scythæ peregrinos inſectabantur, & quod inhumanum eſt, eos immolabant, ex Herodoto Lib. IV. & Strabone Lib. VII. qui de Scythotauris idem perhibet.

Gamphaſantes, in intimis Libyæ oris, adeo hominum commercia fugêre, ut nullis è peregrino miſceri ſinant, Plinius Lib. V. c. VIII. autor eſt.

Seres, cœtus & congreſſus hominum fugiunt, ut etiam rerum precia oculis æſtimantes ſua tradant, & aliena non emant, arbitrati jura civium cum peregrinis communicari non oportere. Solinus cap. LIII.

Apud Buſirim & Cynoſpolim, alieni & hoſpites non admittuntur. Idque commune barbaris, ut hoſpites expel-

lant,

lant, auctoritate Eratosthenis scribit Strabo Lib. VII. Putabant enim eorum societate quasi contagione quadam infici. Nec desunt hodie nationes, quarum cives, suæ Reipublicæ nimis studiosi, peregrinis se abstinent, ne alienis moribus ritibusve incolarum consuetudines inquinentur.

CAP. XXXII.

Operis Peroratio.

HÆc de hospitalitate & hospitiis, veterum præcipue, quæ ad elegantissimæ tabulæ explicationem è veterum monumentis ad ipsorum mentem, salvis semper S. Romanæ Ecclesiæ decretis, ac meliori Doctorum judicio, eruere, nostrique ævi consuetudine percensere licuit breviter, inter publica negotia, ea æquitate excipi desidero, ut aliis in re satis perplexa & uberior ingenii & stili materia relinquatur.

FINIS.

INDEX

Eorum, qui laudantur, illustrantur, emendantur, ac defenduntur.

A.

Athe-

INDEX.

Ca-

D.

Del-

Gellius

H.

Hora-

Nice-

Plau-

Toma-

INDEX

RERVM, AC VERBORVM.

A.

ἀνδρεῖον.

Colo-

D.

Glo-

I.

K.

L.

M.

T.

The-

V.

FINIS.

AD AVCTOREM
VITÆ.

DEbuit haud uni jamdudum LIVIVS Vrbi,
Ista genus, famæ contulit illa decus:
Certarunt aliæ titulis decorare merentem,
Æternis aliæ tollere carminibus.
Cuncta tibi posthac debebit LIVIVS uni.
Vni cuncta tuus dat, TOMASINE, Liber.

Idem.

I.

In

Moſco-

N.

O.

P.

Moſco-

T.

Ihe-

AD AVCTOREM VITÆ.

DEbuit haud uni jamdudum LIVIVS Vrbi,
Ista genus, famæ contulit illa decus:
Certarunt aliæ titulis decorare merentem,
Æternis aliæ tollere carminibus.
Cuncta tibi posthac debebit LIVIVS uni.
Vni cuncta tuus dat, TOMASINE, Liber.

Idem.

Index Capitum.

T. LI-

T. LIVII PATAVINI VITA

A Iacobo Philippo Tomasino conscripta.

TITI LIVII Patavini Civis, & Historici præstantissimi, qui res gestas Romanorum eloquentia mira digessit, EFFIGIEM veneramur hoc loco; quæque de illo monumenta passim exarata leguntur, colligimus, ut amantes Historiæ, & Antiquitatis studiosi, quique uno intuitu salutare eandem, tantique viri virtutes, & gloriam æmulari possint. Vitam ejus, & decora plurimi tetigere. Unusquisque in eo celebrando secum, & cum aliis certat. Latini, Germanique Scriptores omnes singularem illius præstan-

tiam admirantur. Nullus est, quem dictionis illius candor, ac lepor non in sui commendationem, & amorem rapiat vel invitum. Ego sane, etsi me hæ quoque deliciæ tangant, amore patriæ ductus, cui natus Historicus talis ac tantus, felicibus hisce temporibus, quibus, Te duce & auspice, Illustrissime & Excellentissime MOLINE, literarum omnium studia revivíscunt, & antiqua quæque monumenta lucem hauriunt, non tam T. LIVII *Vultum*, quam *Vitam* ejus, *Natales* scilicet, *Parentes*, *Mores*, *Studia*, *Honores*, *Facinora*, *Monumenta*, *Mortem* ob oculos tum nostris, tum posteris mihi proponenda duxi, claris ab ejus *Natalibus* sic exorsus.

CAPVT. I.

LIVII *Natales, Patria, Parentes, Educatio, Studia.*

TITVM LIVIVM Patavii, bonarum artium emporii, clarissimis è parentibus natum, nemo ambigit. Extant gravissimorum Virorum testimonia multa, quæ nos *Genus* ejus, & *Patriam* ignorare non sinunt. Asinius ipse Pollio Patavinum illum agnovit, dum Patavinitatem ejus animadvertit. Symmachus epistola XVIII. non alibi ortum voluit: non alibi Sydonius in Panegyrico Anthemii: non alibi denique Martialis, cum ad Licinianum scripsit Libro I. Epigrammatum.

Censetur Apona LIVIO *suo tellus,*
Stellaque, nec Flacco minus.

LIVIUM quoque Patavii natum Statius Papinius duxit, cum illum *alumnum Timavi* dixit. Idipſum Albertinus Muſſatus innuit in prologo Hiſtoriæ ſuæ de geſtis Henrici VII. Auguſti *archigraphum Patavinum* vocans. T. LIVII ſtylum, quod illi contigiſſet ſub Patavino cœlo lucis hujus communis uſura frui. Unde in Carminibus ſuis Muſſatus idem, ſemet ibi loci explicans, cecinit.

Plaudeat archigraphi ſi non mihi tibia LIVI.

Subſcribunt his Merulæ duo, Gaudentius ſcilicet, lib. II. Antiq. Galliæ Ciſalpinæ cap. XI. Patavinam urbem T. LIVIO Hiſtorico, & Oratore facundiſſimo maxime nobilitatam tradens, & Paulus Libro III. Coſmographiæ Par. II. his verſibus, qui ſunt Adriani Romani in Theatro Urbis.

Salve

Salve Vrbs, doctiloquis sedes aptissima Musis,
Magna loco, spatiosa foris, placidissima cæli
Temperie, muroque triplex, latissima fossis,
Et magnis celebrata viris. Hac LIVIVS, *ille*
Historiæ pater, est genitus: servantur eodem
Illius ossa loco, statuis, tituloque superbo;
Hic, ubi juncta foro nullis fulcita columnis
Plumbea marmorei pulchre stant tecta Palati.

Inde Sabellicus, scriptor insignis, in Oratione, quam habuit in LIVIVM, sic ejus in laudem exorditur. *Cum totam* LIVII *vitam inspicio, omnia illi affuisse videntur, quæ ad felicitatem consequendam pertinere creduntur, celebris patria, populare nomen, tempo-*

rum felicitas, maturitas studiorum. Sublimis ad scribendum materia, summi Principis favor, & in studiosos beneficentia, ut benignior natura larga manu tot & tanta in unum contulerit, quot & quanta in alium eorum, qui Historiam scripserunt, quod sciam, neminem. In quibus perscribendis, ornandis, disponendis non solum ille non sibi defuit; sed (quod est omnium judicium, ipseque studiorum exitus demonstrat) longe etiam superfuit. Nunc, quod ad patriam attinet. Quid secundum Romam fuit olim tota Italia Patavio clarius? cujus urbis si originem quaeras, ab Ilio est: si auctorem originis, Antenor condidit, Trojanorum post Priamum celeberrimus: si opes, centum & amplius hominum millia olim misit ad bellum, CCCC. *equestris ordinis ex suo corpore censuit: si eruditionem, omnium bonarum artium est hodie domicilium: & quod omnium maximum est, maxi-*

meque

meque conspicuum, cum per hac satis esset nobilis, clarissimo partu multo facta est nobilior.

Fuere nihilominus, qui non *Patavii*; sed *Aponi*, natum illum traderent, Martialis auctoritate freti, & in his Sigonius, cujus ista sunt in Opusculo de Historicis Romanis. T. LIVIVS *Patavinus è vico Aponi, calidis aquis celebri, ab Vrbe condita ad Neronis Drusi obitum, qui fuit anno Vrbis* D. CC. XII, *libros Historiarum conscripsit.* Sed in epigrammatario Vate *Apona tellus*, *urbem Patavinam* sonat, ab Apono, nobili haud procul ab illa fonte, celebrato multis; sed in primis Claudiani Poëmate singulari. Quidam etiam TITVLO, Vico non ignobili inter Euganeos colles, T. LIVII natales adscribunt, indeque TITI prænomen illius trahunt. Atqui *Titus* prænomen Romanum erat: ob idque credendum potius, *Tituli* vi-

cum à LIVIO nostro dictum, quam illi prænomen de suo nomine peperisse. Verum enim vero abutentis est otio hujusmodi somnia literis consignare.

Quid quod Liviam familiam inter nobiles & illustres Patavinas locant Inscriptiones multæ: nec ulla earum LIVIUM Titulensis villici filium fuisse prodit? quin & illum editum præstantissimo patre (licet nobis illius nomen vetustas inviderit) liberalis ejus educatio, studia, & accessus Romam, ut Augustæ aulæ inserviret, facere palam possunt?

Natus ille porro Patavii anno mundi M. M. M. M. M. C. XLII. Olimpiade C. LXXX. anno II. quo & natus M. Valerius Messala, teste D. Hieronymo in Chronicis, quem laudat etiam Vossius Lib. I. de Historicis Latinis, & Cremutius Cordo apud Tacitum Lib. IV. Annalium.

Primo

Primo ætatis vere singulare statim illius ingenii acumen emicuit, cujus in fronte, vultu, & oculis habitare humanitas, fides in pectore, gravitas demum & comitas unanimes videbantur.

Nihil eo venustius, nihil amabilius fingi poterat. Factus erat omnino ad studia, laboresque ferendos, quos secum illa perpetuo trahunt, excellenti quadam animi magnitudine præditus, & ad summas res agendas semper intenta. Quamobrem à Parentibus in literariam palæstram missus, egregia sua indole, ingenio perspicaci, vasta memoria, primis in artibus mire profecit. Mox Philosophiæ opera præstita, naturæ totius arcana exhausit. Inde Iurisprudentiæ & Politicæ se totum addixit, ut ornatum verborum & copiam, naturæ donum, sententiarum ponderibus augeret. Ad hæc eximias animi sui

dotes, præclarissimis è natalibus uberrime derivatas, summo studio, jugique labore cœpit excolere, quo posset ubique terrarum & Gentium cæteris elucere. Varietate quidem sententiarum, & idiomatum, insignique sermonis & orationis supellectile satis jam instructus domi, secretum larem pertæsus, & patriam, alio vocatus est. Et in primis Romam, ut eo in theatro universi Orbis præstantiæ suæ radios undequaque diffunderet, explicaret.

A C-

Cap. II.

ACCESSVS

Ejusdem Romam

E T

Res ibi Loci Gesta.

ROmam igitur acceſſit, Patavio relicto, Livivs, aureo vigente ſeculo Avgvsti Cæsaris, qui totius terrarum Orbis habenas moderabatur unus, pacatis ubique rebus, ſedatis bellis, Iani templo ter clauſo, ex Suetonii fide in illius vita, Cap. xii. Oroſii Lib. vi. Cap. xxii, Dionis Lib. li. & Æde Muſarum aperta, verus literarum & literatorum Patronvs, ac Pater, qui Tibi, Senator Amplissime, Tituli nunc debentur. Auguſto nempe ſub Principe,

cipe, pulchriores literæ, ac ſplendidiores artes, quaſi vepribus exutæ, florido late germine pullularunt: Romamque, tunc rerum Dominam, viri quique docti ex omni terrarum Orbis angulo convolabant. Hîc LIVIVS tantæ Vrbis majeſtatem mentis, & corporis acie contemplatus, *Auguſtum* ſibi primo in limine, nec abſque munere, venerandum duxit. Quamobrem *Dialogos*, quos in urbe patria de *Philoſophia* conſcripſerat, Auguſto detulit, dicavitque lubens, ac libens. Excepit illos Imperator acerrimus ingeniorum æſtimator & cultor, hilari, qua fronte talia conſuêrat, & in iis Auctoris præſtantiam demiratus, LIVIVM ſtatim in ſui tutelam recepit, ampliſſimis ante muneribus exornatum. Patuit illi tandem ad Herois tanti familiaritatem aditus, ideoque ſcriptum reliquit Cremutius: T. LIVIVS *eloquentiæ, ac fidei præclarus*

rus in primis. Cum Pompejum tantis laudibus tulit, ut Pompejanum eum Augustus apellaret, neque id amicitiæ eorum offecit. Pertinet illud etiam ad LIVII noſtri nomen & famam, quod à Suetonio literis proditum accepimus in Claudii vita, unum illum è cunctis præſtantiſſimis Rhetoribus ævi ſui Claudio Cæſari adoleſcenti præceptorem datum, ut illum eloquentiæ ſtudiis, & dignis Imperio moribus informaret. Facit huc etiam, quod ipſemet LIVIVS teſtatus eſt lib. IV. ubi loci Auguſtum templorum conditorem, aut reſtitutorem appellat.

Hiſtoriam Romanarum rerum ſub Auguſto Cæſare collegit, & juvenem Claudium, eandem ut ſcriberet, adhortatus eſt, ingenii illius præſtantia probe cognita & perſpecta. Arripuit LIVII conſilium Claudius, & juſtam Hiſtoriam inſtituit, qua de re Suetonius teſtis in

in illius Vita Cap. XLI. *Historiam in adolescentia, hortante* T. LIVIO; *Sulpitio vero Flavo etiam adjuvante scribere aggressus est*. Et paullo post. *In principatu quoque & scripsit plurimum, & assidue recitavit per lectorem. Initium autem sumpsit historiæ post cædem Cæsaris Dictatoris. Sed & transiit ad inferiora tempora: cœpitque à pace civili: cum sentiret neque libere, neque vere sibi de superioribus tradendi potestatem relictam, correptus sæpe & à matre, & ab avia. Prioris materiæ duo volumina, posterioris unum & quadraginta reliquit. Composuit & de vita sua octo volumina, magis inepte, quam ineleganter, &c.* Priscianus etiam lib. VI. fragmentum ex Historiarum Claudii libro quarto citat. Et ex octavo Diomedes lib. I. Quæ inter fragmenta Q. Claudii Quadrigarii relata notat à viris doctis Vossius lib. I. de Historicis latinis Cap. XXV.

Hujus

Hujus occasione facile credere est, multa collegisse LIVIUM, nec non & ex Augusti Cæsaris opera, qui pariter Romanam Historiam conscripsit, alia quamplurima adnotasse, quibus demum ex omnibus, ut Cæsarum istorum, aliorumque desideriis satisfaceret Historiam amplissimam sibi conscribendam statuerit, &, quod privatis commentariis seposuerat, latius explicarit, diffuderitque in Historiæ campum. Quam exorsus ab V. C. eandem perduxisse fertur usque ad bellum Germanicum Drusi, Augusti Cæsaris privigni. Eam vero partim Romæ contexuit, partim Neapoli, ubi animi recreandi gratia morabatur interdum, & otio inibi dulci perfruens, Romanorum gesta immortali facundia immortalitati dicabat, Stephano Vinando Pighio teste in Hercule suo Prodicio, ubi loci commendans clementiam Neapolitani

Cæli,

Cæli, ita differit de viris doctis, & nobilibus ingeniis, à quibus studiorum caussa ea civitas fuerit frequentata. *Constat*, T. LIVIUM *Patavinum Historicum*, *Q. Horatium Flaccum*, *Statium Papinium*, *Claudium Claudianum*, *poëtas celebres*, *Annejum Senecam Philosophum*, *aliosque infinitos*, *qui ingenio*, *scriptisque suis præclaris nomen sibi pepererunt immortale*, *sæpius eo studiorum caussa secessisse.*

CAP. III.

ELOQVENTIA

Clarissimorum virorum elogiis jure, ac merito celebrata.

Q*Vanta sit eloquentia* LIVII, *quanta in dicendo suavitas*, *nemo non sentit*, (ut Osii verbis utar in notis illius philogicis, historicis, aureis in Augustam historiam Albertini

tini Mussati) *nisi, cui nullus sit ejus jucunditatis sensus, quam secum afferre cousuevit lactea dicendi vis, nullis uspiam salebris impedita fluens.* Affluit enimvero in illo sententiarum ubertas, copiaque verborum talis, ac tanta, jure ut *lacteus*, & *uberrimus eloquentiæ fons, Musarum lac, mare tranquillum, Historiæ anima, Scriptorum reliquorum norma, idea, majestas fuerit appellatus.* Audiamus viros alios longe clarissimos se se in illius eloquentiæ laudem effundentes, & in primis Quintilianum, ita de illo scribentem Lib. x. cap. 1. *At non Historia cesserit Græcis, nec Thucydidi opponere Sallustium verear: nec indignetur Herodotus æquari sibi* T. LIVIUM, *cum in narrando miræ jucunditatis, clarissimique candoris, tum in concionibus supra quam enarrari potest eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata. Sed affectus quidem, præcipue eos, qui sunt dul-*

ciores

ciores (ut parcissime dicam) nemo Historicorum commendavit magis; ideoque immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecutus est. Nam mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos magis, quam similes..

Audisti Quintiliani de Livio melos, aures nunc accommoda lepori Philippi Beroaldi, qui Bononiæ natus, anno CIƆ. CCCCL. Friderici, & Maximiliani temporibus literis hisce nostris inclaruit. *Cum omnes haud dubie suspiciendos & lectitandos esse censeam,* T. LIVIUS *in primis narratione dignissimus mihi visus est, & jucunditatis, utilitatisque inter alios refertissimus, cujus lectio omnium Scholasticorum moribus, animisque satisfactura sit. Est enim dulcis, candidus, & eo nullus Historicorum melius commendavit mitiores affectus: apud quem omnia cum rebus, tum personis sunt accommodatissima; Cujus divinæ fa-*

facundiæ nihil addi poteſt: cujus orationi, ſi quid demas, ex elegantia detraxeris, quemadmodum de Platonis oratione Phavorinus dicere ſolebat. Idem grandiloquus eſt, & ſententiarum gravitate, & majeſtate verborum. Idem copioſiſſimus, nec tamen longus. Nam, ut inquit egregie Martialis,

Non ſunt longa, quibus nihil eſt, quod demere poſſis.

Audiſtis & Stephanum Nigrum, virum eloquentem & gravem. *O fortunatiſſime Popule Romane, qui rerum à te geſtarum præconem Hiſtoricorum præſtantiſſimum* T. Livium *habueris, cujus miram in narrando jucundidatem, clariſſimumque candorem, & ſupra quam dici poteſt in concionibus eloquentiam cum rebus, tum perſonis accommodatam, quis unquam ſatis dignis proſequi laudibus poſſet? Nam ad ejus in dicendo multiplices virtutes pro meritis, & dignitate laudandas*

dandas divina procul dubio opus esset oratione.

Differit & eloquentissime de eloquentia LIVII Georgius Trapezuntius in Rhetoricis hac verborum pompa. T. LIVIVS *grandis circumductione supra quam dici possit, in qua summa est claritas: fusus æqualisque adeo, ut lacteo par flumini sit ipsius oratio.*

Et alii, quorum è numero mihi minime prætereundi Bernatius Libro I. de utilitate legendæ Historiæ. *Princeps Latinæ Historiæ audit* LIVIVS, *si magnitudinem operis, ac nitorem phrasium spectes.* Gaudentius Merula Lib. II. de antiquitate Galliæ Cisalpinæ cap. XI. ubi de Patavina urbe ei scriptori sermo. *Nobilitata est maxime* T. LIVIO *& Historico, & Oratore facundissimo, quem vel acerrimi vir ille ingenii Fab. Quintilianus Historicis omnibus, & Græcis & Latinis præponere videtur.*

Nec

Nec defuere, qui libere testati sunt, certare posse Livium cum eloquentiæ parente *Tullio*; quin hunc illo inferiorem omnino futurum fuisse, si quando scribendæ historiæ animum adjecisset. Adde his Vopiscum, Livium inter *viros disertissimos* recensentem in Probo, quod & factum à Seneca de Ira, & Gerardus Jo. Vossio lib. 1. de Historicis Latinis Cap. xix. qui & elogiorum reliquorum summam ita confecit. *Nihil hoc Scriptore est grandius, atque uberius.* Dignus ob id Livius semper est habitus, qui ad Romanæ Historiæ cognitionem, prudentiamque civilem cum eloquentia comparandam, studiosis adolescentibus omnibus proponeretur, unusque præ cæteris in manibus haberetur. Hinc illa Quintiliani lib. 11. cap. v. Livius *à pueris magis legendus, quam Sallustius, & hic Historiæ majo-*

majoris est auctor: Legit Barthius in Adversariis: *Sit hic historiæ major is auctor*. Et Statii Lib. I. Sylvar. IV.

Sed tuus artes puer ante discat,
Omne queis mundi senium remotus
Orta Sallusti brevis, & Timavi
Reddis alumnum.

Cap. IV.

FAMA NOMINIS, ET EXISTIMATIO.

Vel ex hoc uno T. Livii existimatio, ac gloria spectetur, quod non solum studiosi, quique eum venerabantur; Augustus ipse summo amore, ac singulari benevolentia prosequebatur, admirante universo Senatu, Populoque Romano; sed orbi toti notissimum

multi

multi ex ultimis Hiſpaniæ, Galliarumque finibus viri illuſtres Romam adibant, ut unum illum, lacteo eloquentiæ fonte manantem, contuerentur. Tale LIVII viventis adhuc, & florentis nomen extitiſſe diſerte prodidit Plinius, in hæc verba ſcribens Lib. II. Epiſt. III. ad Nepotem.

Nunquamne legiſti Gaditanum quendam T. LIVII *nomine, gloriaque commotum, ad viſendum eum ab ultimo terrarum orbe veniſſe, ſtatimque, ut viderat, abiiſſe.*

Quo ſpectans D. quoque Hieronymus, ſic ad Paulinum ſcripſit. *Ad* T. LIVIUM *lacteo eloquentiæ fonte manantem, de ultimis Hiſpaniæ, Galliarumque finibus quoſdam veniſſe Nobiles legimus, & quos ad contemplationem ſui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit.* Et ſtatim. *Habuit illa ætas inauditum omnibus ſeculis, celebrandumque miraculum: ut tan-*

tantam urbem ingressi, aliud extra urbem quærerent.

Arguit ad hæc LIVII nostri gloriam, existimationem, ac famam L. Magii generi ejus nomen, quod inter primos Rhetores ob existimationem soceri sortitus est. Unde Seneca *Pertinere ad rem non puto, quomodo L. Magius, gener* T. LIVII, *declamaverit, quamvis aliquo tempore suum populum habuerit, cum illum homines non in ipsius honorem laudarent; sed in soceri ferrent.*

CAP. V.

MONVMENTA INGENII.

FAmam vero LIVIO tantam, quantam sibi mortalium quisquis optare posset, peperêre divini illius ingenii monumenta. Scripsit enim in patria *Dialogos de Philosophia*, quibus res morales, ac politicas

liticas complexus eſt. Notos illos habuit Seneca, ſuumque de illis judicium ferens epiſtola centeſima: *Nomina* inquit, *adhuc* TITVS LIVIVM. *Scripſit enim & Dialogos, quos non magis Philoſophiæ annumerare poſſis, quam Hiſtoriæ, & ex profeſſo Philoſophiam continentes libros.* Scripſit & de arte Rhetorica cultiſſimam, & numeris omnibus abſolutiſſimam epiſtolam ad filium, cujus meminit Quintilianus Inſtitutionum Oratoriarum Lib. x. cap. I. his verbis. *Fuerit igitur brevitas illa tutiſſima, quæ eſt apud* LIVIVM *in epiſtola ad filium ſcripta, legendos Demoſthenem, atque Ciceronem.* Sed horum, heu! nihil operum extat. periêre ſcilicet, nec ſat ſcio temporum injuria, an hominum invidia peſſimorum? Hiſtoriam poſt hæc aggreſſus eſt ſcribere Romanarum rerum, quam centum & quadraginta libris abſol-

verat, licet pars tantæ molis exigua nunc superſit. Triginta nempe libri tantum & quinque ejus ad nos Hiſtoriæ pervenere, deperdita, aut latitante ſecunda decade, eaque parte, quæ ſequebatur librum quadrageſimum quintum, præter argumenta, quæ Liviana epitome nominantur, & ſub Flori nomine celebrantur. Cæterum, cum Livii noſtri tres ſolas decades haberemus: proxime ſuperioribus annis lucem acceperunt quinque alii libri, nuper in Germania, in urbæ Wormatiæ trans Rhenum, à Simone Gryneo in Bibliotheca Monaſterii Lauriſſeni reperti.

Corrigendus enim iſthic eſt Scardeonius, qui hoſce libros in Provincia Wormatiæ repertos tradidit. Wormbs enim civitas eſt Vangiorum, qua de videatur P. Bertius Lib. III. rerum Germanicarum Com.

Anno

Anno demum MCDXVI. Romæ à Gaſparo Luſignano editum eſt fragmentum Lib. XLIII. Livianæ Hiſtoriæ depromptum ex Codice vetuſto Bibliothecæ venerabilis Capituli Eccleſiæ Bambergenſis, indeque Romam à Franciſco Bartholino Urbinate I. C. delatum, quod uti genuinum, virtutum omnium, Principum, Cardinalium, & Pontificum multorum gratia vir longe clariſſimus ANTONIUS QUÆRENGUS, Patavinus, ſeculi noſtri MARO, & utriuſque Signaturæ Referendarius, aliique viri ex Germania præſtantiſſimi probavere. Etſi aliter verbis iſtis ſenſerit Voſſius Lib. I. cap. XIX. de Hiſtoricis Latinis.

At qui nuper, tanquam LIVII *genuinam, Libri* XLIII *partem majorem, è veteri, ut ait, bibliotheca, primus juris publici fecit, næ ille fucum fecit auritis Midis, non illis, quibus cor-*

 culis

culis esse datum est, & qui norunt, quid æra lupinis distent.

De partubus quidem legitimis LIVII perhonorifice sensit & scripsit Franciscus Petrarcha. *Miraculo proximum, ut ad* T. LIVII *opus ne dicam imitandum, sed nec ad scribendum quidem, vix unius hominis vita sufficiat.*

Vbi illud quoque operæ pretium fuerit annotasse, superstites adhuc LIVII libros nequaquam ab illo fuisse in Decades distributos. Qua de re Petri Criniti testimonium omnium aliorum instar, mihique necessario producendum, adversus ab his alia sentientes, ex capite XII. lib. VII. de honesta disciplina. *Falso receptum est*, (inquit, Crinitus) *ac doctioribus etiam persuasum, fuisse in Decades divisum* T. LIVIO *suum opus de Romanorum gestis, quæ singula decem voluminibus explicantur, quod ipsum de auctore* LIVIO *neutiquam*

quam

quam apud veteres comperias. Nam & Priscianus vir diligens, aliique Germanici, sicubi Livium citant, librorum numerum adscribunt, neque Decades nominant. Itaque & XVI. *librum &* XXXIII. *&* CXVI. *videmus advocari ab antiquis auctoribus. Cui sententiæ &* FRANCISCUS PETRARCHA *adstipulatur, ut qui asserat in epistola ad Ioannem Boccaccium, ignavia legentium contigisse, ut Liviana Historia sit in Decades distributa. In partes* (inquit) *quas Decades vocant, non ipse, qui scripsit, sed fastidiosa legentium desidia divisit. Sed & L. Florus libros* CXL. *ejusdem auctoris recenset, sublato penitus nomine Decadum, cum universam historiam in Epitomen, vel (ut latine loquar) in Breviarium contraxit. Id &* Politianus *olim ita libere nobis concedebat, ut nostram quoque diligentiam magnopere commendaret in perquirendis,*

 atque

atque examinandis veterum monumentis.

Caussa porro amissi tanti operis haud alia fuit, quam magnitudinis ejusdem moles, ob quam non omnes illud describere poterant; egestate pauperes, avaritia divites impediti. Qualis enim, ac quanta ejus magnitudo esset, vel ex Martiale discimus hæc canente.

> *Pellibus exiguis arctatur* LIVIUS *ingens,*
> *Quem mea vix totum Bibliotheca capit.*

Jacturæ hujus in causa invidia pariter, & improbitas Caligulæ Cæsaris fuit. Quippe qui T. LIVII Historiam, non secus ac Maronis Poëmata cum auctorum imaginibus è medio tolli jussit, ut alienis laudibus obscuratis, propria vitæ scelera caligine premerentur. Quod incestu pari monstrum alterum hominis Domitia-

mitianus attentavit, ut qui Metium Pomposianum ob id occidi mandarit (auctore Tranquillo) quod Regum, ac Ducum conciones quásdam, depromptas è LIVIO circumferret.

Nihil sane LIVIO grandius, nihil uberius. Caligula tamen laborem tanti legendi operis ægre sustinens, dum in id incumberet, *verbosum* illum identidem appellabat. Eandem ob causam Asinius Pollio, *Patavinitatem* eum sibi sapere affirmabat. Nimirum delicatum Romani hominis palatum, videbatur sibi aliquid sentire, quod non usquequaque saperet genium Romani sermonis. Neque enim nobis hic audiendus est Keckermannus, inde colligens, reprehensum ab Asinio fuisse sublimem LIVII stylum: ut & à Seneca Lib. I. de Ira Cap. ultimo, & de Tranquillitate Cap. IX. Nam longe aliud Senecam velle, diffitebitur nemo, qui

verba ejus attenderit, ut accuratissime attendit Gerardus Jo. Vossius in aliàs laudatis libro & capite de Historicis Latinis. Quinimo, ex *Patavinitate* LIVIO objecta, non invidiam & detractionem; sed laudem, ac gloriam eidem conciliari posse cum Auctoribus aliis affirmarim. Nam ea de causa Pollio *Patavinitatem* LIVIO objecisse putandus est, ut eum tacite Patavinum esse proderet, & Pompeianum fuisse liquido demonstraret, Pompeianitatem Patavinitatis nomine comprehendens. Favêre scilicet Pompeio, & Reipublicæ celso semper animo Patavini. Quam ob causam *Patavini* (inquit Marcus Tullius, de Cæsarianis, seu Antonianis loquens) *alios excluserunt, alios ejecerunt missos ab Antonio, pecunia, militibus, & quod maxime deerat, armis nostros Duces adjuverunt.* Quin & Thraseam, Patavinum civem una cum Helvi-

dio

dio genero, natalem diem, tum utriusque Bruti, tum Cassii hac de causa celebrare consuevisse legimus in Satyris Juvenalis, usque adeo Patavinis Respublica, & Reipublicæ fautores in oculis erant, Juvenalis enim ista sunt.

Quale coronati Thrasea, Helvidiusque bibebant
Brutorum, & Cassii natalibus.

Quid plura? Asinius Pollio, ut erat Antonianus (testatur id Paterculus) Patavinis longe infensus erat, itaque (Macrobio teste) acerbe cum iis egit, ut pecuniam, & arma conferrent. Quin, cum Patavini id recusarent, ac propterea delitescerent, præmia, & libertatem Patavinis servis obtulit, dum tamen dominos, qui delitescerent, propalarent, quod tentatum frustra. Haud igitur mirum, virum istum Cæsarianum, Antonianum *Patavini-*

vinitatem objecisse LIVIO, &, quod virtutem alioquin redoleret, à Cæsarianis, qui Romano Imperio potirentur, Pompeianis ludibrio versum & probro, cum *Pompeianitas* nil aliud omnino sit, quam Patavinorum in Pompeium, & Romanam Rempublicam fides, amor, ac benevolentia.

Quod autem eidem Historico quædam objecerit Caligula, quis sanæ mentis est uspiam, qui tam impii Cæsaris auctoritatem tueatur? Quis ignorat, quid insanum illud caput de Virgilio senserit? quid de Homero? Hinc Tranquillus. *Cogitavit etiam de Homeri carminibus abolendis. Cur sibi non liceret, dicens, quod Platoni licuit, qui eum è civitate, quam constituebat, ejecerit? Sed & Virgilii, &* T. LIVII *scripta, & imagines paululum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoverit, quorum alterum, ut nullius ingenii,*

genii, minimæ doctrinæ; alterum, ut verbosum in Historia, negligentemque carpebat. Cogitavit idem etiam, eodem Tranquillo teste, *de Jurisconsultis abolendis, & de L. Seneca male sentiebat, non minori livore, ac malignitate, quam superbia, sævitiaque pene adversus omnes ævi homines grassatus.*

Ut ut sit, aliud ego de LIVIO affirmate protulerim. Cui T. LIVII dulcissimus stylus, & omnibus ornamentis instructa Historia non blanditur, eidem inspectus placebit, ut olim Isocrates, cujus jucunditas sic hominum mentes allicere consuerat, ut ejus domus cunctæ Græciæ, quasi ludus pateret, ac dicendi officina.

CAP.

CAP. VI.

VINDICIÆ TUTELARES.

SEd adhuc mihi à calumniis vindicandus eſt LIVIVS. Haud enim deſunt invidi alii, (nulla nempe hominum uberior eſſe ſeges feraci hoc malorum ſeculo, & infelici) qui illum carpant. Videtur autem quibuſdam horum prætuliſſe facem Antonius Cæſar in Itinerario ſuo, in quo hæc leguntur: *Fano Volturnæ cujus claris geſtis invidit* LIVIVS.

Inde ſcilicet Annius Viterbienſis telum arripuit, quod in LIVIVM jaceret; ſed inepte, cum dixit. *Eſt autem negligens is, qui ſupprimit, quæ referenda ſunt: & verboſus, qui abſque probatione contradicit afferenti rationes, & auctores. Et ex his duobus peccavit* LIVIVS *in multis,*

ut

ut patet. Sed ex multis, quoad Fanum Volturnæ hæc exempla sint, Cælius Thuscus Lartes Fani juvit Romulum implorantem ab eo auxilium contra Ceninenses, Crustuminos, & Latinos, & retulit triumphum. Et id idem fecit contra Sabinos Galeritus Luccumo. Et ob id ipse primus posuit Prætoria Romæ, & divisa Roma in tres tribus, imposuit nomina, & tertiam partem dedit Thuscis, ut clare tradunt Propertius in Elegia ad Vertumum, & altera paululum præcedente, & Varro in 1. *de lingua Latina, & Fabius Pictor de origine urbis Romæ, & Dionysius Halicarnasseus in* II. *lib. & Mythici sub fabula Jani ejaculantis aquas sulphureas in Sabinos, ut Macrobius in* I. *Saturnalium, & Ovidius in* I. *de Fastis indicant. At lividus fuit* LIVIVS, *qui ut funditus extingueret Thuscorum fulgorem, & triumphos obnubilaret, ab eis partos, non à Romulis gestos, omnino*

etiam

etiam ſcribere unum verbum neglexit. Quod profecto invidiſſimi hominis eſt officium, & negligentis veritatem in Hiſtoria. Similiter fuit verboſus, qui abſque certo auctore & probatione dicit contra Varronem, quod Lucerum nomen incertæ originis. Fabius enim Pictor antiquior eo, oſtendit ab Hiſtoria eſſe Etruſcæ originis, atque certiſſimæ. Rurſus LIVIO *antiquior, & doctior Varro in* I. *de* L. L. *dicit eſſe certæ originis à Lucumone Luceres dictos, idque probat vetuſtiſſimis auctoribus, Iunio, & Tolumnio Thuſcarum Tragœdiarum ſcriptore, &c.*

In hanc ſententiam canicula iſta latrans alios quoque multos perduxit, & hos inter L. Joannem Scoppam Parthenopæum, qui Collectaneorum Lib. I. cap. XVIII. *Eodem* inquit, *tempore, & Centuriæ tres equitum conſcriptæ ſunt, Romenſes à Romulo, à Tito Tatio Titienſes appellati. Lucerum nominis, & originis*

ginis causa incerta est. Hæc LIVIUS *non quod Lucerum originem ignoraret; sed perinde ac Gallus Cisalpinus, & Hetruscæ, Italicæque gloriæ invidens conscripsit, quod Antonius Cæsar in suo Itinerario his verbis arguit, Volturna, cujus claris gestis invidet* LIVIUS.

Verum enimvero innituntur fundamento debili auctores isti, & si qui sunt alii, qui insistunt Antonini dicto. Nusquam enim ea verba de LIVIO legere est in genuino, sive Antonii, sive Antonini Cæsaris, sive Æthici Itinerario, quod primus edidit Josias Simlerus, mox antiquis ex Codicibus correxit, & addito Commentario locupletavit Surita Cæsaraugustanus. Sed eo in Itinerario tantum, quod Annius Viterbiensis commentus fuit, ac viris obesæ naris, uti germanum, obtrusit. Nihil isto plane Annii Itinerario indoctius, insulsius nihil. Quod

&

& ipsa res clamat, & ubertim ostensum est à Philippo Cluverio in Italia sua. Amentis autem esse ex commentitio loco in LIVIUM debacchari, & insana proferre, nemo non videt.

Paulus Benius in LIVIUM quoque nostrum stylum suum exacuit, Historiam ejus crebris convitiis lacessens. Siquidem is libro II. de conscribenda Historia objicit illud in primis Historico nostro Principi, *quod nimis Poëticus fuerit, nimisque longus, & aliquando dictionem habeat dissimilem, fortuitam, & interdum vastam, & inconditam.* Sed frustra lividum hoc ingenium jugulare nisum est LIVIUM, imbrem, quod ajunt, in cribro gerens. An non enim Historia, Poësi proxima, & stylus ejus quodammodo solutum carmen? An non illa sonis suis ac numeris constat, ut metro in animis hominum varios affectus excitet,

tet, & cum delectatione excitet, quo facilius improvidi quique ex aliorum factis, periculis, & monitis meliores fiant? Audiatur hic unus è multis Vossius Libro I. de Historicis Latinis Cap. II. *Qui autem Historiam à se signatam exire, atque emanare in vulgus primi juberent, Poëtæ fuerunt.* Recenset autem Benius, exigui capitis, at exilioris cerebri vir, inter Poëticas descriptiones narrationem adventus Annibalis in Italiam, eamque propterea reprehendit, cum nulla diligentior, venustior, pulchrior toto illo in opere se spectandam prodat, satis ut hinc liqueat manifeste, quanti capitis hujus inepti convitia reliqua facere debeamus. Absolvit itaque latratus suos in LIVIUM Benius hac verborum strue. LIVIUS *in Epistola quadam, filium ad eloquentiam aspirantem hortatur, ut Ciceronem diligenter evolvat, & imitetur primum, tum cæteros,*

prout

prout quisque est Ciceroni simillimus, de suis scriptis, ne verbum quidem: quæ tamen, si ea tanti fecisset, filio item, Ciceronis exemplo, legenda proposuißet. Ecquis enim sanæ mentis pater, & alienus à fastu, filio suo auctor extitit, ut relictis aliorum operibus sua tantum evolveret? Vident per se oculati quique arrogantiam hominis, & derident. Cui ista non satisfecerint, cupiatque exactiorem defensionem LIVII adversus Benium intueri, legat is epistolam Laurentii Pignorii XLIV. Balthassari Bonifacio scriptam. Fuerunt etiam, qui quererentur, rerum aliquarum memoriam in LIVIO subobscuram; sed nemo unquam impius adeo fuerit, ut non illi ignoscat, fatenti Libro VI. candide, & scribenti, se, *quæ ab condita Vrbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub Regibus primum, Consulibus deinde, ac Dictatoribus, Decemvirisque, ac Tribunis Con-*

Consularibus gessêre foris bella, domi seditiones, quinque libris exposuisse res cum vetustate nimia obscuras, velut quæ magno intervallo loci vix cernuntur, tum, quod perraræ per eadem tempora literæ fuêre, una custodia fidelis rerum gestarum: & quod etiam, si quæ in commentariis Pontificum, aliisque publicis, privatisque erant monumentis, incensa urbe pleraque interiere: clariora vero deinceps, certioraque ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius, feraciusque renatæ urbis, gesta domi, militiæque exposita tradidisse.

Illud sane miror, tum Budæum, tum Henricum Glareanum, viros utique sapientes, non esse veritos affirmare, LIVIVM *bellicosæ Gallorum gentis res gestas odiose tractasse.* Quantum enim LIVIVS veritati studuerit, vel ex eo assequi conjectura possumus, quod in descriptione belli Civilis, ne Augusto quidam,

dam, à quo unice diligebatur, totque divitiis locupletatus fuerat, ac honoribus exornatus, in tantum voluerit gratificari, ut aliter rem narraret, quam factam sciret. Audiatur hic Cremutius Cordus, ita rem enarrans apud Tacitum Annal. IV. dum in defensione vitæ publice peroraret. T. LIVIUS *eloquentiæ, ac fidei præclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret, neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum nusquam latrones, & parricidas, quæ nunc vocabula imponuntur, sæpe ut insignes viros nominat.*

Quod autem LIVIUS Gallorum genti infensus fuerit, minime concedendum puto. Cum ab omnibus habitus sit perpetuus canæ, nulloque livore suffusæ fidei cultor. At nolo quemquam hic acerbius insectari,

sectari, dixisse contentus, LIVIVM illorum temporum gesta, Gentiumque mores, & id genus alia candide adeo, & ex veritatis præscripto literis tradidisse, ut elogium illud jure sibi promeruerit. VNVS LIVIVS DIGNVS EST HABITVS CVIVS DIVINO CALAMO TANTÆ VRBIS, AC POPVLI ROMANI, TOTIVS ORBIS VICTORIS RES GESTÆ CONSCRIBERENTVR.

CAP. VII.

Senectus, & Obitus.

FLoruerat inter cæteros T. LIVIVS Romæ Augusti gratia, & ea celebritate nominis, qua nullam majorem fuisse tradidimus suo loco, cum demum honorum satur, annis, & studiis fessus, accensus amore patriæ, Patavium cogitare cœpit. Romam itaque, post Augusti discessum è vita mœstissimam

dam, à quo unice diligebatur, totque divitiis locupletatus fuerat, ac honoribus exornatus, in tantum voluerit gratificari, ut aliter rem narraret, quam factam sciret. Audiatur hic Cremutius Cordus, ita rem enarrans apud Tacitum Annal. IV. dum in defensione vitæ publice peroraret. T. LIVIUS *eloquentiæ, ac fidei præclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret, neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum nusquam latrones, & parricidas, quæ nunc vocabula imponuntur, sæpe ut insignes viros nominat.*

Quod autem LIVIUS Gallorum genti infensus fuerit, minime concedendum puto. Cum ab omnibus habitus sit perpetuus canæ, nulloque livore suffusæ fidei cultor. At nolo quemquam hic acerbius insectari,

fectari, dixisse contentus, LIVIVM illorum temporum gesta, Gentiumque mores, & id genus alia candide adeo, & ex veritatis præscripto literis tradidisse, ut elogium illud jure sibi promeruerit. VNVS LIVIVS DIGNVS EST HABITVS CVIVS DIVINO CALAMO TANTÆ VRBIS, AC POPVLI ROMANI, TOTIVS ORBIS VICTORIS RES GESTÆ CONSCRIBERENTVR.

CAP. VII.

Senectus, & Obitus.

FLoruerat inter cæteros T. LIVIVS Romæ Augusti gratia, & ea celebritate nominis, qua nullam majorem fuisse tradidimus suo loco, cum demum honorum satur, annis, & studiis fessus, accensus amore patriæ, Patavium cogitare cœpit. Romam itaque, post Augusti discessum è vita mœstissimam

reliquit LIVIVS, plausibus, & acclamationibus publicis receptus in patriæ sinum, cum illi Patavini omnes suis effusi sedibus, obviam prodire gestirent, clamantes, INGENS ILLVM ESSE PATRIÆ SVÆ DECVS, ET ORNAMENTVM, MANSVRVM IN ÆTERNITATEM OMNEM. Hic ille in oculis Civium, patrii cæli aura recreatus, placido in otio, præteritorum laborum fructu fruens, cultus ab omnibus & dilectus, aliquamdiu vixit. At cum omnes, quotquot vivimus, homines, nati ea lege simus, ut quotidie moriamur, mortalitatem demum explevit, imperante Tiberio Cæsare, anno ejus Imperii IV. redempti vero Orbis XX. ætatis denique gloriosissime transactæ LXXVI. Constat id ex Vossio Lib. I. de Historicis Latinis. T. LIVIVS *Quarto Tiberii anno obiit, quo & Ovidius decessit Tomis: ut de utroque Eusebius in Chro-*

Chronicis testatur. Id ipsum in Scardeonio legere est Lib. I. Classe III. de priscis Civibus Patavinis, & Memoria veteri, quam ex Prætorio Patavino nostro adducam infra. Gaspari vero Conrado, asserenti in Prosopographia sua Melica, milliario primo. pag. 98. L. (idest LIVIVS) obiit Anno Mundi 3993. Anno Christi 23, *at.* LXXX. Sicchum Polentonum opponimus, sic loquentem in Epistola ad Nicolaum Florentinum, quam edidit eruditissimus Pignorius in Originibus Patavinis cap. XVII. Prætereo famam, quæ LIVIVM Patavii, & natum & sepultum ferat. Adest Quintilianus is Oratoriæ Institutionis libro LVIVM Patavii natum scribit. Adest *Eusebius de temporibus, Historicus fide dignus,* LIVIVS *Patavii moritur*, inquit. *Adest Hieronymus, quem vitæ Sanctitas haud minus dignum facit. Libro enim de temporibus,* LIVIVM *Pa-*

tavii & natum, & mortuum profitetur. Creditu enim facile, mortuo Augusto (legerim, *creditum enim facile, quod mortuo Augusto*) *repatriaverit, seu gratia uberioris otii; seu, quod Tiberius non tanti faceret divos homines, prius Octaviani humanitate congestos. Commune vitium experimur, etiam filios patrum fautoribus æmulari.* Constat autem, obiisse LIVIUM Kalendis ipsis Januarii, quibus & Ovidius è vita decessit, qua de re pulcherrima legitur elegia Adeodati Sebæ, quam hîc, lectu dignissimam, adscribemus.

TI-

TITO LIVIO

Et P. Ovidio Nasoni

COENOTAPHIVM AB ADEODATO SEBA

Veseliensi scriptum.

Ecce iterum Jani nobis rediere Calendæ:
Hei mihi, quos luctus, funera quanta ferunt?
Roma TITO *quondam celebrata est maxima magno,*
Est quoque Nasonis carmine dicta sui.
Quæ te, NASO, *tulit, quæ te,* TITE, *sustulit orbi,*
Inter funestos est numeranda dies.
Non adeo infelix, quæ infames sanguine Cannas
Lux videt, & Latio tristia cuncta foro.

Nullum igitur munus nunc expectetis amici,
Munera temporibus sunt minus apta malis.
Fas mihi sit Patrum priscos contemnere ritus,
Fas mihi consuetas mittere jure preces.
Cernite, nunc tristi ploretur ut undique cælo,
Mersaque demisso terra sub imbre natat.
Ecce Venus, pullo vestita incedit amictu,
Dilaceransque genas, dilaniansque comas:
Et pharetræ oblitus, luctuque immersus acerbo,
Nasonis cantat carmina mœstus Amor.
Ipse suas Ianus damnatque, oditque Calendas,
Et sua de Fastis tollere festa parat.
Flet quoque Neptunus, flet raucisona Amphitrite,

Et

Et patrio plorat gurgite mersa Thetys.
Pelignæ lachrymis implent rura omnia Nymphæ,
Et querulus Patavi mœnia Brenta lavat.
Tunc igitur lachrymas retinebis Roma cadentes,
Nec poteris cæli questibus esse comes?
Hei mihi, quid te olim, clemens Auguste, coëgit
Tam sacrum Vatis sic violare caput?
Talia non docuit te quondam Julius ille,
Qui dedit Italiæ sceptra secunda tibi.
Et te jam merito clementem dicere quisquam,
Ingeniumque potest dicere mite tibi?
Quæ nunquam Augusti potuit lenire furorem,
Crudeles potuit flectere Musa Getas.
Namque Tomitanis exul lugetur in oris,
Nasonique parat barbara turba rogos.
Lugete, ò miseri vates, totumque jubete
Parnassum alternos ingeminare sonos,

Flentibus en aderit Phœbus, Pallasque favebit,
Et peraget partes Numen utrumque suas.
Vos quoque, quos cæli dignissima cura fatigat,
Ne rogo, ne quinta quærite luce lyram.
Illa etenim lumen cælo, terrisque negabit.
Lætaque cum charo Tartara vate colet.
At vos, ô Manes, quorum nec longa vetustas,
Nobile nec delet nomen avara dies.
Vos, inquam, solos Jani gaudere Calendis,
Vos dare lætitiæ mutua signa decet.
Quippe TITVM *vobis lux addidit ista peremptum,*
Hac quoque Nasonis lux dedit arte frui.
Ergo occurristis Manes venientibus illis,

Tota-

Totaque in amplexus infera turba ruit.
Ennius inde pater, medium complexus utrinque,
Hic, ait, est Latii gloria tota soli.
Mox Varro, & Cicero properant, tersusque Catullus,
Mox quoque cum Nemesi culte Tibulle venis.
Et tu, qui dubium fecisti nomen Homeri,
Laudem cui debent rus, pecus, arma suam.
Quid Reges memorem priscos, fortesque Quirites,
Quoscumque exoriens Roma, vetusque dedit?
Scilicet ista TITVM *venerata est undique turba,*
Hannibal aspecto surgit & ipse TITO.
Vos, o vos, Manes, æternos ducite lusus:
At nos perpetuo cura, dolorque prement.

 Hanc

Hanc igitur lucem luctu celebrabo quotannis,
Et vacuo injiciam thura, merumque rogo.
Hi tumulo versus deinde inscribentur inani:
Forsan & hos olim postera turba leget.

QVISQVIS ADES VACVVM NASONIS CERNE SEPVLCHRVM.
QVISQVIS ADES MAGNI CERNE SEPVLCHRA TITI.
ORPHEI QVOD PRECIBVS PLVTONIA REGNA DEDERE
HOC TITVS ET MAGNVS NASO DEDERE SIBI.

CAP.

CAP. VIII.

LIBERI.

Ex Monumentis publicis.

EX duabus uxoribus T. LIVIS noſter filios duos ſuſcepit, T. LIVIVM *Priſcum*, & T. LIVIVM *Longum*, ambos paternæ diſciplinæ aſſeclas & hæredes, quorum memoriam, nec non & *Caſſiæ*, uxoris primæ, nobis ſartam, tectam, & integram conſervavit Inſcriptio marmorea vetus, quæ legitur in ædibus Annibalis Capiliſtii, Cataphractorum militum Ductoris, Sereniſſimæ Reipublicæ Venetæ nomine, è regione templi Divo Danieli ſacri.

T. LIVIVS C. F. SIBI
ET SVIS.
T. LIVIO T. F. PRISCO F.
T. LIVIO T. F. LONGO ET
CASSIÆ SEX. PRIMÆ
VXORI.

Filias idem quatuor habuiſſe dicitur, quarum ultimam, nomine *Liviam*, nupſiſſe tradidimus alibi *L. Magio*, clariſſimo viro. Mos enim antiquorum fuit, ut fœminæ nomen à familia ſortirentur. Quam ob cauſam, *Octaviam* à familia Octavia dictam accepimus, *Terentiam* à Terentia, *Liviam* à Livia, hoc or, dine, ut, quæ primo loco nata eſſet- vocaretur *Octavia prima*; quæ ſecundo, *ſecunda*; quæ tertio, *tertia*; quæ quarto, *quarta*, ut hæc LIVII noſtri filia, quæ hoc ex more *quarta* dicitur in veteri monumento, ſtatuæ Patris à Concivibus noſtris appoſito in ipſomet Prætorio publico Patavino.

V. F.

T. LIVIVS

LIVIAE T. F.

QVARTAE L.

HALYS

CONCORDIALIS

PATAVI

SIBI ET SVIS

OMNIBVS

Cap.

CAP. IX.

OSSA QVO TEMPORE INVENTA, *qua celebritate condita.*

OSsa T. LIVII in plumbea capsula apud sacras ædes D. Justinæ inventa sunt, anno salutis humanæ M. CCCC XIII. Dum enim tunc temporis Marinus Ludovici Barbi, Canonici nostri frater, ad illud Cœnobium reformandum accessisset, sibique pone Abbatis domicilium ædiculam extruere cogitasset, & pro fundamentis altius effoderetur, apparuit illico vetustissimum pavimentum, ex quadratis lateribus & calce omni parte compositum, quo leviter fracto, inclusa in eo capsa plumbea reperta est, longa pedes sex, alta vero,

&

& lata æque ultra pedem. LIVII mox clamatur, quod relatu Fratrum sepultus ibi LIVIVS haberetur, & Monaci, qui meminerant ibi veterem effossum lapidem, cum LIVII epitaphio, unanimes corpus esse LIVII faterentur, quod & Polentonus affirmat in laudate epistola, rei totius oculatus testis.

Inter hæc summa totius civitatis lætitia divulgatur, repertum TITI LIVII corpus. Iamque ad illud Nobilitas omnis accurrerat, & ex ossibus fragmenta diripere conabatur. Amplectebantur cuncti capsulam plaudentes. Multitudo vero populi tanta confluxerat, ut Monaci, eo concursu perterriti, de comburendis LIVII ossibus cogitarent, ut à gentili viro venerationem insolitam amoverent. At Rolandus monachus, rogatus à Nobilibus, arcam, & ossa TITI LIVII Patriæ dono dedit. Inde magno omnium

omnium Civium conventu, ac celebri pompa totius civitatis, Nobilium ipſorum humeris in Forum maximum deportata ſunt.

Liceat mihi hoc loco Illuſtres viros recenſere, qui viciſſim humeros his oſſibus ſubmisêre. Alterum modo repertæ arcæ ligneæ caput Andreas Dandulus, Patricius Venetus, alterum Siccho Polentonus, medium ſubiêre Palamedes, vulgo Palaminus, Vitalianus & Peraghinus Peraga aureati equites, Alexander de Doctoribus Jo. Franciſcus Capiliſtius, & Nicolaus Porcellinus Jurisconſulti. Sequebantnr Zacharias Triviſanus Prætor, & Leonardus Mocenicus Præfectus: mox quicumque literarum ſtudio, vel patriæ amore tenebantur, ut ante nos prodidit Polentonus, & Jacobus Cavatius Lib. v. Hiſtoriarum Cœnobii D. Juſtinæ Patavinæ, ad quorum ſcripta lectorem remittimus non inviti.

inviti. Eam ſane famam reſpiciens Theodorus Zvingerus in Methodo Apodemica Lib. III. pag. 273. hæc ad poſteros tranſmiſit. TITI LIVII *oſſa, ad D. Iuſtinæ, anno ſalutis* cIↄ CCCC. XIII. *reperta in plumbea capſula, inſigni pompa, ſuccollantibus viris nobiliſſimis, in foro judiciorum, ad Occidentalem partem repoſita fuère, cum inſcriptione & effigie ejuſdem.* Et in additionibus ad Hiſtoricos Latinos Voſſius. *Sepulcrum* LIVII, *ut quidem Blondus, eoque ex auctore Leander refert, Patavii fuit, ubi olim Iunonis templum, at nunc Monaſterium B. Iuſtinæ, quod tenent nigri Monaci Benedictini.* At Blondus Flavius, qui à Secretis fuit Pontifici noſtro *Eugenio* IV. in ſua Italia illuſtrata non *Junonis* templum, ſed *Jovis* fuiſſe D. Juſtinæ Cœnobium hiſce verbis affirmat.

Eſt in hac Urbe D. Iuſtinæ Virginis Templum, ampliſſimæ cujus ædes

mille

mille in circuitu passus amplexa, aquis circumluuntur: quod in vetusta ædis vestigio ædificatum fuisse hinc constat, quod effodientes ubique pulcherrima inveniunt lithostrata. Eodem in loco T. LIVII *sepulchrum ætate nostra repertum fuisse conspeximus, ut credere liceat, vetustam Jovis templum ibi fuisse, in quo ipse* LIVIVS *in X. narrat spolia de Cleomini Lacedæmonis piratæ victoria Patavium reportata fuisse.* Cæterum, cum ossa LIVII Zacharias Trivisanus Prætor in penetrali suo locari cuperet, Senatus habitus est pro Museo TITO LIVIO erigendo, in eoque quorundam sententia fuit, apud Fanum Sancti Clementis, qua Forum respicit, publico ære Cœnotaphium illi è marmore erigendum. At Optimates quidam privata pecunia LIVIO multo nobilius monumentum pollicebantur, si prope suas ædes illius ossa transferrentur. Ad eam rem

rem contendebant Ludovicus Buzacharinus vir Clarissimus, & Henricus Scrovinius Eques. At tandem Senatui populoque Patavino publicam in LIVIUM pietatem declarare visum est magis illius ossibus ad occidentalem Prætorii parietem deportatis, & supra portam illius conditis, quod & illico peractum est, adjecta imagine, & elogio, quod hisce verbis ad hanc usque diem Prætorium introeuntibus se spectandum offert.

OSSA
T. LIVII PATAVINI
VNIVS OMNIVM
MORTALIVM IVDICIO
DIGNI CVIVS
INVICTO CALAMO
INVICTI P.R.
RES GESTÆ
CONSCRIBERENTVR.

Auctor

Auctor hujus Epitaphii fuit Leonardus Justinianus, qui tunc temporis erat civitatis Prætor, ut refert Guljelmus Ongarellus in sua Cronica.

De sepulchro vero & effigie Titi Livii hæc habet Pighius in Hercule Prodicio. *Ascendunt deinde in sublime Prætorium plumbo tectum, Palatium majus appellant, statuis & picturis excellentibus ornatissimum, ubi monstrantur Carolo virorum illustrium Patavinorum effigies, qui suis virtutibus immortalem famam nacti, urbem illam vel nativitate, vel morte sua decorarunt. Et ne longus sim in enumerandis singulis, quorum imagines Principi tum ostendebantur, ut* T. Livii, *Romanæ Historiæ Principis, cujus etiam ossa perhonorifice ibidem marmoreo in sepulcro condita esse affirmant, &c.*

Cap.

CAP. X.

HONORES

Obitum consecuti, ejusdemque memoriæ posita monumenta.

SCio Monumenta, T. LIVIO posita, collecta à multis, ne tanti Viri memoria ullis unquam seculis interiret. Congessit illa Scardeonius in volumen suum; idemque pari genio, feliciori calamo, præstitit Franciscus Swertius in Delitiis Orbis. Verum enimvero, ut hic eorum multa præteriit, sic apud illum quæ extant, confuse adeo in vastam illam memoriarum molem ingesta sunt, ut in quodam Chao jacere miserrime videantur. Nostrum igitur fuerit, id præstare, ut eadem, & si quæ sunt alia, lucem habeant meliorem, disjectisque nubibus clarius micent. Præclarum & illustre T. LIVII Monumentum illud

illud est in primis, quod in interiori occidentali parte Prætorii nostri sæpe ac sæpius legimus, non sine sensu aliquo voluptatis. Liquet autem ex eo, sapientissimum Alphonsum, Aragoniæ Regem, anno CIↃ. CCCC. LI. per Legatos suos os brachii T. LIVII, quod præclara illa Commentaria conscripserit, à Republica Patavina impetrasse, ut Neapolim, honoris gratia, deferetur. Verba denique sic illius habent.

INCLITO ALPHONSO.

ARAGONVM REGI STVDIORVM FAVTORI REIPVBLICÆ VENETÆ FOEDERATO ANTONIO PANORMITA POETA LEGATO SVO ORANTE ET MATTHAEO VICTVRIO HVIVS VRBIS PRÆTORE CONSTANTISSIMO INTERCEDENTE EX HISTORIARVM PARENTIS T. LIVII OSSIBVS QVÆ HOC TVMVLO CONDVNTVR BRACHIVM PATAVINI CIVES IN MVNVS CONCESSERE ANNO CHRISTI M CCCCLI.

XIIII. KAL. SEPTEMBRIS.

Ex-

Excepit os illud, Neapolim adſportatum, ſummo cum honore Regius literarum pater; at, dum illi Muſeum proprium erigere cogitat, vita exceſſit. Manſit ob id penes Panormitam, inde devenit in Pontani, Regni illius à Secretis, manus; à quo demum locatum eſt in urnula & inſcriptione hujuſcemodi decoratum.

T. LIVII

HISTORICI BRACHIVM

QVOD OLIM ANTONIVS PANORMITA

A PATAVINIS IMPETRAVERAT

IO. IOVIANVS PONTANVS

MVLTOS POST ANNOS CONDIDIT.

At ea quoque memoria periit, Pignorio teste suis in Originibus Patavinis, ex epistola quam Io. Vincentius à Porta scripsit D. Peireschio, Senatori Regis Galliæ, anno CIↃ. IↃC. II.

Anno vero CIↃ. IↃ. XLVIII. Ossa eadem translata fuere in eminentiorem locum ejusdem occidentalis partis Prætorii nostri, ubi nunc spectatur T. LIVII Mausoleum, nobilitatum tabellis æneis, inscriptionibus, & vetustissima ipsius imagine marmorea, quam ab Alexandro Bassiano, antiquitatis præclarissimo cultore, inventam Civitas dono accepit. Sub illa imagine marmor id aspicitur, quod olim effossum fuerat in D. Iustinæ Templo, ibique loci, ubi ossa ipsa postmodum reperta sunt, V. F. T. LIVIUS, &c. nempe à nobis alibi est productum. Dexteram Musei partem obtinet *Æternitatis* statua: lævam *Minervæ*. Sub Æternitatis pedibus

dibus *Tybris* excurrit, ſub Minervæ *Medoacus*, & hos inter amnes, in meditullio Muſei, ſpectatur lupa, Romulum & Remum ſic ablactans.

Legitur demum ſub his omnibus in ænea tabula tale hexaſtichon Lazari Bonamici, præclariſſimi Vatis.

Oſſa, tuumque caput cives tibi, maxime LIVI,
Prompto animo hic omnes compoſuere tui.
Tu famam æternam Romæ, Patriæque dediſti:
Huic oriens, illi fortia facta canens.
At tibi dat Patria hæc, & ſi majora liceret,
Hoc totus ſtares aureus ipſe loco.

Ubi notandum quartum carmen ab auctore monumentorum Italiæ, & Georgio Merula ſic produci.

Hinc mens, illi fortia facta canens,

Quam lectionem neque Bonamici

Hexastichon admittit, neque sententia, neque carmen ipsum.

Subjicitur ei tandem annus, quo LIVIVS obiit, ab Eusebio petitus, his notis.

T. LIVIVS

QVARTO IMPERII

TIBERII CAESARIS

ANNO VITA EXCESSIT

AETATIS VERO SVAE LXXVI.

Ex-

Extat & altera ejuſdem Hiſtorici memoria, celebris admodum & illuſtris, ſupra aliam portam, Prætorii dicti, ſub alia magna ſtatua lapidea, habitu tenentis librum apertum, manu ad os adjecta, hac gnome. *Parvus ignis magnum ſæpe ſuſcitat incendium.*

T. LIVIVS PATAVINVS.

HISTORICORVM LATINI NOMINIS FACILE PRINCEPS CVIVS LACTEAM ELOQVENTIAM AETAS ILLA QVAE VIRTVTE PARITER AC ERVDITIONE FLOREBAT ADEO ADMIRATA EST VT MVLTI ROMAM NON VT VRBEM RERVM PVLCHERRIMARVM AVT VRBIS ET ORBIS DOMINVM OCTAVIANVM SED VT HVNC VIRVM INVISERENT AVDIRENTQVE A GADIBVS PROFECTI SVNT. HIC RES OMNES QVAS POPVLVS ROMANVS PACE BELLOQVE GESSIT QVATTVORDECIM DECADIBVS MIRA STILI FELICITATE COMPLEXVS SIBI AC PATRIAE GLORIAM PEPERIT SEMPITERNAM.

Cernitur & hic vetustissimus lapis in ædibus Alexandri Bassiani.

T. LIVIVS

T. L.

OPTATVS AN. XV.

Et hæc Inscriptio in Zabarellorum aula ad D. Laurentii sub ejusdem effigie picta, auctore Ioanne Cavacio Patavino.

T. LI-

T. LIVIVS C. F.

Natus ante bellum civile Cæsaris & Pompei, Quintiliano teste, in historia nemini secundus. Cornelius Tacitus, eloquentiæ, ac fidei primas ei attribuit. Authore Seneca docuit Salustium sumpta ex Thucydide depravasse. In ultimis terris quanta hujus viri fama fuerit, D. Hieronymus ex Plinio ostendit. Ipso hortante Claudius Imperatar adolescens scripsit historiam. Amicitia Augusti, licet Pompejanus, non offecit, militia, civiumque concordia insignis, & auctus filia L. Magio Oratori Romano nupta. Epitaphium sibi, & suis omnibus Patavii V. F. ubi excessit anno IV. *Imperii Tiberii Cæsaris, ætatis* LXXVI. *Quod & propria effigies una cum suis reliquiis munere patriæ in magno palatio extat.*

Facies imberbes virorum ita similes sunt; ut interdum una pro altera in statuis capiatur. At cum certo certius perspectum, & cognitum habeamus, ab Alexandro Bassiano, antiquitatis studiosissimo, monumentum hoc pretiosissimum patriæ dono datum, an non is, si Monumentum illud alterius fuisse comperisset, quam Livii, dum eo patriam suam decorare nititur, amantissimus civis, eandem in fraudem induxisset? Neque vero *Caligula, infensus* T. Livii *nomini Imperator, illius imagines* (Tranquilli verba sunt in ejus Cæsaris vita) *abolevit, sed paullum abfuit; quin statuas & scripta* T. Livii *ab omnibus bibliothecis amoveret*. Quod si illas abolere jussisset, nequaquam Probus Historicus Tranquillus, qui Trajani, & Hadriani PP. Im. ætate vixit, & extra metum omnem Caligulæ historiam scripsit, dixisset, *paul-*

lum abfuit, quin ftatuas & fcripta T. LIVII *ab omnibus bibliothecis amoveret;* fed T. LIVII *imagines, Caligula Imperatore jubente, una cum fcriptis ejus aboletæ funt.*

Credendum vero eft, T. LIVII imagines non fecus, ac illas Cæfarum, in honore ac pretio tum fuiffe, ob exiftimationem fummam, quam illi fcripta fua conciliarant fingularia propemodum, & divina: indeque factum, ut una illarum in manus Baffiani devenerit, qua patriam fuam eximii loco muneris exornavit. Hanc nos uti veram T. LIVII imaginem abfque ullo dubio veneramur. Nolumus enim antiquitatem illius in dubium revocare.

At enim imaginem Patavini LIVII conata fuerit antiquitas abolere, ea re quidem certe minus ideo nobis dolendum eft, quod redivivum illum intucamur in altero Patavino

Cive

Cive longe clarissimo, ANTONIO QVÆRENGO, cujus scriptis, quamdiu Latinæ, Etruscæque florebunt literæ, *semper honos, nomenque suum, laudesque manebunt.*

Hic enim seculi nostri LIVIVS jure omnium ore colitur, salutatur; cum nullus eo propius LIVII stylum attingat, sive locutionem ejus gravem & candidam, sive rerum gestarum narrationem, sive locorum descriptiones spectes. Novit id ingeniorum acerrimus æstimator Perronius, S.R.E. Cardinalis, qui, cum Henrico IV. Magno præstantiam illius suis ex meritis adumbrasset, in causa fuit, ut ab eo Lutetiam Parisiorum, magnis propositis præmiis, fuerit evocatus, quo sua egregia, regiaque facinora literis consignaret.

Novit & Ranutius Farnesius, magni æque animi, ac ingenii Princeps, qui unum illum Parmam accersiit,

ut is ſibi pro dignitate ſcriberet res in Belgio, & alibi ab Alexandro patre, & Imperatore fortiſſimo geſtas, quod egregie re ipſa præſtitit, ſecutus tanti Principis judicium, immo & feliciter aſſecutus. Æmulatur ille ſcilicet eâ in uberrima ſegete pulcherrimarum rerum Livivm concivem ſuum, eundemque nobis graphice repræſentat. Extat ejus porro divinæ ſcriptionis, nondum typis editæ in commentario breviſſimo, exemplar unum, quod vidi penes virum clariſſimum fratris ejus filium, Flavivm Qværengvm, Cathedralis Eccleſiæ Patavinæ Canonicum, cujus dignitatis perſonam æque in illa digne ſuſtinet, ac Philoſophiæ Moralis interpretis in publicis Patavinis ſcholis. Alterum apud Hiſpaniarum Regem. Tertium in bibliotheca Farneſiorum Ducum. Quartum in Muſeo tuo Illuſtriſſime, ac Excellentiſſime Mo-

LINE, qui præ cæteris ingenium viri tanti facis, hoc titulo.

ANTONII QVÆRENGI

De rebus gestis Alexandri Farnesii Parmæ & Plac. Ducis Historia.

Et initio tali. ALEXANDRO *Farnesio primæ rudimentum militiæ victi maritimo prælio Turcæ ad Naupactum fuêre.*

Talique fine. *Hic secundus Farnesii in Galliam transitus fuit, sed & tertium, ut regiis comitiis interesset, quamquam supremo morbo implicitus, apparabat, cum militaris disciplinæ, ac virtutum omnium præclaris laudibus invidiam jam supergresso, inimicum felicitati Belgicæ fatum manus injecit.*

Auxit itaque Scriptor hic nobilis adeo præstanti divini sui ingenii monumento patriæ suæ decus, ut LIVIVS Historiâ Romanarum rerum: auxit

auxit & ornamenta domus, non hoc uno nomine toti terrarum orbi notus, ſed & Theologiæ, Philoſophiæ, Jurisprudentiæ, Poëſis, & amœniorum quorumque ſtudiorum cultu, quibusveluti radiis, Solis inſtar, longe lateque conſpicuus, cum Aulæ Farneſianæ micuiſſet ſatis, Romam illuſtrare cœpit, ibique ſummis continenter Pontificibus illius, ut in Univerſi Centro, novum exemplo ſuo TICHONIS Syſtema confirmavit, ſibi ſemper æqualis undique, vitæq; ſemper integerrimæ & eruditionis, ac doctrinæ ſanæ & ſolidæ jubar undequaque cum amore pariter & admiratione diffundens. Sed hæc aliàs pluribus in Elogiis noſtris. Satis enim hic habeo demonſtraſſe leviter, in ANTONIVM QVÆRENGVM commigraſſe LIVIVM, ut eo nunc ſoſpite, magni illius luminis, extincti dudum, Stylum & imaginem habeamus, cujus nos aſpectu æternum paſci Cælites patiantur.

CAP.

CAP. XI.

ELOGIORVM RELIQVIÆ

coronidis loco.

CLaudent T. LIVII vitam ejus Encomiastæ, hactenus non allati, ducetque Paterculus familiam reliquorum. Ejus enim ista sunt Libro II. *Pene stulta est inhærentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quæ maxime nostri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, & consecutus Sallustium* LIVIVS, *Tibullusque, & Naso perfectissime in forma operis sui. nam vivorum, ut magna admiratio, ita censura difficilis est.*

Philippus Cominæus putavit LIVIVM, *Latinorum Polybium, omnibus Senatoribus, ac Gubernatoribus rerumpublicarum perlegendum.*

Isaacus Casaubonus ad eundem tran-

tranſtulit illud Senecæ Rhetoris de Oratorum Principe encomium. *Populum Romanum hujus unius ingenium par imperio ſuo habuiſſe.*

Georgius Corvinus,& Sigiſmundus Feirabentus, Bibliopolæ Francofurtenſes, in Præfatione operum ejus, à ſe editorum A. M. D. LXIV. LIVIUM *Hiſtoricorum aliorum omnium Principem, & rerum Romanarum divinum explicatorem vocant.*

Iidem in alia Nuncupatoria editionis alterius in 8. ita de illo ſcribunt. *Nam, quod ad auctorem attinet, talis eſt, ut vivus lacteo eloquentiæ fonte nobiles, quos Roma ad ſui contemplationem trahere non potuit, nominis ſui fama, ut Hieronymus ad Paulinum refert, de ultimis Hiſpaniæ, Galliarumque finibus pertraxerit, & moriens ob eorum, quæ deſcribit, magnitudinem, varietatem, præſtantiam, utilitatem, ac jucunditatem, dignus ſit habitus, qui ad Romanæ Hiſtoriæ cogni-*

ognitionem, prudentiamque civilem um eloquentia comparandam præ cateis in manibus omnium teneretur.

Philippus Beroaldus in oratione habita in enarratione ejuſdem, ac Silii Italici, præter ea, quæ ſupra produximus ex eodem, hæc alia adducit.

Eodem animo LIVIVS *bella ſcriptitavit, quo Romani geſſerunt, eodem ingenii fulmine ſtylum exercuit, quo Romani populum arma tractant, eadem vigilantia incubuit chartis qua Romani milites diſciplinæ militari incubuerunt. Et medius fidius videtur populi Romani, vel ob hoc unum tam memoranda facinora gerere voluiſſe, ut illa tam à luculento Scriptore deſcriberentur, qui res haud dubie luculentas verbis luculentis æquavit; quem quotieſcumque in manus ſumo, non legere videor bella, ſed tractare, &, ut inquit Hieronymus de Paulo, non audire verba, ſed tonitrua. In Livianis voluminibus videre*

auxit
uno
tus, f
Jurisp
rum
quibu
lateq
ſianæ
re cœ
Ponti
Cent
CHO
ſemp
per i
doctı
quaq
ratioı
ribus
hic h
ANT
migr
magı
Stylu
jus n
tes pa

[illegible] commendandos, [illegible] ad prælia [illegible]. Senatus de [illegible], hostes hinc [illegible] Romanos hinc [illegible]. Denique apud [illegible] militaris disciplina [illegible], omnes [illegible] demonstrantur. [illegible] decreta, omnes [illegible] vi- [illegible]. Sed, proh dolor! [illegible] omnes lite- [illegible] volu- [illegible] LIVIANIS deperdidit? qui [illegible] Romanos per ſeptin- [illegible] facino- [illegible], noſcere [illegible] effectus eſt [illegible] rerum [illegible] LIVII [illegible] vera fama [illegible] ſub- [illegible] ſempi- terna,

terna, & gesta memorarentur, si LIVIANA *volumina non intercidissent. Quod si defunctis ullus est sensus, profecto* LIVIANOS *manes ingemiscere credendum est, tot labores incassum sibi fuisse susceptos, tot nequicquam vigilatas noctes, tot frustra conscripta volumina, quæ si extarent omnia, nihil præterea foret nobis desiderandum. Haberemus, in quo otium, in quo tempus bene collocare possemus, & tamen nobis, utpote somniculosis, vix ætas suppeteret ad legendum, quæ illi, divina quadam benignitate prædito, suppeditavit ad scribendum, qui etiam Dialogos (ut inquit Seneca) Philosophorum more conscripsit.*

Pertinent huc etiam illa Francisci Petrarchæ de otio & solitudine quorundam virorum Cap. III. Tract. II. *Quædam enim ætas illustrium apud nos ingeniorum fertilior fuit. Marcum Varronem, Marcum Ciceronem, Sallustium, &* LIVIUM, *innumerabilesque alios uno tempore suis licet vivendi*

re videor Imperatores concionabundos, militesque suos exhortantes ad prælia alacri animo capessenda, Senatum de rebus dubiis consultantem, hostes hinc formidolosos trepidare, Romanos hinc furibundos invadere. Denique apud LIVIUM *omnis rei militaris disciplina continetur, omnia stratagemata, omnes calliditates Imperatoriæ demonstrantur. Leges Senatus, Populiq; decreta, omnes denique artes, quibus domi, forisque vivitur, conspiciuntur. Sed, proh dolor! quantam jacturam passi sunt omnes literarum studiosi ex centum decem voluminibus* LIVIANIS *deperditis? qui omnia, quæ unquam Romani per septingentos annos gesserunt præclara facinora, veluti in unum redacta corpus, noscere potuissent. Quanto dispendio affectus est Pop. Rom. cujus tot, ac tantarum rerum gestarum memoria, cum libris* LIVII *pariter interiit. Quantum veræ famæ detrimentum Illustriss. Imperatores subierunt, quorum nomina fuissent sempiterna,*

terna, & gesta memorarentur, si LIVIANA *volumina non intercidissent. Quod si defunctis ullus est sensus, profecto* LIVIANOS *manes ingemiscere credendum est, tot labores incassum sibi fuisse susceptos, tot nequicquam vigilatas noctes, tot frustra conscripta volumina, quæ si extarent omnia, nihil præterea foret nobis desiderandum. Haberemus, in quo otium, in quo tempus bene collocare possemus, & tamen nobis, utpote somniculosis, vix ætas suppeteret ad legendum, quæ illi, divina quadam benignitate prædito, suppeditavit ad scribendum, qui etiam Dialogos (ut inquit Seneca) Philosophorum more conscripsit.*

Pertinent huc etiam illa Francisci Petrarchæ de otio & solitudine quorundam virorum Cap. III. Tract. II. *Quædam enim ætas illustrium apud nos ingeniorum fertilior fuit. Marcum Varronem, Marcum Ciceronem, Sallustium, &* LIVIUM, *innumerabilesque alios uno tempore suis licet vivendi*

vivendi gradibus distantes habuit qui se invicem viderint, vel videre potuerint.

Et Cap. VIII. ubi de studio T. LIVII ex professo. *Atque ut mœnia Vrbis egressi non statim ex Italia fugiamus: quo studio putandus est arsisse* T. LIVIUS *Patavinus, qui omnem Romanam Historiam ab Vrbe condita ad Cæsarem Augustum, cujus ipse claruit temporibus, centum quadraginta duobus voluminibus scripsit. Opus ipsa mole mirabile, stupendumque, præsertim, quia in eo nihil raptim & tumultuario, ut ajunt, stylo, quod quidam solent, qui omne verbum labiis oblatum scriptis mandant, sed tanta majestate sententiarum, tantaque verborum modestia complevit omnia, ut ab arte eloquentiæ non multum abeße videantur. Sed heu quantam ætatis nostræ maculam! Hujus tam ingentis, tamque egregii operis vix portio subest exigua quidem. Cum in decades, vel ab ipso conditore;*

tore, vel quod magis reor à fastidiosis ostmodum lectoribus sectum foret, ex uatuordecim, non nisi tres decades superſunt, prima ſcilicet, tertia, & quar-, ſecundam quidem ipſe ego, hortante iondam ſacræ memoriæ Roberto Sicie Rege, ſumma, ſed hactenus inefficadiligentia quæſivi. Atque utinam lſus vaticinator inveniar. Cito enim, ſi mores hominum mutentur, de hoc venturum vereor, quod olim propoſuett Cajus Caligula, nequiſſimus tyrannoim, de quo eſt apud Suetonium Tranuillum, quod T. LIVII *Hiſtoriam, & irgilii Poëtæ libros, & imagines pam abſuit, quin ab omnibus bibliothecis noveret: utque ingenio viri hujus ariſſimo nubem oblivionis, quam nön tulit imperioſa crudelitas, auferat nſim injurioſa ſegnities.*

Gaſpar Cunradus Sil. in ſua Propographia Melica, millenario prio pag. 98. Titulo

T. LI-

T. LIVIVS HISTORIOGRAPHVS.

Optimus Historiæ Romanæ LIVIVS *auctor.*
O plene hoc magnum nunc supereßet opus.

ANTONIVS LVSCVS
in carmine ad Ioannem de Nogarolis.

LIVIVS *è manibus nunquam cadat, ille docebit,*
Auspiciis quibus orta prius, quo Principe, quantis
Consiliis firmata fuit res publica, Regum
Diversos mores, majestatemque Senatus,
Et causas bellorum omnes, & cum quibus acta:
Quo fato, quo consilio, quo jure per omnes
Crevit in imperium virtus, Romana labores,

Illa

lla severa vetus quæ disciplina Quiritum
n castris, quæ norma domi, quo more, quibusve
Legibus Italiam primo, post fortior urbes
Roma peregrinas fracta Carthagine tandem
Strinxerit.

T. LIVII
EPITAPHIUM
E BERNARDI GEORGII
Prætoris Patavini carminibus.

LIVIVS *extinctus jacet hic, quem fama superstes*
Incolumem servat, tum superesse facit.
Quem labor, & Studium, phrasis quoque lactea, priscas
Scribentem historias sydera ad usque vehit,

e *Mul-*

auxit & ornamenta domus, non hoc uno nomine toti terrarum orbi notus, ſed & Theologiæ, Philoſophiæ, Jurisprudentiæ, Poëſis, & amœniorum quorumque ſtudiorum cultu, quibus veluti radiis, Solis inſtar, longe lateque conſpicuus, cum Aulæ Farneſianæ micuiſſet ſatis, Romam illuſtrare cœpit, ibique ſummis continenter Pontificibus illius, ut in Univerſi Centro, novum exemplo ſuo TICHONIS Syſtema confirmavit, ſibi ſemper æqualis undique, vitæq; ſemper integerrimæ & eruditionis, ac doctrinæ ſanæ & ſolidæ jubar undequaque cum amore pariter & admiratione diffundens. Sed hæc aliàs pluribus in Elogiis noſtris. Satis enim hic habeo demonſtraſſe leviter, in ANTONIVM QVÆRENGVM commigraſſe LIVIVM, ut eo nunc ſoſpite, magni illius luminis, extincti dudum, Stylum & imaginem habeamus, cujus nos aſpectu æternum paſci Cælites patiantur.

CAP.

CAP. XI.
ELOGIORVM RELIQVIÆ
coronidis loco.

CLaudent T. LIVII vitam ejus Encomiastæ, hactenus non allati, ducetque Paterculus familiam reliquorum. Ejus enim ista sunt Libro II. *Pene stulta est inhærentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quæ maxime nostri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, & consecutus Sallustium* LIVIVS, *Tibullusque, & Naso perfectissime in forma operis sui. nam vivorum, ut magna admiratio, ita censura difficilis est.*

Philippus Cominæus putavit LIVIVM, *Latinorum Polybium, omnibus Senatoribus, ac Gubernatoribus rerumpublicarum perlegendum.*

Isaacus Casaubonus ad eundem tran-

transſtulit illud Senecæ Rhetoris de Oratorum Principe encomium. *Populum Romanum hujus unius ingenium par imperio ſuo habuiſſe.*

Georgius Corvinus,& Sigiſmundus Feirabentus, Bibliopolæ Francofurtenſes, in Præfatione operum ejus, à ſe editorum A. M. D. LXIV. LIVIUM *Hiſtoricorum aliorum omnium Principem, & rerum Romanarum divinum explicatorem vocant.*

Iidem in alia Nuncupatoria editionis alterius in 8. ita de illo ſcribunt. *Nam, quod ad auctorem attinet, talis eſt, ut vivus lacteo eloquentiæ fonte nobiles, quos Roma ad ſui contemplationem trahere non potuit, nominis ſui fama, ut Hieronymus ad Paulinum refert, de ultimis Hiſpaniæ, Galliarumque finibus pertraxerit, & moriens ob eorum, quæ deſcribit, magnitudinem, varietatem, præſtantiam, utilitatem, ac jucunditatem, dignus ſit habitus, qui ad Romanæ Hiſtoriæ cogni-*

cognitionem, prudentiamque civilem cum eloquentia comparandam præ cæteris in manibus omnium teneretur.

Philippus Beroaldus in oratione habita in enarratione ejuſdem, ac Silii Italici, præter ea, quæ ſupra produximus ex eodem, hæc alia adducit.

Eodem animo LIVIVS *bella ſcriptitavit, quo Romani geſſerunt, eodem ingenii fulmine ſtylum exercuit, quo Romani populum arma tractant, eadem vigilantia incubuit chartis qua Romani milites diſciplinæ militari incubuerunt. Et medius fidius videtur populi Romani, vel ob hoc unum tam memoranda facinora gerere voluiſſe, ut illa tam à luculento Scriptore deſcriberentur, qui res haud dubie luculentas verbis luculentis æquavit; quem quotieſcumque in manus ſumo, non legere videor bella, ſed tractare, &, ut inquit Hieronymus de Paulo, non audire verba, ſed tonitrua. In Livianis voluminibus videre*

re videor Imperatores concionabundos, militesque ſuos exhortantes ad prælia alacri animo capeſſenda, Senatum de rebus dubiis conſultantem, hoſtes hinc formidoloſos trepidare, Romanos hinc furibundos invadere. Denique apud LIVIUM *omnis rei militaris diſciplina continetur, omnia ſtratagemata, omnes calliditates Imperatoriæ demonſtrantur. Leges Senatus, Populiq; decreta, omnes denique artes, quibus domi, foriſque vivitur, conſpiciuntur. Sed, proh dolor! quantam jacturam paſſi ſunt omnes literarum ſtudioſi ex centum decem voluminibus* LIVIANIS *deperditis? qui omnia, quæ unquam Romani per ſeptingentos annos geſſerunt præclara facinora, veluti in unum redacta corpus, noſcere potuiſſent. Quanto diſpendio aſſectus eſt Pop. Rom. cujus tot, ac tantarum rerum geſtarum memoria, cum libris* LIVII *pariter interiit. Quantum veræ famæ detrimentum Illuſtriſſ. Imperatores ſubierunt, quorum nomina fuiſſent ſempiterna,*

terna, & gesta memorarentur, si LIVIANA *volumina non intercidissent. Quod si defunctis ullus est sensus, profecto* LIVIANOS *manes ingemiscere credendum est, tot labores incassum sibi fuisse susceptos, tot nequicquam vigilatas noctes, tot frustra conscripta volumina, quæ si extarent omnia, nihil præterea foret nobis desiderandum. Haberemus, in quo otium, in quo tempus bene collocare possemus, & tamen nobis, utpote somniculosis, vix ætas suppeteret ad legendum, quæ illi, divina quadam benignitate prædito, suppeditavit ad scribendum, qui etiam Dialogos (ut inquit Seneca) Philosophorum more conscripsit.*

Pertinent huc etiam illa Francisci Petrarchæ de otio & solitudine quorundam virorum Cap. III. Tract. II. *Quædam enim ætas illustrium apud nos ingeniorum fertilior fuit. Marcum Varronem, Marcum Ciceronem, Sallustium, &* LIVIUM, *innumerabilesque alios uno tempore suis licet vivendi*

vivendi gradibus distantes habuit qui se invicem viderint, vel videre potuerint.

Et Cap. VIII. ubi de studio T. LIVII ex professo. *Atque ut mœnia Urbis egressi non statim ex Italia fugiamus: quo studio putandus est arsisse* T. LIVIUS *Patavinus, qui omnem Romanam Historiam ab Urbe condita ad Cæsarem Augustum, cujus ipse claruit temporibus, centum quadraginta duobus voluminibus scripsit. Opus ipsa mole mirabile, stupendumque, præsertim, quia in eo nihil raptim & tumultuario, ut ajunt, stylo, quod quidam solent, qui omne verbum labiis oblatum scriptis mandant, sed tanta majestate sententiarum, tantaque verborum modestia complevit omnia, ut ab arte eloquentiæ non multum abesse videantur. Sed heu quantam ætatis nostræ maculam! Hujus tam ingentis, tamque egregii operis vix portio subest exigua quidem. Cum in decades, vel ab ipso conditore;*

ditore, vel quod magis reor à fastidiosis postmodum lectoribus sectum foret, ex quatuordecim, non nisi tres decades supersunt, prima scilicet, tertia, & quarta, secundam quidem ipse ego, hortante quondam sacræ memoriæ Roberto Siciliæ Rege, summa, sed hactenus inefficaci diligentia quæsivi. Atque utinam falsus vaticinator inveniar. Cito enim, nisi mores hominum mutentur, de hoc eventurum vereor, quod olim proposuerat Cajus Caligula, nequissimus tyrannorum, de quo est apud Suetonium Tranquillum, quod T. LIVII *Historiam, & Virgilii Poëtæ libros, & imagines patrum absuit, quin ab omnibus bibliothecis amoveret: utque ingenio viri hujus clarissimo nubem oblivionis, quam nön attulit imperiosa crudelitas, auferat sensim injuriosa segnities.*

Gaspar Cunradus Sil. in sua Prosopographia Melica, millenario primo pag. 98. Titulo

T. LI-

T. LIVIVS HISTORIOGRAPHVS.

Optimus Historiæ Romanæ LIVIVS *auctor.*
O plene hoc magnum nunc superesset opus.

ANTONIVS LVSCVS
in carmine ad Ioannem de Nogarolis.

LIVIVS *è manibus nunquam cadat, ille docebit,*
Auspiciis quibus orta prius, quo Principe, quantis
Consiliis firmata fuit res publica, Regum
Diversos mores, majestatemque Senatus,
Et causas bellorum omnes, & cum quibus acta:
Quo fato, quo consilio, quo jure per omnes
Crevit in imperium virtus, Romana labores,

Illa

Illa severa vetus quæ disciplina Quiritum
In castris, quæ norma domi, quo more, quibusve
Legibus Italiam primo, post fortior urbes
Roma peregrinas fracta Carthagine tandem
Strinxerit.

T. LIVII
EPITAPHIVM
E BERNARDI GEORGII
Prætoris Patavini carminibus.

LIVIVS *extinctus jacet hic, quem fama superstes*
Incolumem servat, tum superesse facit.
Quem labor, & Studium, phrasis quoque lactea, priscas
Scribentem historias sydera ad usque vehit,

Multum igitur debes Patavis, Roma inclyta, nam te
LIVIVS *exaltat, dum tua gesta refert.*
Adriacam donec præterfluet Albula molem
Tantisper, LIVI *fama superstes erit.*

Balthassar Bonifacius de Scriptoribus Romanæ Historiæ.

T. LIVIVS *Patavinus lac Musarum, mare tranquillum, anima eloquentiæ, eorum, qui nunc supersunt Scriptorum Romanæ Historiæ longe Princeps, lactea quadam ubertate dictionis divinitus facundus, amans virtutum, osor vitiorum, rectus judicii rerum togæ, rerum sagi, & si non usu, neque experientia, egregie tamen peritus, ab urbe condita ad Divi Augusti ævum centum & quadraginta libris divinas illas lucubrationes perduxit, quarum tamen longe maximam partem, ingenti rei literariæ jactura deperditam, nunquam fortasse inventam desideramus, nec tanti ope-*

operis reliquos habeamus, nisi quinque, & triginta libros. *Et* alia è numero VI.

Angelus Portinarius in Felicitate Patavina, italico idiomate conscripta, vitam LIVII tetigit Lib. VII. cap. III.

Ioannes Velcurionis in Annotationibus in ipsummet T. LIVIUM hæc scripsit.

Cæterum de vita LIVII *plura hic dicere non attinet, qui procul dubio omnium Historicorum Latinorum Princeps judicari debet: quia res omnes à Populo Romano pace, belloque amplius septingentis sexaginta ab Urbe condita gestas, copioso simul, & fluenti, invictoque stylo perscripsit. Romæ habitus in maximo pretio & celebritate, sub Octavio Cæsare Augusto, apud quem in magna fuit gratia, tametsi eum Cæsar Pompeianum vocare soleret, quia liberius civilia bella Cæsarum descripserat.*

Cœlius Rhodiginus Lectionum antiquarum Lib. xxv. cap. III.

Et amplitudo illa Patavini Historici lactea & redundans, itaque legentem sæpe afficiens, ut stupore quodam adobruat pene, alere longe pinguius ingenia mihi videtur, adeo, ut sicuti in pictores ille ait, qui nescirent manum de tabula, oculos à lectione revellere nequeas. Ita dicendo non adumbrantur modo omnia, sed & exprimuntur graphicę. Ubertas illa prædulcis, & austera tamen, nec decocta, nitida, sine labore (ut de Theophrasto Seneca scribit) efflorescens quoque, nec affusa modo nectare, sed quodam Circes (quam Deam intelligi voluit literarum Princeps Homerus) delibuta veneficio est. Abire cupis, retinent blandis amoribus inenarrabilis facundiæ vastitas, quæ tamem vasta non est, sed compta honestius, culta pretiosius; expolita divinitus, nusquam fucus puerilis, aut pigmenta inania, nusquam vibratior cincinnus. Non ades, provo-

cat

cat prægustata amœnitas: Sirenum cantibus longe potentius, quas surdus demum remex pertransisse narratur! istam odore modo perceptam, nec cæcus quidem neglexisse possit. Iam quid de eruditione dicam? Et alia præclara multa.

Blondus quoque Flavius in sua Italia, loquens de civitate Patavina, LIVII mentionem facit, sicut & Cosmographi reliqui, tradentes hoc unum Patavinæ civitatis monumentum præclarissimum extitisse. Sic Zacharias Lilius in suo Orbis Breviario in Venetis, de Patavio meminit LIVII cum honore. Sic Marcus Guatius in sua Cronica præclare sentit, & loquitur de LIVIO nostro; sicut & Historici omnes, qui post illum eorum gesta temporum edidêre.

LECTORI.

QVæ *ſequuntur Sertorii Vrſati ſunt*, *ex* monumentis *ipſius* Patavinis *deſumpta*, *quæ cum maxime faciant ad interpretationem inſcriptionis monumenti T. Livii,quod nos hic ſupra pag.*74. *delineatum exhibuimus*, *non incongruum nobis viſum eſt ea hîc adjicere*, *quamvis plurima ex his jam tetigerit Tomaſinus*.

EPI-

EPITAPHII T. LIVII,

in occidentali Prætorii Patavini parte erecti, interpretatio.

LIVIUS] Liviam gentem in numero plebeiarum reponit Panvinius: Consules tamen habuit, & quidem clarissimos, Salinatorem, Dentrem, Drusum, Libonem cognominatos, Patavioque summum conciliavit splendorem, quod Livium nostrum ediderit. De cujus patria & natalibus nihil referam; cum & à proposito instituto recedat, & clarissimorum virorum innumera suppeditent testimonia, qui eum Patavinum, genere clarum, historiæque parentem declarant: inter quos de ejus gloria hoc unum Plinii * ad Nepotem plurimorum loco sufficiat. *Numquamne legisti Gaditanum quendam, Titi Livii nomine gloriaque commotum, ad visen-*

* *Lib. 2. Epist. 3.*

viſendum eum ab ultimo terrarum orbe veniſſe, ſtatimque, ut viderat, abiiſſe? Vixit Romæ uſque ad Auguſti deceſſum, cui ſumme gratus erat. Poſt ejus vero mortem honoribus annisque defeſſus; in patriam reverſus, publicis à Patavinis receptus fuit acclamationibus *: ubi Tiberio Cæſare Auguſto III. & Germanico Cæſare II. Conſulibus, anno Urbis conditæ DCCLXXI. à partu Virginis XIX. Imperii Tiberii quarto, ſuæque ætatis LXXVI. è vita exceſſit. Corpus ejus haud procul à Concordiæ templo conditum fuiſſe, & ſaxum iſtud, & ejus oſſa ibi eruta abunde confirmant. Id cum Jacobus Cavacius, Congregationis Divæ Juſtinæ Cœnobita †, ejuſque monaſterii Hiſtoricus, fide & ſolertia eximius, fuſe, ac ſine fuco, è tabulario depromat, ipſius verba heic apponere

* *Panvin. Faſt. lib. 2.* † *Hiſt. Cœnob. D. Juſt. lib. 5. fol. 218.*

ponere opportunum existimavi.

Sed nos in urbem revocat T. Livius, Romanæ historiæ parens, & Patavinorum decus, cujus sepulcrum in nostro cœnobio repertum est, pone Abbatis ædes, ubi nunc valetudinarium est. Ante annos quinquaginta effossus fuerat antiquus lapis cum epitaphio.

V. F.

T. L I V I V S

L I V I AE T. F.

Q V A R T AE L.

H A L Y S

C O N C O R D I A L I S

P A T A V I

S I B I E T S V I S

O M N I B V S

Hunc Patres in veſtibulum templi tranſtulerant, atque Livii imaginem appinxerant, quam ſitu exoletam Andreas Abbas nuper novaverat. Marinus Ludovici frater, cum ſæpe ad eum diverteret, & aliquod negotium inferret diſciplinæ Monachorum, ſtatuit pone Abbatis domicilium ſibi ædiculam extruere. Hic dum pro fundamentis altius effoditur, apparuit vetuſtiſſimum pavimentum ex quadratis lateribus affabre extructum. Eo diruto reperta eſt arca plumbea ſexpedalis, qua hominis oſſa continebantur. Accurrere ex Monachis aliquot, qui meminerant, vel acceperant à majoribus effoſſum ibi veterem lapidem cum Livii epitaphio. Inde conſtans omnium opinio fuit, id eſſe Livii corpus. Rolandus Monachus de his actutum admonuit Xiconem Polentonum, egregium & eruditum civem; qui cum univerſa luſtraſſet, in Pratorium rediens, celebriorem apud cives de Livii corpore opinionem fecit, mox eo præ-

præstantiores aliquot secum traxit. Quidam prævenerant, & ex ossibus fragmenta diripiebant. Id quasi ad æmulationem reliquiarum Sanctorum Dei impie factum, movit Vicarium Abbatis, ut de comburendis Livii ossibus cogitaret. Cœperat jam malleo craneum diffringere, cum negotiis quibusdam gravioribus è Cœnobio evocatur. Vix abscesserat, cum Rolandus rogatus à nobilium virorum turba quæ confluxerat, arcam, & ossa T. Livii patriæ dono dedit: Proceres ac si viventem Livium amplecterentur, plumbeum tumulum extulere. Libet illustres viros recensere, qui humeros submiserunt. Alterum arcæ caput extulit Andreas Dandulus, Patricius Venetus, alterum Polentonus, medium subiere Palamedes (Palaminus vulgo) Vitalianus, & Peraghinus Peraga aurati Equites, Alexander de Doctoribus, Io. Franciscus Capilisteus, & Nicolaus Porcellinus Iurisconsulti. Sequebantur feralem pom-

pam Zacharias Triviſanus Prætor, & Leonardus Mocenicus Præfectus, mox quicumque litterarum ſtudio, vel patriæ charitate tenebatur. Funus delatum eſt per frequentiora urbis loca in Prætoris regiam, donec publico decreto ſtatueretur, qui optimi civis memoriæ ſatis proſpici poſſet. Quorundam ſententia fuit, ut apud Fanum Sancti Clementis, qua forum reſpicit, publico ære Cœnotaphium T. Livii è marmore excitaretur. Quidam optimates privata pecunia Livio multo nobilius monumentum pollicebantur, ſi prope eorum ædes liceret ipſius Livii oßa transferre. Duo potiſſimum ad eam rem contendebant, Ludovicus Buzzacarinus eruditus ac dives admodum, & Henricus Scrovinius Eques. Attamen publicæ in Livium pietati decere viſum eſt, ipſius oßa in auguſtiſſimam aulam Prætorii referre, & antiquum lapidem cum Epitaphio adjicere. Hæc Cavacius. Uberius totam hiſtoriam complures alii

alii hoc loco persequuntur; quos lector inspicere potest.

Ad publicæ voluntatis decretum loco selecto, ossa Livii occidentem versus in Prætorii pariete supra ostium, qua nunc Sanitatis officium, ut vocant, aditur, locata fuere: eaque sub rudi simulacro, & ab ejus effigie omnino dissimili, hoc epitaphio, à Leonardo Justiniano Patavii, tunc Prætore addito, condecorata fuere.

OSSA
T. LIVII PATAVINI
VNIVS OMNIVM
MORTALIVM IVDICIO
DIGNI CVIVS
PROPE INVICTO CALAMO
INVICTI P.R.
RES GESTAE
CONSCRIBERENTVR.

Anno M C D L I. eximium quodpiam Livii monumentum expetens Alphonſus Aragonum Rex, per Antonium Bevatellum Panormitanum, Legatum ſuum, poëtam inſignem, à Patavinis brachii os impetravit. Eodem tempore Livii maxilla, æneo orbe clauſa, fornici Archivi Civitatis noſtræ appenſa fuit; ubi & hodie ſpectatur. Supra oſtium vero, ubi oſſa repoſita fuerunt, illa parte, qua Palatium reſpicit, tale poſitum fuit monumentum.

INCLITO ALPHONSO.

ARAGONVM REGI STVDIORVM FAVTORI REIPVBLICAE VENETAE FOEDERATO ANTONIO PANORMITA POETA LEGATO SVO ORANTE ET MATTHAEO VICTVRIO HVIVS VRBIS PRAETORE CONSTANTISSIMO INTERCEDENTE EX HISTORIARVM PARENTIS T. LIVII OSSIBVS QVÆ HOC TVMVLO CONDVNTVR BRACHIVM PATAVINI CIVES IN MVNVS CONCESSERE ANNO CHRISTI M CCCCLI. XIIII. KAL. SEPTEMBRIS.

Regis

Regis autem desiderium mors antevertit; Brachium namque istud à Panormitano vix Neapolim delatum est, cum Alphonsus fatis concessit. Illud itaque Panormita religiose custodivit, ac in deliciis habuit dum vixit. Eo mortalibus erepto, cum Jo. Jovianus Pontanus publici muneris, quo fungebatur, à secretis Regni successor ipsum quoque brachium obtinuisset, exiguo id tumulo, extra delubrum à se erectum, sub tali inscriptione condidit. *

T. LIVII

HISTORICI BRACHIVM

QVOD OLIM ANTONIVS PANORMITA

A PATAVINIS IMPETRAVERAT

IO. IOVIANVS PONTANVS

MVLTOS POST ANNOS CONDIDIT.

* *Tignor. in Origin. Pat. cap.* 17.

Mo-

Monumentum vero Livii, quod in D. Juſtinæ æde conſervabatur, anno M D XLVII. in Prætorium una cum ipſius oſſibus fuit tranſlatum; ubi noſtra ætate conſpicitur. Apici ejus additus fuit vultus è marmore, qui penes Alexandrum Baſſanium Patavinum ſervabatur. Ænea utrinque acceſſerunt ſimulacra; è parte dextra Æternitatis, è ſiniſtra Minervæ; ſub primo Tiberis, ſub altero Medoacus excurrit: inter utrumque fluvium Lupa Romulo & Remo ubera præbet. Subjectam his ſimulacris tabulam æneam Lazarus Bonamicus Baſſanenſis, vir doctiſſimus, politiorum literarum in Gymnaſio tunc Profeſſor celeber, hoc epigrammate decoravit.

Oßa, tuumque caput cives tibi, maxime LIVI,
Prompto animo hic omnes compoſuere tui.

Tu

Tu famam æternam Romæ, patriæque dedisti:
Huic oriens, illi fortia facta canens.
At tibi dat patria hæc, & si majora liceret,
Hoc totus stares aureus ipse loco.

Inscriptionem porro idem subdit.

T. LIVIVS
QVARTO IMPERII
TIBERII CAESARIS
ANNO VITA EXCESSIT
AETATIS VERO SVAE LXXVI.

Cete-

Ceterum ne ſummæ erga clariſſimum civem obſervantiæ teſtimonia deficerent, etiam ſupra Prætorii oſtium, ſub magna ſtatua marmorea librum apertum tenente, manumque ori admovente cum hoc ſymbolo

PARVVS IGNIS MAGNVM SAEPE SVSCITAT INCENDIVM Majores noſtri hoc monumentum ſtatuerunt.

T. LIVIVS PATAVINVS.

HISTORICORVM LATINI NOMINIS FACILE PRINCEPS CVIVS LACTEAM ELOQVENTIAM AETAS ILLA QVAE VIRTVTE PARITER AC ERVDITIONE FLOREBAT ADEO ADMIRATA EST VT MVLTI ROMAM NON VT VRBEM RERVM PVLCHERRIMAM AVT VRBIS ET ORBIS DOMINVM OCTAVIANVM SED VT HVNC VIRVM INVISERENT AVDIRENTQVE A GADIBVS PROFECTI SVNT. HIC RES OMNES QVAS POPVLVS ROMANVS PACE BELLOQVE GESSIT QVATVORDECIM DECADIBVS MIRA STILI FELICITATE COMPLEXVS SIBI AC PATRIAE GLORIAM PEPERIT SEMPITERNAM.

Ve-

Veterem Livii inscriptionem in aula Prætorii positam, aliamque in ædibus Capilisteorum ad Sanctum Danielem, suo loco expendendam, minime ad Livium pertinere, his verbis demonstrare conatur ingeniosissimus Pignorius *. *La inscritione si come l'ho per antica, così non credo, che appartenga al nostro T. Livio. Il mio argomento è, che T. Livio scriveva* SIBE, *&* QVASE, *non* SIBI, *&* QVASI, *& così Asconio Pediano, come racconta Quintiliano nel libro primo à capi* VII *delle sue institutioni oratorie, & questa ò simile peregrinità di ortographia, e di voci, & forse di elocutione era la Patavinità, che Asinio Pollione haveva osservato in Livio.* Quo quidem argumento Livii monumento nequicquam decedere puto: etenim Asinius Pollio, non ut styli elegantiam extolleret, sed ut formam dicendi irrideret, acerbe dixe-

* *In Origin. Patav. cap. 17.*

Ceterum ne ſummæ erga clariſſimum civem obſervantiæ teſtimonia deficerent, etiam ſupra Prætorii oſtium, ſub magna ſtatua marmorea librum apertum tenente, manumque ori admovente cum hoc ſymbolo.

PARVVS IGNIS MAGNVM SAEPE SVSCITAT INCENDIVM Majores noſtri hoc monumentum ſtatuerunt.

T. LIVIVS PATAVINVS.
HISTORICORVM LATINI NOMINIS FACILE PRINCEPS CVIVS LACTEAM ELOQVENTIAM AETAS ILLA QVAE VIRTVTE PARITER AC ERVDITIONE FLOREBAT ADEO ADMIRATA EST VT MVLTI ROMAM NON VT VRBEM RERVM PVLCHERRIMAM AVT VRBIS ET ORBIS DOMINVM OCTAVIANVM SED VT HVNC VIRVM INVISERENT AVDIRENTQVE A GADIBVS PROFECTI SVNT HIC RES OMNES QVAS POPVLVS ROMANVS PACE BELLOQVE GESSIT QVATVORDECIM DECADIBVS MIRA STILI FELICITATE COMPLEXVS SIBI AC PATRIAE GLORIAM PEPERIT SEMPITERNAM.

Ve-

Veterem Livii inscriptionem in aula Prætorii positam, aliamque in ædibus Capilisteorum ad Sanctum Danielem, suo loco expendendam, minime ad Livium pertinere, his verbis demonstrare conatur ingeniosissimus Pignorius *. *La inscritione si come l'ho per antica, così non credo, che appartenga al nostro T. Livio. Il mio argomento è, che T. Livio scriveva* SIBE, *&* QVASE, *non* SIBI, *&* QVASI, *& così Asconio Pediano, come racconta Quintiliano nel libro primo à capi* VII *delle sue institutioni oratorie, & questa ò simile peregrinità di ortographia, e di voci, & forse di elocutione era la Patavinità, che Asinio Pollione haveva osservato in Livio.* Quo quidem argumento Livii monumento nequicquam decedere puto: etenim Asinius Pollio, non ut styli elegantiam extolleret, sed ut formam dicendi irrideret, acerbe dixe-

* *In Origin. Patav. cap. 17.*

dixerat, Livium ſibi videri *Patavinitatem ſapere*: ut bene patriæ ſtudioſiſſimus Tomaſinus * obſervavit. Pub. Terentius † etiam, qui Tranquillo teſte, *Inter finem ſecundi belli Punici, & initium tertii natus eſt, & mortuus, multo ante Livium, in Eunucho loco* ſoli *ſcripſit*.

——— *Mihi* ſolæ *ridiculo fuit*.

Quam dicendi formam obſervavit Clariſſimus Claravallenſis Comes Gaſpar Scioppius ‡, qui in patria noſtra ſibi gratiſſima aliquamdiu vixit, diemque nuper clauſit extremum. Quid apud Quintilianum * clarius? *Non E quoque I loco fuit: ut Menerva, & Leber, & Mageſter, & Dijove, & Veiove, pro Dijovi, & Veiovi?* Adde lapides antiquos minime Patavinos; in quibus SIBE pro SIBI obſervatur. Talem è Romanis deſcripſit Gruterus †.

DIS.

* *In Vita Livii cap.* 5. † *Act.* 5. *Scen.* 6.
‡ *Suſpectar. Lect. lib.* 1. *Ep.* 1. * *Inſtit. Orat. lib.* 1. *cap.* 4. † *Fol.* 958. *n.* 1.

DIS . MANIB.
M . VINICI . M . F.
S·ALVIARI
VIXIT . ANN . XXXII
MENS . VI
VINICIA . HELPIS
. PATRON . ET
CONIVGI
INDVLGENTISS.
ET . SIBE

T.] Livii prænomen TITVS est; vel quod Festo * auctore, *Tituli milites appellarentur, quasi tutuli, quod patriam tuerentur, unde & Titi prænomen ortum est*; vel à Sabino nomine, ut putat Valerius †, quem Sigonius, & ‡ Panvinius secuti sunt.

L I-.

* *Tit. T. De Nom. Imposit.* † *De Nom. Rom*
‡ *De Antiq. Nom.*

LIVIÆ T. F. QVARTÆ L. HALYS] Hæc quarta Livii filia fuit, ut jam obſervavi : &, ut docet Panvinius *, LIVIA T. F. QVARTA nupſit L. HALY. ſic enim credo cum Scardeonio hæc explananda eſſe; non autem LIVIÆ T. F. QVARTÆ LEGIONIS HALYS; ut teſte Scardeonio † Blondus Flavius de Italia Illuſtrata cenſuit. Scardeonius ‡ enim vere affirmat, quod Legio non ſola litera L. ſed LEG. in monumentis exprimebatur; & quod Legio quarta non Halys, ſed Scythica erat dicta; ut in quodam ex noſtris epitaphiis, in vico Putei Vitaliani ſito, ſuo tempore declarabimus. Sitne vero L. HALYS ille, qui & L. Magius appellatur, gener T. Livii, Socerique cauſa laudatiſſimus Rhetor, de quo Seneca *, prudens ſileo, cum certi nihil habeam.

* *De Antiq. Nom.* † *Lib.* 1. *Claſſ.* 3. ‡ *In March. Tarviſ.* * *In Epiſt. lib.* 5. *Controv.*

habeam. Eundem tamen esse Scardeonius * asserit: *Quod autem LVCIVS MAGIVS & HALYS appelletur, minime absurdum videri debet: cum id fere civibus Romanis conveniat, ut tribus nominibus inscribantur. Dictus autem est HALYS ab HALY fluvio & cognomine Hispano, unde forte profectus erat.* Pro sententiæ suæ fundamento epitaphium Saguntinum, ab Achille Statio Lusitano receptum, sed mutilum affert: quod ut integrum habeatur, sic legendum ex Grutero.

* *Loco citat.* † *Fol.* 778. *n.* 2.

V. F.

V. F.
C. GRATTIVS
HALYS. SIBI. ET
GRATTIÆ. MYRSINI
VXORI. KARISSIM
ANN. XXXXVII
SIBI. ET. SVIS

CONCORDIALIS.] Ex hac voce ea ſemper mihi fuit opinio, Templum Divæ Juſtinæ non fuiſſe ædem Jovis, in qua Cleonymi Lacædemonii ſpolia appenſa fuere, ut Blondo Flavio * placet; nec Martis aut Junonis, ut tradit Paulus Merula †; ſed Concordiæ. Non enim

* *In Ital.Illuſtr.Loc.cit.* † *Coſmogr.Par.2.lib.4.*

enim unum hoc ſaxum habemus, quod Concordialis dignitatis teſtimonium præbeat, nempe Sacerdotis Deæ Concordiæ, ſed alia etiam, quæ hoc ipſum confirmant. Concordialis autem ſacerdos, teſte Scardeonio *, cui lubens ſubſcribo, Patavii fuit magnæ dignitatis & æſtimationis; qui nempe præerat Templo ab Antenore erecto: in quo forſan, poſtquam †

—— Urbem Patavi ſedeſque locavit.
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit.

Et quoniam de Cleonymo mentio incidit, non poſſum præterire feſtivum navium certamen, quod ſingulis etiamnum annis apud nos tanquam urbi peculiare celebrari in

f flu-

* *Scard. loc. cit.* † *Æneid. 1.*

flumine ſolet, originem haud dubie ſortitum ab illo, quod fuſis, Cleonymo duce, Græcis, Patavii ob publicam lætitiam fuit editum. Et hinc ait Livius * : *Patavii monimentum navalis pugnæ eo die, quo pugnatum eſt, quotannis ſolemni certamine navium in flumine oppidi medio exercetur.* Vnde & mihi perſuadeo eandem pugnandi formam retineri. Parvæ enim naviculæ, ſex robuſtiſſimorum remigum impulſu incitatæ, ex adverſo ſibi committuntur: in prora viri lanceis armati, aſſerem, denſiſſimis clavis infixis munitum, ſcuti loco prætendentes conſiſtunt; qui validiſſimo impetu tamdiu in ſe mutuo irruunt, dum alteruter in aquas dejiciatur. Hoc autem celebre ſpectaculum diebus feſtis Pentecoſtes plerumque peragitur.

PATAVI] Vox iſta, quæ loco *Patavii* heic habetur, monumenti hujus

* *Hiſtor. lib.* 10.

hujus antiquitatem eruditissimo cuidam viro suspectam reddit; quod nec publice profiteri est veritus. Verum enimvero facili negotio mihi dubium tolli videtur; cum Virgilius ipse, qui T. Livii temporibus vixit, *Patavi* loco *Patavii* scriptum reliquerit: unde quidni hoc etiam in monumento toleretur?

De capite vero supra Livianum hoc monumentum posito, quod Pignorius * Cn. Lentuli Marcellini effigiem referre putat, consulatur eruditissimus Tomasinus †.

* *In Origin. Patav. cap.* 17. † *In Vita Liv. cap.* 10.

IN EFFIGIEM
T. LIVII
PETRI LINDEBERGII
ROSTOCHIENSIS
Hexastichon.

ET fax præteriti, & fons Suadæ, ô inclyte Livi, *es,*
Et certus veri nuncius, atque fides.
Cura tibi Historia est, per te quoque mortua vivunt.
Stant sua virtuti præmia, pœna malo.
Vnde tui Cives, quorum facta optima scribis,
Te LVMEN vocitant HISTORIÆQVE PATREM.

JA-

JACOBI PASCHARII
LOTHARINGI
DISTICHON

In eandem.

LIVIUS *effuse, breviterque enarrat, ut illi*
Adjiciat Momus, tollere nulla queat.

FINIS.

INDEX AVCTORVM.

Conſpectus Scriptorum, tum veterum, tum recentiorum quorum ope profecimus in hac Vita.

A.

B.

Boni-

INDEX AVCTORVM.

Conſpectus Scriptorum, tum veterum, tum recentiorum quorum ope profecimus in hac Vita.

A.

B.

Boni-

G.

H.

I.

K.

Leo-

L.

Siccho.

X.

Z.

FINIS.

INDEX RERVM,

& Verborum.

A.

Cali-

C.

D.

E Lo-

E.

F.

G.

H.

I.

L.

Lupa

N.

O.

P.

varia

FINIS.

15